

2024/3
90

irodalom - művészet

ARTS

TARTALOM

Szépírás

Jenei Gyula: <i>Lakók a létezésben</i> (vers)	3
Szárász Pál: <i>Lorenzo álmai, avagy valódi történet egy kitalált munkáról</i> (novella)	5
Szarka Tamás: <i>Királyének, A pénz szaga – kelet-nyugati átjáró, Pirula, Szerelmesdal, Kézfogás</i> (versek)	10
Bereczk Imola: <i>Otthon</i> (novella)	14
Szolláth Mihály: <i>Fűzfapoéta epilál</i> (vers)	16

Opus-tanulmány

Hörcher Eszter: <i>Látni és írni az elviselhetlent. Vallásfilozófiai összefüggések Esterházy Péter Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat – című művében</i>	17
Katona Nick: <i>Az identitás- és társadalomkritika tükrében, avagy stratégia elemzés az Elfogy a levegő c. filmhez</i>	39

Opus-esszé

Hodossy Gyula: <i>Mennyország a versek birodalma</i>	46
Petőcz András: <i>A műfordító szomorúsága</i>	51
Szabó Bakai Elena: <i>A Parthenon esete az angol kormányval</i>	59

Opus-köszöntő

Halmosi Sándor: <i>Óda a fénygörgetőkhöz</i> (Balázs F. Attila 70 éves)	75
--	----

Könyvek között

Aich Péter: <i>Jegyzetek Platón nyomában</i> (Hogya György: <i>Félreértések és félremagyarázások, Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2022.</i>)	78
--	----

Küszöb

Kiss Bálint Béla: <i>Visszaesés</i> (vers)	88
Frigula Bianka: <i>Lidérc</i> (novella)	89
Benkő Máté: <i>Reményfoltok egy visszhangban</i> (vers)	94

Opus-krimi

Klein T. László: <i>Harminchét késszúrás</i> (novella)	95
---	----

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei	99
--	----

Lapszámunk szerzői	100
--------------------------	-----

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL:

Németh István Péter: *Macskalendárka* (versciklus) – Dr. Iványi Márton Pál: *Az ingovány szilárdsága: A lép, mint a nemzeti megmaradás letéteménye és természeti érték a 20. századi magyar történelmi regények tükrében* című esszéje – Bíró József, Balizs Dániel, Matus Norbert versei – Magyar Dániel novellája – Ispánovics Csapó Julianna írása Géczi János: *Cholnoky-történetek a Tiltott Ábrázolások Könyvéből* című művéről – Gáspár Ferenc: *A változás szele* című elbeszélése – Szlovák költők versei Gágyor Péter fordításában – Dr. Kiss László: *Kölcsey Ferenc, ahogy nem ismerjük – levelei a mesmerismusról avagy az állati mágnességéről* című esszéje

A lap elérhető a következő helyszíneken:

Budapest: Írók Boltja, Andrásy út 45.
Dunaszerdahely: Molnár Könyv, Vámbéry tér 14/55
Érsekújvár: Kultúra Könyvesbolt, Mihály bástya 4.
Fülek: Városi könyvtár, Fő u. 14.
Galánta: Molnár Könyv, Fő u. 918/2
Ipolyság: Litera Könyvesbolt, Janko Král' utca 46/27
Kassa: Rovás Művészetek Háza, Kmeťova 34.

Királyhelmec: Regionális könyvtár, Fő utca 72.
Komárom: Diderot Könyvesbolt, Lúdpiac tér 4810.
Nagykapos: Magyar Közösségi Ház, Csepely 64.
Pozsony: ArtForum, Kozia 611/20
Vágsellye: Molnár Könyv, Dolná 524/1
Zselíz: Magyar Ház, Schubert u. 26.

16. évfolyam, 3. szám (június)
Felelős kiadó: **Hodossy Gyula**
Főszerkesztő: **Petőcz András**
(szerkesztoseg.opus@gmail.com)
Vezető szerkesztő: **Angyal Sándor**
(angyal.opus@gmail.com)
Szerkesztő: **Kovács Balázs**
(kovacs.balazs.opus@gmail.com)
Tanácsadó testület: **Balázs F. Attila,**
Hogya György, Lackfi János
Korrektúra: **Tóth Ozsvald Zsuzsanna**
Tördelés és nyomdai előkészítés: **Rác Éva**
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, I. e. 5,
92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk,
E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com
Nyomta: **PRESS GROUP, Kft., Besztercebánya**
Megjelent 2024 júniusában 700 példányban.
Regisztrációs szám: EV 5895/20

Dvojmesačník. 16. ročník, 3. číslo (jún)
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov
na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Palác Duna, Galantská c. 658/2F,
92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk,
E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com
Vydavateľ: **Gyula Hodossy**
Séfredaktor: **András Petőcz**
(szerkesztoseg.opus@gmail.com)
Hlavný editor: **Sándor Angyal** (angyal.opus@gmail.com)
Redaktor: **Balázs Kovács**
(kovacs.balazs.opus@gmail.com)
Poradný zbor: **Attila F. Balázs,**
György Hogya, János Lackfi
Korektúra: **Zsuzsanna Tóth Ozsvald**
Sadzba a predtlačová príprava: **Éva Rác**
Tlač: **PRESS GROUP, s.r.o., Banská Bystrica**
Vyšlo v júni 2024. Náklad 700 ks.
Registračné číslo: EV 5895/20
ISSN: 1338-0265

www.opus-folyoirat.sk
www.facebook.com/Opus.irodalmi.folyoirat
Ingyenes / Nepredajné

irodalom - művészet

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel: +421/911 239 479

Megjelent a Szlovák
Köztársaság Kisebbségi
Kulturális Alapja támo-
gatásával – Realizované s
finančnou podporou Fondu
na podporu kultúry
národnostných menšín

Támogatáskezelő szervezet:
Petőfi Kulturális Ügynökség
Nonprofit Zrt. Támogató:
Magyar Kultúráért
Alapítvány

Megjelent a
Méhés György – Nagy Elek
Alapítvány támogatásával

Lakók a létezésben

évekig szembeszomszédok leszünk olyan környéken, ahol az ember nem tartja számon, ki lakik az úttest túloldalán lévő kopottas polgári házban. lesz elég szomszédunk a húszlakásos társasban. úgyhogy sokáig eljárunk egymás mellett. köszönünk, vagy azt sem. egyszer az öreg felajánlja, ha fiam iskolájában papírgyűjtés lenne, szívesen ad újságot. később nem emlékszem a körülményekre, csak arra, hogy állunk a háza előtt, beszélgetünk, és a kapualjban szorosán kötegelve többféle sajtótermék. egy idő után az öreg egyre lassabban teszi meg a pár métert a két házzal arrébb lévő kisboltig és vissza. kilencven fölött nincs mit csodálkozni ezen, noha fiatalon fél disznókat emelget könnyedén. hentes ugyanis. meséli, mennyire keserves egyedül, asszony nélkül. régi évszakokból bevillan a felesége képe, ahogy az ablakban könyökölve figyeli az utcát, a járókelőket. talán az emlékeit. aztán már az öreget sem látom cvekkerrel totyogni hazafelé a vásárlásból. az ablakba kartonpapír kerül: ház eladó. később az építómunkások tetőt cserélnek, bontanak, vakolnak. fiatalok költöznek be. gyerekük is lesz. gyerekeik. néha látom: elmennek, hazamennek, de a szomszéd utcában nem ismerném meg őket. a házat egyébként szépen fölújítják. javítja az utcaképet. én meg elképzelhetném, ahogy az új lakók belakják a négyzetmétereket, ahol korábban a hentesék éltek. elképzelhetném, ahogy szórakoztató műsorokat néznek, nyomogatják az okostelefonok gombjait, vacsoráznak, vécén ülnek, megbeszélik, melyik óvodába vagy iskolába íratják a gyerekeket. elképzelhetném az öregeket is, a hentest meg a nejét, amikor még fiatalok és szeretkeznek, szemet tesznek a tűzre, megszámlolják a pénzüket, munkába indulnak,

havat lapátolnak a ház előtt, esetleg később, amikor korosabbak, s nézik a kék fényt, hallgatják a szabó családot, levelet írnak, süteményt készítenek a gyerekeknek, unokáknak. ha lesz egyáltalán gyerekük. de nem képezem el őket. vagy csak ennyire. inkább kinézek az ablakon, felhős, szürke lesz az ég. sötétedik, égnek az utcalámpák, s a csupasz januárban a fák gallyai mögött látszik a vártemplom tornya a kivilágított órával. amikor ideköltözünk, nyáron is látni a tornyot, még nem fedik el az egyre magasabb fák, a harangszó sem ütközik az időközben megterebélyesedő lombokba, amíg ablakunkig ér. és húsz évvel később még mindig lesz ez a két négyzetméternyi sarok: szék, íróasztal. számítógép, benne majdnem az egész világ, majdnem az összes ismerősöm. balra szabálytalan ablak, azon túl a város. ez a ház elég öreg lesz már, amikor elgondolom, hogy ebben a szobaszögletben, mielőtt ideköltözünk, milyen bútorok lesznek, kik néznek ki az ablakon, mi fáj nekik, minek örülnek, mit gondolnak a jövőről, s vajon elképzelnék-e minket, akik utánuk lakunk majd itt, s elképzelik-e azokat, akiket én képezek, hogy utánunk.

M. Kiss Márta: Helyet foglalsz (2023)

Lorenzo álmai avagy valódi történet egy kitalált munkáról

Mindennap, vagy majdnem mindennap négy óra körül megjelenik a lakásom ajtajában Lorenzo Truzzi, egy huszonötödik évében levő erős, fiatal férfi.

– Doktor, nem adná kölcsön az újságjait? – kérdezi tőlem.

Akkoriban ismerkedtem meg vele, amikor Olaszországban már a vége felé tartott a népszámlálás. Lorenzo, kezében a kitöltésre váró terjedelmes kérdőívvel, tanácsért fordult hozzám.

– Doktor, mivel maga újságíró, nem magyarázza meg nekem, hogy mit kell beírnom ebbe a rubrikába? – kérdezte.

A népszámlálási ívet nagyon bonyolultan szerkesztették meg. A részletes és nyakatekert kérdéseket tömémentelen magyarázat, megjegyzés tette még szövevényesebbé. A foglalkozás rovatban pontosan meg kellett határozni a „legutóbbi munkakört”.

– Ez mit jelent? – kérdezte Lorenzo.

– Ez azt jelenti, hogy be kell írnia, mi volt a legutóbbi, vagy mi jelenleg a foglalkozása.

– Pék voltam egy sütödében. De két évvel ezelőtt. Most munkanélküli vagyok. Akkor azt kell beírnom, hogy munkanélküli vagyok?

– Nem. Azt kell beírnia, hogy pék.

– Ezt én nem értem. Azok szerint, akik ezt a népszámlálást csinálják, nincsenek munkanélküliek az országban. Csak olyanok vannak, akik dolgoznak, és olyanok, akik azelőtt dolgoztak. Ha mindjárt tíz vagy húsz éve is annak. Munkanélküliek az ő számukra nincsenek.

Lorenzo felkacagott.

Higgyék el nekem, ez nem olyan nevetés volt, amit egyes írók a „keserű”, vagy „metszően gúnyos” jelzővel ruháznának fel, hanem a legmindennapibb egyszerű nevetés. Lorenzót a bürokraták csalárd leleményessége derítette jókedvre. Hogy „felszámolják” Olaszországban a munkanélküliséget, a munkanélküliektől azt követelték meg, hogy a „legutóbbi” munkájukra vonatkozóan adjanak felvilágosítást. Röviden szólva, Lorenzo azon emberek közé tartozott, akik még a legnehezebb helyzetekben sem veszítik el a humorérzéküket. Pedig a népszámlálás által figyelmen kívül hagyott munkanélküliség korántsem könnyű foglalkozás.

Ettől kezdve azután Lorenzo csaknem mindennap meglátogatott, hogy mivel újságíró vagyok... elkérje tőlem valamelyik újságot.

– Aki sokat olvas, sok mindent megtud – mondta.

Tegnap este váratlanul visszajött, mintha csak az újságot akarná visszahozni. De valójában, szemlátomást, egy kis tereferére támadt kedve. Visszaadta a lapot, s hozzáfűzte:

– Kedves kis históriák vannak benne, mi?

Kíváncsian nyitottam ki az újságot, hogy megtudjam, mi tett reá ilyen hatást. Mert ezúttal valóban szomorúság csendült ki a hangjából. Az első oldalon a nagy építkezési botrányokról volt szó, amelyekbe kettő vagy három miniszter is belekeveredett. A második oldalon egy négy hónapos kislányról olvastam, akit az anyja egy gyerekotthon lépcsőjén hagyott. A harmadikon pedig... S akkor Lorenzo megszólalt:

– No, erre gondoltam.

– Ismeri azt az embert, akiről itt írnak?

– Jó barátok voltunk hosszú évekig. A munkaközvetítőnél ismerkedtünk meg, sorbanállás közben.

A cikkben egy nagycsaládos emberről volt szó, aki elment a városházára, mert azt remélte, hogy ott pénzbeli segílyt kap, mivel már harmadik éve nem volt munkája. A tisztviselő gorombán elutasította: „Ha egyáltalán reménykedni akar, adjon be kérvényt, azután pedig várjon türelmesen.” De az illető türelme ott menten elfogyott. Felkapott egy széket, és nekivágta az üvegajtónak. Két rendőr börtönbe cipelte a szerencsétlent. Útközben megpróbálta borotvapengével felvágni az ereit, de elsősegélyben részesítették, majd ideggyógyintézetbe szállították.

– Jó barátom – ismételte meg Lorenzo. – Nagyon derék fickó. Az a baj, hogy megszületett a negyedik gyerekük. Az asszonynak ott kellett hagynia a helyét, ahol takarítónő, gyerekfelügyelő volt, mert szoptatni kellett a kicsit. Pénzük meg nem volt. Most már, még ha ez az ügy jól végződik is, bolondnak fogják tartani.

S valahogy úgy adódott, hogy Lorenzo ezután magáról kezdett el beszélni:

– Nem is olyan régen – mesélte – még elég ostoba helyzetben voltam. Hogy munkát találjak, Luciániából felutaztam Rómába. De ott a gyárban azt mondták: „nem adhatunk neked munkát, mert nincs letelepedési engedélyed a fővárosban”.

Megkínáltam egy cigarettával. Elvette, rágyújtott, szippantott egy mélyet, és hirtelen elmosolyodott:

– Maga újságíró, és az újságírók szeretnek fecsegni. Vannak dolgok, amikről jobb lenne, ha nem beszélnek. De jólesik, hogy bizalommal elmondhatom magának. Megismerkedtem egy lánnyal, és megszerettük egymást. Segédmunkásnő volt egy gyógyszergyárban. Irena, mert így hívják, azt mondta nekem, hogy kezdetnek az ő keresete elég lesz a kettőnk számára is. Nekem egy kicsit kényelmetlen volt, hogy a feleségem tartson el. De nagyon szerettem Irenát, és végül

arra az elhatározásra jutottam, hogy feleségül veszem. Hopp! Azt mondtam, hogy „feleség”? Irenának ugyanis egyszer csak eszébe jutott, hogy a szerződésben, amit akkor írt alá, amikor munkába állt, volt egy rész, amely így hangzott: „azt a lány, aki férjhez megy, elbocsátják”. Hát nem érdekes, hogy ilyesmi is megtörténhet abban a „köztársaságban, melynek alapja a munka”, ahogy az alkotmányban áll? Irena azonban megtalálta a megoldást: titokban kell házasságot kötni, hogy senki ne tudjon róla. Így is tettünk. Jó megoldás, nem? Együtt ugyan nem lakhatunk, mert félünk, hogy beárulnak bennünket. Kifelé megmaradtam Irena vőlegényének. No, és természetesen nem lett volna szabad, hogy gyerekünk legyen! De persze mégis lett! Irenát meg elbocsátották. Nyolc hónappal ezelőtt.

Lorenzo elhallgatott.

– No, és aztán? – kérdeztem tőle.

– Mit aztán?

– Mi történ azóta?

– Hm... A kislány szépen fejlődik, Renátának hívják. Odaköltöztünk Irena anyjához. Ennyi az egész...

Visszaült a székre:

– **Idefigyeljen**, elmesélek magának valamit. Maga újságíró, tehát tudja, hogy a mi lapjaink, még a legjobbak is, általában többes számban beszélnek a munkanélküliekről, mint a társadalom egyik csoportjáról. Mindig ezekben, százezrekben beszélnek, gyakran hevesen tiltakoznak ez ellen az állapot ellen, leleplezik a valóságot. De magáról a munkanélküli emberről, a szenvedéseiről soha nem írnak. Kivéve, ha olyan esetek adódnak, hogy a munkanélküli barátom, Fraco, betöri az ablakot, vagy fel akarja vágni az ereit. Tudom, hogy az újságok nem írhatnak meg egymillió regényt, annyit, ahány munkanélküli van. De azért időnként nem ártana, ha megírnák egy-egy ember életét. Én nem az egymillió nem tudom hányadik munkanélkülije vagyok, hanem Lorenzo Truzzi, aki 2000. május 22-én született. Nős, felesége Irena Panelli, kislánya Renáta Truzzi. Ebben benne van egy ember élete, amelyben...

Lorenzo a melléhez kapott, a hangja elakadt. Néhány pillanatig nem szólt. Aztán, most már nyugodtabban, így folytatta:

– Elmesélem magának, hogy mit érzek, mire gondolok reggelenként, amikor a megszokott utamat járom, egyik építkezésről a másikra, egyik gyárból a másikba, egyik hivatalból a másikba. Azelőtt még izgatott, hogy kapok-e ma munkát, vagy sem. Reménykedtem. Jó párszor kiábrándultam. Dühbe gurultam. Aztán megint elkezdtem reménykedni. Most már gépiesen csinálom az egészet. Néha úgy érzem, hogy már nem gondolok semmire, nem bánt semmi. Aztán egyszerre csak azon kapom magam, hogy valahol legbelül új gondolatok, új érzések születnek bennem. Meg tudja-e igazán érteni, mi az az igazságtalanság? Meg tudja érteni, mennyire felkavarják az ember lelkét azok a gondolatok és érzések, amelyek az

én helyzetemben zúdulnak az emberre? Hová vezethetnek az ilyen gondolatok? Tudja-e, milyen szégyenletes az, amikor az ember szíve majd kiszakad, úgy irigyel másokat? Szégyenkezni amiatt, hogy az ember csapdába, harapófogóba került, mikor megnősült, amikor egy asszony és egy gyerek sorsa nyugszik a vállán. Érezte maga valaha is ezt a szégyent?... Akarja, hogy elmeséljek egy vidám históriát? – folytatta Lorenzo minden átmenet nélkül. – Három héttel ezelőtt elhitettem a feleségemmel, hogy munkát kaptam. „Nem sok ugyan, de mégiscsak munka”, mondtam neki. Most aztán eljárrok hazulról arra az időre, amíg a „munkám” tart.

– És a pénz?...

– Természetesen azt is hozok haza egy keveset, szerencsére vannak olyan barátaim, akik az utolsó falat kenyérüket is ideadnák, csak hogy segíthessenek rajtam. Egyszerűen Irenának bebeszéltem, hogy van egy kis kereset, nehogy kétségbe essen. Mit gondol, mit írtam be a népszámlálási kérdőívnek abba a rovatába, amelyben a „legutóbbi munkaköréről” kellett számot adni? Az írtam: „munka egy kitalált építkezésen” ... Hohó, várjon csak, van nekem némi keresetem is: kimegyek a Colosseumhoz, vagy a Forumra, s ha szerencsém van, találok ott egy-egy turistát, akinek idegenvezetőre van szüksége. Egy időben autókat őriztem egy parkolóhelyen, mert ott sok borraivalót reméltem. Egy barátommal, akinek gitárja volt, azt is megpróbáltam, kocsmák, kávézók előtt énekeltem, de rettenetesen rossz a hangom... Három napig a Római Birodalom centuriója (századosa) voltam, persze csak mint statiszta egy filmben. Hát mit tehet az ember?

– Lorenzo... Hogy tud mégis ilyen jókedvű maradni?

– Jaj, doktor, erre nekem nem olyan könnyű válaszolni. Néha, amikor elgondolkozom, azt mondogatom magamnak, az én helyzetemben az a legfontosabb, hogy az ember ne veszítse el a jókedvét. Gondolhatja, hogy gyakran elfog a keserűség. Olyankor kimegyek a Tiberis partjára, s a hídról lenézek a sárgás vízre. Ha tudná, milyen gondolataim vannak... De gyakran mondogatom magamnak: Lorenzo Truzzi, te igazán nagy bajba kerültél, de majd kikeveredsz belőle. Hogy miért? Két oknál fogva. Először, mert nem vagy egyedül. Amikor gyűlés van, érzem a munkások összetartását, a közös erőt, amelytől én is erősebb leszek, amelyből biztonságot, reményt merítek. Érti ezt?

– S mi a másik ok?

– Tudja, esténként, amikor hazajövök a „munkából”, a kislányom már alszik. Kis arcocskája alá odateszem a kezem, az én nagy munkanélküli kezem. Olyan az arcocskája, mint egy őszibarack, meleg és pihés. S ilyenkor nagy-nagy gyöngédség fog el. Irena elmeséli, hogy Renáta húsz dekát gyarapodott tizenöt nap alatt. Ilyenkor arra gondolok: ha a kislány továbbra is így fejlődik, akkor végeredményben nincs is semmi baj. Igazam van? Irena a térdemre ül, és arra kér, hogy beszéljek neki a munkámról.

– És maga?

– Elmondom neki, hogy mit dolgoztam aznap, hány tonna földet kellett felásni és áthordani. De, mondom neki, hamarosan elkészül a ház, a szép, nagy, pompás lakóház. Azt építem a társaimmal együtt. S talán, álmodozom fennhangon, mi is beköltözhetünk majd oda. Jó lenne, ha kislányunknak külön kis kék-fehér szobáskája lenne. Elmondom Irenának, milyen jó, biztos munkahely ez, és mennyire örülök, hogy kereshetek.

– Nos, és Irena?

– Úgy csinál, mintha elhinné. Pedig nagyon jól tudja, hogy még ma is munkanélküli vagyok. Rájöttem, hogy ő is csak megjátssza a tudatlant. De éppen ezért még sokkal jobban szeretem. Mert, hogy is mondjam csak, segít nekem álmodozni. S ez nagyon jó, mert az álmodozás nagyon fontos dolog. Ez ad erőt ahhoz, hogy az ember túrjön, s hogy végül is győzedelmeskedjék.

M. Kiss Márta: Itt vagyok! (2021)

Királyének

Mint cipőbe' a sár,
Megjött hozzánk a király.
Mosolyogjunk, vigadjunk,
Pedig nem is akarunk.

Királyunk, jó estét!
Mennyi mérged lehet még?
Rossz szolgálid mi vagyunk,
Kutyáidra nem adunk.

Csonton se maradnak,
Véres szemmel ugatnak,
Gazdájukba harapnak -
Ezt még te sem akartad.

Vigyázz, már kiabál
Egy kölyök a váradnál,
Nincsen aranyos uszály,
De meztelen a király!

A pénz szaga – kelet-nyugati átjáró

Aranyos a burok,
Túl az üvegen a szépek és gazdagok,
Koldusok, vagyonok,
Egymásba harapva, mint a fej és a farok.

Szabadság, szerelem,
Mind a kettő arca ott van a pénzeden.
Türelem, nagy a türelem,
Hogyha mindkettőt mégis szeretem.

Terjed a pénz szaga hét országon,
Büszke a bankos a bőrdíványon.
Alszik a lány, feje szépen billen,
Kétezer év tudomány felszisszen.

Terjed a pénz szaga hét országon,
Büszke a bankos a bőrdíványon.
Alszik a lány, feje szépen billen,
Kétezer év tudomány felszisszen.

Nap helyét foglalod,
Kicsi Mammon, minden körülötted forog.
Az idő újra vigyorog,
Elrepül az ész, messze csavarog.

Terjed a pénz szaga hét országon,
Büszke a bankos a bőrdíványon.
Alszik a lány, feje szépen billen,
Kétezer év tudomány felszisszen

Pirula

Menyasszony, vőlegény szép mind a kettő.
Menyasszony kislány, a vőlegény megnő.

Éjjelem, éjjelem vinnél már engem!
Éjjelem, éjjelem vinnél már engem!
Nehezen viselem, fáj ez a türelem,
Szégyellek, szerelem.

Jaj, baj van, az ablakban a hajnalt látom,
Jaj baj van, holnap van, s tegnapra vágyom.
Kibirni, bírni, most fog fölkeríteni,
A sarokba' ott sírni
A hali-hali-hali halál.

Menyasszony, vőlegény szép mind a kettő.
Menyasszony kislány, a vőlegény megnő.

Vihog a zavarom, belülről hallom,
Fülemet karmolja piruló karmom.
Nem tudom, mi a jobb:
Magammal maradok,
Vagy ha elszaladok.

Forró a szemem és hideg az arcom,
Forró a szemem és hideg az arcom,
Bor hív a bor után,
Vigyázzon a ruhám,
Rángat a daliám.

Menyasszony, vőlegény szép mind a kettő.
Menyasszony kislány, a vőlegény megnő.

Nem tudja a világ, mit tett a tegnap.
Nem tudja a világ, mit tett a tegnap.
Hűségem unalom,
Süt a ruha magamon,
Vigyétek, odadom.

Temetőben, a konyhában már más a világ,
Hát pirulát, pirulát, pirulát, piru-pirulát.
Méreg engem akar,
Muzsika mit akar,
Forog a zenekar.

Szerelmesdal

Poklok méhén ördöglánykák csókom szégyenlik,
zöldfelhőbe' angyalszájak szájba lélegzik,

kényes földön összebújva szívem megmentik,
nyugtom mélyén elaludva folyton éneklik:

angyal szárnyát, ördög lábát egyé fogod-e?
Áldott nevetésbe téve kézbe adod-e?

Ahogy nyújtod, sok szomorú, a ti szomjatok,
szépet látva eloltani engem ittatok...

Kézfogás

Boldogasszony kincse kicsi még,
altatná nagyon.
Álmos gyermek sír a takarón,
könnyét számolom.

Nézd a szemeimet, minden kiderül,
kár mondani már!
A magyarság szívbe menekül,
úgyis jót talál.

Íj altatná terhes idegét,
félre fájdalom!
Békesség az égbe kirepül,
hull az oltalom.

Másik kézbe simul a kezünk,
csepp a tengeré,
réges régből új, ha sikerül,
Kárpát zengené.

A szerkesztőség gratulál Szarka Tamásnak életjubiléuma alkalmából.

BERECZK IMOLA

Otthon

Kopognak. Kit érdekel, ki az? Akkor sem hagyom abba a zsörtölődést. A fél oldalam kilóg, fázom. Nem tudok mozogni, úgyhogy a lábammal igyekszem megigazítani a takarót. A mocskos padlót súrolja a huzatból menekülő paplan. Dühömben egyre cifrábbakat káromkodom, az egészségügyi államtitkártól a kisegítő konyhásig bezárólag mindenkit melegebb éghajlatra zavarok.

Még egyszer kopogás, most már hangosabban. Tudom, hogy te vagy az, oda sem kell fordulnom.

– Jó reggelt!

Tényleg te vagy. Pista nyöszörög valami válaszfélét, a süket Benedek alatt is reccog az ágy, ahogy feltápáskodik. Én azonnal elernyedek, és mozdulatlanra dermedek. Belépsz a szobába, megkerülöd az ágyamat, és közben belerúgsz a fém hokedlibe. Hiányzik a műanyag vég a szék lábáról, és fülsértően karcolja a követ. Erre a robajra még a háromhetes hulla is felkelne, de én tettetem a mély alvást.

– Jaj, elnézést! – suttogod, mintha egy bocsánatkéréssel tompítani tudnál ötszáz decibelt.

Megigazítod a takarómat. Nem reagálok, elhúzod az egyik függönyt. A beáramló fény arcon csap. Az arcizmaim görcsbe rándulnak.

– Szia, Apa! – csicsereg a hangod.

Bosszant a jókedved. Megpróbálok ellágyítani a vonásaimat, hogy elhidd, tényleg mélyen alszom. Az élehetetlen idióta férjed miatt még a gyerekek mellett is dolgoznod kell, úgyhogy pár perc múlva úgyis feladod, és elmész. De te csak nem indulsz. Nekiállsz kipakolni a táskádból az éjjeli szekrényre. Biztos megint valami olcsó gyümölcslevet vettél, ami puffaszt, meg amitől a mobil piszoár, ahogy itt hívjuk, csak még gyorsabban megtelik. Újságot is hoztál. Hallom, ahogy félbehajtod, hogy beférjen a műanyag pohár és a bontatlan Nivea dezodor mellé. Az újság is felesleges. Itt úgysem látni rendesen. Kitörölhetem vele. Szó szerint. Az éjszakás nővér tisztába tevésben nem túl erős, de még mindig jobb annál, mintha katétert próbálna bevezetni. Éget, csíp, majd egész nap viszked, mintha nemi bajos lennék. Pedig mondtam neki, hogy ne féljen, ezer éve nem használtam a fütykösöm olyan célra. Markolja meg istenesen, és nem úgy, mint ha döglött hal lenne.

Nyikorog a fémszekrény ajtaja, a szemeteszsákból kiveszed a szennyesem. Csak nehogy megszagold nekem! Zörögsz hosszan, aztán végre csend. Menj már el innen!

Pár percig csend zuhan ránk. Pislákol a neon. Más ritmusban villog és bűg. Pista nem bírja soká ezt a felemás nyugalmat, és odacsoszog hozzád.

– Az éjszaka megint randalírozott – mondja neked cigitől érdes hangján.

Azt hiszi, suttog, de én tisztán hallom, mit hadovál össze.

– Leszíjjzták, mert kitepte a katéterét. Nyugtatót is kapott, miután vagy másfél óra hosszat nem hagyta abba a kiabálást. Szegény Benedek se tudott aludni, pedig ő aztán nem sokat hall.

Hogy ez a Pista mennyit jártatja a száját! Méghogy szegény Benedek! Jó, hogy nem Benedek testvérünk. Igazából egy öreg trotty, aki végigfingja az éjszakát! **A** Pista ezt még biztosan visszakapja tőlem. Régen simán bevertem volna egy ilyen alak pofáját.

Odalépsz az ágytámlához, és eloldozod a csuklómat szorító széles bőrszíjat. Én továbbra sem nyitom ki a szemem, csak az ujjaimat mozgatom át. Nem érdekel, mit gondolsz. Nehogy már bármi miatt megfosszam magam az egyetlen jó dologtól, hogy meginduljon a vér bennem.

Megfogod a kezem, és egészen közel hajolsz. A tenyered nyirkos.

– Nagyon szép helyet találtam. Kislétszámú. Olyan kertje van, amilyen Géza bácsiéknak volt. Csemegeszőlővel, diófákkal, az egyik alatt egy igazi zöldre mázolt pagodával – mondod halkan.

Egyenesen a fülembe beszélsz. Tudom, hogy azért teszed, nehogy azt mond-hassam, hogy nem tudtam. Érzem az illatodat. Mintha új parfümöd lenne. Hasonlít a régire, csak émelyítőbb.

– A kertbe Totót is be tudom hozzád vinni. Megengedik.

Erre a szóra azonban nem bírom tovább. Kipattan a szemem.

– Mi az, hogy megengedik? Talán te vagy valami fehérköpenyes fogja meg-szabni, hogy én hogyan éljek ezután? Egy halálházban húzzam meg magam, mert néhányszor pisiszagú volt a nadrágom? Nem érdekel a szőlő meg a hülye vénemberekkel teli kert. Nincs nekem semmi bajom. Az életemet akarom vissza!

– Igazságtalan vagy! – kapod fel végre te is a vizet. – Holnap visszahozom a ruhákat.

Nem válaszolok. Tüntetően alszom tovább. Illetve úgy csinállok. Te csak szipogsz, majd udvariasan elbúcsúzol a többiektől, és kifelé menet megint belerúgsz abba a rohadt hokedlibe. Nem értem. Direkt csinálod? Hogy nem tudod megta-nulni, hogy az a rogyanat szék még mindig itt van, és csak ki kellene kerülni?

Fűzfapoéta epilál

(...miközben Babits Mihályra gondol 2024-ben)

Én se bírtam magamon kívül verset,
se első, se uccsó dalban nyögni, na:
így van ez, ha folyton rímet kell lessek,
ritmust meg rigmust... Ez itt az önhiba?

Bús donnák bíbor balkonon bégetnek
kínrímet – velük telt a Bölömbika
havilap... óóó! Kritikussal tépetlek
szerteszét! Legyen nektek esztétika!

Bűvös körök? Kitörni? Befeküdni?
Nyilván átüt a vágy – semmi se rejtve –
esszéje sejtése, s vesszeje kajla.

Én maradok: szépen csak itt elülni,
rábízom dalomat a jó szelekre,
nem vagyok, aki e lötytyöt benyalja.

HÖRCHER ESZTER

Látni és írni az elviselhetetlent

Vallásfilozófiai összefüggések Esterházy Péter *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat –* című művében

„Enyém volt minden álmodásod,
Én voltam a lelked, a másod,¹
(Ady Endre: Jézus és Júdás)

Bevezetés

Nádas Péter fogalmazza meg, hogy „a történők és a nem történők miként haladnak egymáson át, és miként kerülnek el nagy ívben egymást, holott a szövegben semmi meg nem jelenik belőlük. Ha viszont végleg töröltem, akkor a hiány a helyén ott maradt. Hiányok és jelenvalók, hiányzó és jelenvaló szavak, mondatrészek, mondatok, bekezdések, miként tartják sakkban egymást. Miként kerülnek közel, miként lélegeznek akár egymás szájáról. Miként alakul ki közöttük oly erős feszültség, amivel lassan, de biztosan kirajzolják a szöveg stabil vázát. A vázat aztán mindenféle bővítménnyel és részlettel tovább terhelhetem.”¹ A váz, a hiány vagy éppen a szövegi *ottmaradások*, a bekezdések, a történés maga, melyre Nádas felhívja a figyelmet a szépírás módozatairól alkotott írásában. Mindez Esterházy Péter jellegzetes szövegépítésének is a része, ahol a főszöveghez illeszkedik az intertextualitás, a töredékesség, idézethasználat, kommentárok és hozzáfűzések, lábjegyzetek, a mozaikos szövegstruktúra alakítása, valamint az írás alapvető funkciója, amely sajátos evangéliumot hoz létre, amely a regény formáját, műfaját is meghatározza. Esterházy írása, az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat –* (2014) regény vagy prózafolyam szinte egy egész paratextus, a krisztusi történethez hozzárendelt részletekkel. Evangélium-jellege, a Márk-vál-

¹ Nádas Péter 2022: Szépírás mint hivatás. *Műút*, 2022. szeptember 13. <https://muut.hu/archivum/44466> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

tozat, Szent Márk evangélistához hitelesített szövegképezés, irodalmi írás, amely szervesen kapcsolódik a Szentíráshoz, Bibliához, az ezegézishez.

Urbanik Tímea Mészöly Miklós prózájának vizsgálatánál hangsúlyozza többek között, hogy „egy irodalmi mű születése nem feltétlenül harmonikus fejlődés eredménye, nem is ok-okozati alapon álló egyenes sor [...] hanem tervek és véletlenek, invenciók és hibák bonyolult szövevényéből kirajzolódó folyamat”² A töredékesség, a ráutalások és a kettősség, mely a szöveg *felszínét* és a *mögöttiséget* egyaránt jelenti és jellemzi, „a minimalizmus a posztmodern szerves következménye és meghaladása Esterházynál. Jelenti a tömörítés, a szükséztávúság, a hallgatás felé történő elmozdulást. Az egyszerűség ambícióját: az egyszerű egyik értelme a tökéletes. De egyszerű[ek] [...] az emberiség alaptörténetei, szent szövegei?”³ Jellemző Esterházy jelen művére az is, hogy „a kiemelés és megkettőződés mellett a »fikció mögöttiség« dimenziójának szembeesítő és önleplező terévé válik. Olyan terepviszonyokat alakít ki a prózában, melyben a cselekvés helyett a történet válik hangsúlyossá. Esterházy ebben a komplexen-töredékes, mozaikosan-egész szövegstruktúrában ahhoz a kifinomult világhoz is közelít, illetve eljut, amely az isteni és krisztusi jelenlétet és hiányt foglalja magába a történet tér- és időbeliségében, illetve a szereplők ehhez való viszonyában. A másik hangjának, emlékének, írásának sajátta alakítása egyszersmind a saját elidegenítése/ elidegenedése is, mely magában hordozza az én végleges eltűnésének kockázatát is. A megöröklött füzet olyan önértelmező motívum, amely a hagyományra, mint adományra, megelőzöttségre, támasztékra és feladatra is utal. Az átírás, a másolás, a variáció kiterjed az első személyű grammatikai formába átírt Márk evangéliumára, a nagymamának, az apának, az anyának és másoknak a kitelepítés történetét referáló, lejegyzett szavaira, a bátytól megöröklött füzetre, sőt a jegyzet tanúsága szerint a regény írását tematizáló, előkészítő, hitelesítő és ironizáló (jegyzet)füzetre is. „A »füzet« tehát egyszerre külseje és belseje a szövegnek, olyan archívum, amely magába foglalja a kitelepítés családtörténeti legendáriumát.”⁴

A füzetben, az evangéliumban, a család életében a cselekvés mellett, mentén tehát „nincs más, csak a történet. Írva van. És az én kárhoytatásomnak oka megíratott vala ilyen módon [...] Megfeszítenek pedig énvelem két latrokat is, egyiket jobb kezem felől, másikat bal kezem felől. Bal kézzel írok.” (94) Az írás és a történet (a történet leírása), Jézus történetének lejegyzése, a leíró egyének (Márk, a

² Urbanik Tímea 2022: *Prózaszilípek. Intratextualitás Mészöly Miklós prózájában*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 44. Urbanik idézi: Kelevéz Ágnes 1998: *A keletkező szöveg esztétikája. genetikai közelítés Babits költészetében*. Argumentum, Budapest, 15.

³ Doboss Gyula 2015: Egyszerű? (Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat –. *Műhely*, (XXXVIII) 2015. 63. <https://gyorimuhely.hu/2015-03/> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁴ Szirák Péter 2015: 98. http://epa.oszk.hu/00000/00002/00191/pdf/EPA00002_alfold_2015_04_097-102.pdf – utolsó letöltés: 2024. február 24.

gyereknarrátor és a báty, valamint a szerző Esterházy) jelenléte, az evangélisták története általában, és konkrétan Márk története és evangéliuma egy ponton öszeér. Köztünk élő emberekről van szó, amely felismerést Esterházy belerejti a műbe. Ábrázolásában a báty karakterének egyéni és különleges aurája lesz, amely a gyereknarrátor meghatározásai által Krisztus-analógiává változtatja a fiút. „Simone Weil szerint Krisztus megtestesülése csak egy volt a sok között.”⁵ Szinte észrevétlenül van jelen ez a megtestesülés. „Krisztus minden teremtményt fölkeres Szentleke segítségével [...] Isten [pedig] végtelenül többet fáradozik egy-egy emberért, mint amennyit mi vagyunk képesek fáradozni érte.”⁶ A munka, a szenvedés(vállalás), a krisztusi alakzat megjelenése és a kitelepítésből adódó élethelyzet mintegy leképezése lesz Jézus életének, élete állomásainak, a helyválttatás, a passiótörténet és a testvéri kapcsolat megélésének.

Isten látása, Isten írása

Az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk változat – szereplőinek önmagukra tekintése, és egymás látása, tapasztalása relatív. A hosszasan és párhuzamosan telő, a megélt vagy szubjektíven megélt időben, időbeliségben előfordulhat a pillanatok metszése. „Elmosódnak a határok szöveg és metaszöveg, szépirodalmi mű és magánfeljegyzés között, illetve egy szerző egyes művei között, ahogy elmosódnak maguk a szerzői intenciók, sőt identitások is. [...] mintha a cédulákra került szavak útja a kézírásnak az eredeti összefüggés autoritásától elszabadult silabizálgatásán keresztül vezetne a betételbeszélés szövege felé.”⁷ Ebben a műfaji összetettségben maga a (kéz)írás és az elbeszélés a passiótörténettel, az evangéliummal kerül szoros kapcsolatba, és „az elválasztottság és a távolság [...] analitikus megragadására vállalkozik, s ennek a vállalkozásnak a jegyében összegzi az Isten név számtalan jelentésében előálló különbség, a jel használatai és nyelven túli jelentette közti hiátus kitöltetlenségének kifejezetten teológiai jelentőségű következményeit.”⁸

⁵ Reisinger János 2009: Hit és szabadság. In Weil, Simone: *Ami személyes és ami szent*. Budapest: Magyar Máltai Szeretetszolgálat, 45.

⁶ Reisinger 2009: 31.

⁷ Lengyel Imre Zsolt 2017: Az etika olvashatóságáról Esterházy Péter kései prózájában. *Műút*, 2017 (63). december 4. <https://muut.hu/archivum/26430> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁸ Mártonffy Marcell 2016: Kitelepített kontextusok. Esterházy Péter Márk-változata. *Pannonhalmi Szemle*, 2016 (XXIV) 4. 9. https://www.academia.edu/38299037/Kitelep%C3%ADtett_kontextusok_Esterh%C3%A1zy_P%C3%A9ter_M%C3%A1rk_v%C3%ADltozata – utolsó letöltés: 2024. február 24.

A látás, nézés, fürkészás, mint a narratív látás és láttatás kettőssége⁹, illetve bizonyos narratológiai szempontok is dominálnak a szövegben, a szöveg rejtett lényegeket meglátásának módjaiban; közelebről az isteni és a krisztusi, vagy magának Istennek és Krisztusnak a szemlélése adódik, különböző szemszögből, a gyereknarrátor által megközelített részletekben, és az interszubjektív kapcsolatokban. A szó és a látás két alapvető fogalmát, mint a valós és az elgondolható anyagi és transzcendens kettősét Esterházy végigvezeti a szövegen: „A szó nélküli imádkozás az igazi. A szó lehúzza a földre. A szó az emberé. A bátyámé.” (39¹⁰). Mellérendeli az írást: „Attól függ, mit írsz. Ez nem így van, hiszen nem írhatok bármit. Amit végül is aztán leírok, le tudok írni, le merek írni, az már valóságos.” (79). Az imának és imádságnak, amely a látást és az írást összeköti, és amely a Márk-változat gyereknarrátorának életében fontos szerepet tölt be, „útja”¹¹ képződik, és ez „titokzatos dolog, hogy a láthatatlan és tőlünk végtelen távolságban lévő Isten és az ember között kapcsolat létesülhet. Valóban titokzatos, hogy noha Istent nem láthatjuk, hallhatjuk viszont szavát, üzenetét [...] azonban [...] az ima gyakorlásában semmi misztikus és rendkívüli nincsen. Az imádság rendjében élőknek éppen az ima hánya a rendkívüli és érthetetlen.”¹² A látás és a szemlélés kapcsolatai, módjai Simone Weilnél is megjelennek: „Egy dolgot tudhatunk Istenről: hogy ő az, ami mi magunk nem vagyunk. Csak nyomorúságunk adhat képet róla. Ha azt szemléljük, őt szemléljük.”¹³ A látás és láttatás (szemlélés és szemlélt) kölcsönhatásában szükséges a „fontos paradoxonait sosem szem előtt tévesztve mégis legalább megpróbálni *tisztán látni* a kérdésben, segíthet-e vajon az irodalom *átlátni az egész problémát*.”¹⁴

A probléma Istennel, az imával és a kitelepítés tényével függ össze Esterházy művében. A valóságot a család vonatkozásában abszurdként ábrázolja. Simone Weil gondolata, a szerencsétlenség és a szenvedés összefüggésében rávilágít, hogyan élheti meg a család ezt a földrajzi helyzetet, amelyben „a szerencsétlen-

⁹ Esterházy művében a korlátozottság, a helyhez kötöttség, a kitelepítésből adódó szűk mozgáster egyszerre jelenti azt is, hogy a gyereknarrátor számára a gondolkodás befelé irányuló gondolatokat generál, Istennel és Krisztussal kapcsolatos kérdéseket, gondolatokat hoz létre. Pinczés Dávid kisfilmjében a pizzafutár, aki valójában több mint akinek látszik, a következőt mondja: „El kellett vennem a fényedet, hogy jobban láss...” Imposztor. Magyar rövidfilm, 2021 (19 p). Pinczés Dávid (r.). Főszereplők: Alföldi Róbert, Mácsai Pál. Pinczés Dávid mesteréves vizsgafilmje (Werk Akadémia, 2021). Készült Pinczés Máté *Nehéz örökség* című novellája alapján (In Pinczés Máté: *Felesleges elolvasni*, Budapest: Print Art, 2021). Alakja a báty alakjához hasonlóan körvonalazódik, és válik csodatévő, vagy akár krisztusi karakterré, aki a kortárs világban, weili értelemben „egy volt a sok között”.

¹⁰ A tanulmányban a zárójelben közölt számok Esterházy Péter *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* – című írásának oldalszámozását jelölik.

¹¹ Reisinger 2009: 25.

¹² Reisinger 2009: 26.

¹³ Weil 2009: 352.

¹⁴ Lengyel 2017.

ség rákényszerít, hogy valóságnak ismerjük el, amit lehetetlennek vélünk.”¹⁵ Esterházy történetvezetésében pedig ennek a helyzetnek adja meg a „Nincs vége. Ez a befejezés.” (102) mondattal a kezdetet és véget, a lezárást és az újrakezdést, ezek kettősét, amelyet Weil is magyaráz a szerencsétlenség érzete kapcsán: „Két gondolat enyhíti kissé a szerencsétlenséget. Az egyik: hogy rögtön, azonnal véget ér, a másik: hogy sohasem lesz vége. Vagy lehetetlen, vagy szükségszerű. De azt nem bírjuk elviselni, hogy egyszerűen van. Tűrhetetlen gondolat.”¹⁶ A kezdet és a vég közötti állapot az, amely a család számára is eleinte megfelfejthetetlen időhosszal bír, és ez adja meg a probléma fizikai és pszichikai konfliktusainak alapját is. A szerencsétlenség mellett a weili értelemben vett szenvedés „Isten fölé helyezi az embert. A Megtestesülésre volt szükség ahhoz, hogy ez a fölény ne legyen botrányos. [...] Úgy fogadni el ezeket a tényeket, hogy nem igazolást látunk bennük, hanem csak azt, hogy vannak. Elfogadni létüket csak azért mert vannak.”¹⁷ A kitelepítéssel mindenfajta élethelyzettel együtt járó szenvedés és szerencsétlenség megélésnek pusztá tényét elfogadni. A közvetítőjelleget is benne rejlik ebben a megtestesülésben, amelyet az elfogadás felé, illetve konkrétan a báty közvetlen közelsége felé is elmozdít Esterházy. „A szenvedés valójában semmi, ha kivonjuk a múlt és a jövő közötti kapcsolatból, de mi volna valóságosabb az ember számára, mint ez a kapcsolat? Ez maga a valóság.”¹⁸

A valóság maga a hely(zet), maga a szerencsétlenség, benne a történelmi tények, a báty apjának halála, a helyzet elfogadásának enyhítéséhez a nagyanya és a gyereknarrátor létrejövő imái, amely szenvedést Weil önmagáért valónak tételez, és mellé a szerencsétlenséget állítja, amely által az emberek „közel jutnak a kereszt-hez, s a lehető legnagyobb távolságra Istentől”.¹⁹ Ebben a (fokozatosan és folyamatosan adódó) távolságban mutatja meg Esterházy a Krisztus-alak felé kimutatott gúnyt is (18, 53). A szenvedés és a szerencsétlenség mértéke a család esetében oscillál, amit a gyereknarrátor a világban történő eseményekhez is igazít, a maguk adott életterén kívül: „Végtelen még a Krisztus arcán a szenvedés. Mert ott van minden ember szenvedése is. Nehéz mérni. [...] Mindig születik valaki, és akkor az ő szenvedése hozzájön a Krisztuséhoz. Szóval akármilyen nagy számot mondok, a Krisztusé nagyobb lesz. Mert aki meghal, annak a szenvedése ott marad a kereszten. Látni.” (37). A közelség, távolság és végtelenség egysége fogja körbe a gyereknarrátort.

A család kitelepítését valóságként megélő gyereknarrátor helyzete, pozíciója egyszerre jelenti a máshol-levés egyfajta álomszerű megélését, ontológiai zárt-ságát (szinte csapdáját) is, ahol a létezés megélése egy új jelleget ad, de ő maga

¹⁵ Weil 2009: 330.

¹⁶ Weil 2009: 330.

¹⁷ Weil 2009: 328.

¹⁸ Weil 2009: 330.

¹⁹ Weil 2009: 71.

már a kitelepítés helyszínébe kerül bele kisgyerekként. Urbanik állapítja meg, hogy „Az álom olyan narrációs tér, melyben a mélyen személyes és kollektív síkok termékenyen metszik egymást.”²⁰ A Márk-változat valósága és álomszerű állapota (közelsége és távolsága) kettős bizonytalanságot is fenntart az életműhöz: kinek vagy kiknek az életrajzát, életművét, kiknek a cselekvését és/vagy történetét örökíti meg a gyereknarrátorhoz és a bátyhoz kötött szimbolikus jelentőségű írás (történetírás, evangélium). Az álom (a valóstól való elválasztódás belső folyamatai) és az olvasás, mint a szöveg (a könyv, a füzet, illetve az evangélium olvasása, olvasata) a következő gondolatmenetben is érvényt szerez: „Az »alvás« önmagában is provokatív középpontba állítása egy szakrális mozzanatokat tartalmazó műben nyomban határozottan mutatja Nietzschének azt a törekvését, hogy Roman Jakobson-i értelemben »deformálja« az olvasó tudatában az esetleg kialakuló szent könyv képzetét.”²¹ Az átmenetek valóság és álom, anyagi megtestesülés és isteni eredet között, igazolják a gyereknarrátor környezetéhez, hitéhez, gesztusain keresztül való hozzáállását. A szövegközöttség, a bibliai és az irodalmi átfedésekhez Esterházy magyarázza a Márk-változat keletkezésének egyik hátterét is: „Nekem a hatás az érdekes. Az, hogy a szöveg testében egy idegen test van. Most egyfelől igaz, hogy ezek hasonulnak a szöveghez [...] Másfelől azonban mégiscsak idegen marad. Következésképpen valami billegés támad a szövegben.”²² A szövegbe emelt másik szöveg, a kettősség megteremtése ezt a „billegést” illetve éppen egy ráataláló egyensúlyt von magával, amely a Márk-változatának különleges kettőssége, a krisztusi és az emberi lét-kettősséget illetve az entitások közötti átmozdulásokat, metamorfózisokat is jelenti. Ezt a szerző egy időben és térben egyszerre történő felismerő-felismertető módban formálja meg. Egyszerre válik a gyermeki narrátor felnőttgondolkodó alannyá, a bibliai én az emberi énné, illetve az én egy különleges átalakulás részese lesz,

Mieke Bal emeli ki, hogy „az észlelés [...] egy olyan pszichoszomatikus folyamat, amely nagymértékben függ az észlelő test helyzetétől; ha a méreteket tekintjük, egy kisgyerek másképp észleli a dolgokat, mint egy felnőtt. Az is befolyásolja az észlelést, hogy amit látunk, az mennyiben ismerős számunkra.”²³ Esterházynál érvényt kap a gyerek és a felnőtt kapcsolata, észlelésük és helyzetük mássága, egy-

²⁰ Urbanik 2022: 114

²¹ Kiss Endre 2005: *Friedrich Nietzsche evilági filozófiája. Életreform és kriticizmus között*. Budapest: Gondolat, 146.

²² Urbanik 2022: 38. Urbanik idézi: Birnbaum, Marianna D.: Esterházy-kalauz. Budapest: Magvető, 1991, 6.

²³ Bal, Mieke 1999: *Fokalizáció*. Ferencz Anna (ford.). In Vizuális és irodalmi narráció. Erdeti mű: Bal, Mieke: *Narratology. Introduction to The Theory of Narrative*. Christine van Boheemen (ford.). Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2. kiadás. 142-161.

[http://gapeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/58F%FCzi/Vizu%Ellis%20%E9s%20irodalmi%20narr%Elci%F3%20\(E\)/szovegyujtemeny/tartalom.html](http://gapeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/58F%FCzi/Vizu%Ellis%20%E9s%20irodalmi%20narr%Elci%F3%20(E)/szovegyujtemeny/tartalom.html) – utolsó letöltés: 2024. február 24.

szerre közelsége és távolsága, egymáshoz való viszonyuk közelsége, távolsága, valamint mindannyiuk Istenhez fűződő különböző minősége. Bal másik párhuzama is érvényes lesz az Esterházy-i szerkezetben: „Az események nem pusztán kronológiailag egymás után következnek, és logikailag ok-okozati viszonyban állnak, hanem csakis a résztvevők értelmező tevékenységének köszönhetően történnek meg. [...] Visszafelé követve az események láncolatát, ugyancsak ehhez a ponthoz érkezünk az észlelésbeli azonosulás által.”²⁴ Esterházy is megnyitja az értelmezés és a sajátosan-olvasás terét. Az események kronológiai is és nem-kronológiai, logikai és nem-logikai mivoltukban is állnak az olvasó rendelkezésére, melyből felépíthető ez a szintén szubjektív és objektív olvasat. „A fokalizáció a »látásmód«, a látó ágens és az a közötti viszony, ami látszik. Ez a viszony a történet egy részének, az elbeszélő szöveg tartalmának alkotóeleme: A elmondja, hogy B látja, amit C tesz. Néha ez a különbség nem látszik, például akkor, amikor az olvasónak olyan közvetlenül van megmutatva egy látásmód, ahogyan az csak lehetséges.”²⁵ Esterházynál az *A* elbeszélő, a gyereknarrátor elbeszéli, mit tesz *B* és *C*, illetve a kettő vagy több szereplő hogyan látja, hogy mit tesz a másik, a gyereknarrátor hogyan látja mind ezt a saját maga testének és tudatának észlelésével együtt. Ebben a körforgásban a gyereknarratori látás és beszéd (vizuális és narrato-textuális) kettőse, a gondolattal felruházott narráció a felnőttgondolkodást rejt magában. Esterházy maga is utal rá, hol húzódnak a gyerekre és a felnőttekre jellemző cselekménymódok határai (például a kislibák kivégzése és hangjuk hallása, haláluk értelmezése), hogyan jelenik meg az áldozatiság kérdése, amely további utalás Krisztus áldozatára, kivégzésére, kereszthalálára is, és a felismerés megértésére, a megértéshez való érettségére. Simone Weil is rámutat a kereszthalálban megtörténő felismerésre: „A kereszt mérhetetlenül több, mint a vértanúság. A legtisztábban keserű szenvedés, a büntetésként kirótt szenvedés: ez a hitelesség fémjele.”²⁶ A kitelepítésben és a család helyzetében, a családtagok egyénenként megnyilvánuló magatartásában, viselkedésében megjelenő szenvedés(történet), a jellemek kontrasztja, és alakulásuk adja meg a hitelességnek is ezt a formáját: a szenvedés és a történet, a kitelepítésnek, mint a szenvedés elviselésének időbeli bizonytalansága, amelyet Esterházy felold a temetésen való találkozás idő- és térbeliségével (81).

A gyereknarrátor számára a báty, a szemlélt krisztusi alak a középpont: „Nem, az Isten nem példakép. Nekem te vagy a példakép, mondom a bátyámnak.” (70-71), de Júdástól megundorodik az Isten, és a Jézus általi felkérés a csók általi megjelölés gesztusában viszont önundort jelez, és Júdás öngyilkossága (megöletése) is ezt az elviselhetetlenséget fejezi ki: „nem szomorúság, nem meghökkenés, inkább

---

²⁴ Bal 1999.

²⁵ Bal 1999.

²⁶ Weil 2009: 338.

iszonyat, undor. Az milyen lehet, ha undorodik tőled az Isten.”²⁷ (69). Távolabbi párhuzamban értelmezve, „a gonoszság inkább olyan, mint a lehelet.”²⁸ Vagy mint nyári reggel a pára. Ősszel a köd. Bele tudsz markolni, még nyirkos is lehet a kezed, de megfogni nem tudod.” (66). A történetmesélés, a szenvedéstörténet, a műfaj többféleségén belül válik passiójátékká²⁹ is Esterházy stilisztikai megoldásain keresztül, ahol a passió és a játék különálló, majd egybekapcsolt fogalomként is megjelenhet. A stációkon (a kitelepítés által meghatározott mindennapokon, életszakaszokon) keresztül az én értelmezi és magyarázza saját maga számára is, mi az érték(rend), mi a tulajdon (bátyja Kincstárának tárgyai³⁰). A tárgyak a gyereknarrátorra szállnak a báty halála után. Az írás és a ceruza, mint eszköz és mód az emlékek és az események megörökítéséhez, a gyereknarrátor kiváltságává válik: „Fájdalommal, erővel és fájdalommal nyomom a ceruzám. A bátyám ceruzája, a bátyám füzete, de most már az enyém. Mindegy, kié, ceruza, füzet, csak írjon, csak fogadja be az írást.” (98). Fabiny Tamás Esterházy szavait idézi Júdás alakjával kapcsolatban: „az árulással együtt lehet élni. Minthogy együtt kell, minthogy kiírthatatlan a világból. Így lesz Júdás nem szörnyeteg, hanem inkább testvér, rokon, sőt: tükör.”³¹ A tükörkép

²⁷ „Idegenek vagyunk mi egymásnak, és erényeik még undorítóbbak előttem, mint hamisságaik és hamis kockavetéseik. Velük lakozván is felettük lakoztam én. Még is orroltak reám.” Nietzsche 2023: 173.

²⁸ Fabiny Tamás emeli ki Júdás csókja kapcsán, hogy a csók „a barátság jele volt. A házigazda csókkal köszöntötte vendégeit, és a barátok is, akik rég nem találkoztak, kölcsönös csókkal köszöntötték egymást. [...] amikor Márk Júdása megcsókolja Mesterét, a Gecsemáné-kertben. akkor Jézus nem tiltakozik [...] Valószínűbb, hogy Márk nem elvetemült árulóként, hanem egy tragikus szerep viselőjeként akarja bemutatni Júdást. Úgy tűnik, hogy teljesen hiányzik Júdás tettének motivációja.” (Fabiny Tamás 2023: *Júdás, az elveszett tanítvány*. Budapest: Luther, 37).

²⁹ Fabiny hangsúlyozza, hogy a passiójátékok általában „morális tanulságot is felkínáltak” (Fabiny 2023: 87).

³⁰ A tárgyak jelenléte, az örökség, illetve a tárgyak emlékeztető-felidéző szerepét a következő gondolat is illusztrálja, amely Esterházy mondanivalójában is megjelenik: „[Hélène] Cixous irodalmi portréjának már említett kilencedik fejezetében a fenti identitáskérdésként fogalmazódik meg, mit is jelenthetett a fiatal Derridának zsidó férfinak lenni, s ugyanígy mit jelentett Cixousnak zsidó nőnek lenni – egy tisztelt, de nem gyakorolt vallás »nem igazi zsidó« képviselőjeként. Ez a kérdés vezet Derrida és Cixous kapott franciaságának és elvesztett zsidóságának, születésének, vérségi hovatartozásának (n’être juif/naître juif) a problémájához. Ennek a szimbóluma a családi örökségként Derridára maradt tallit, a »saját tallitom« (mon tallith à moi), amely már nem külső zsidó jel és nem is a másiktól való különbözőzés felülete, hanem az elvesztett zsidó örökség, a történettelen saját történet nyoma. Ez a nyom azonban nemcsak egy külső tárgy, nemcsak rituális jelentéssel felruházott textildarab, és nemcsak egy tisztelt, de nem gyakorolt vallás jelképe, hanem az idegenségnek, az önazonosság algériai zsidóktól örökölt belső hiányának és e hiány traumájának az ereklyéje is. Azt szimbolizálja, hogy lehetetlen a tulajdon identitástudat megerősítése, az én megalkotása.” Zsák Judit 2008: Traumák és önéletrajziság a Derrida-írások mögött. Hélène Cixous portréja a fiatal Jacques Derridáról. *Replika* (61) 2008/6. 6. <http://real.mtak.hu/110754/1/replika61-05.pdf> – utolsó letöltés: 2024. február 24. A tárgyak és a bátytal közösen kialakított kincstár tárgyaival mutat párhuzamot ez a tallit, és a kincstár tárgyai is hasonlóképpen értékelődnek fel, „rituális jelentés”-t nyernek, és „ereklyévé” válnak maguk is a maguk környezetében.

³¹ Fabiny idézi 2023: 27: Esterházy Péter 2002: *Javított kiadás*. Budapest: Magvető, 23–25.

és a testvérek képe egymáshoz hasonlításukban és egymástól különbözőségükben is megmutatkozik, jellembeli és fizikai adottságaikon át. „Én vagyok az erősebb, és ezt már tudjuk” (72), „Nem hasonlítunk egymásra. A beszédünk hasonlítana [...] Én barna vagyok, ő szőke, Kreol, ezt mondják a bőrömrre”³² (28). Doboss Gyula kiemelésében a két fiú között egyszerre áll fenn a ragaszkodás és az ellenszenv. „A féltestvérek nem kapnak szülői gyöngédséget, az egyébként is rivalizáló, ambivalens fivéri viszony esetükben különösen bonyolult, végül a kisebb, fogyatékosnak tartott, későn megszólaló gyerek testvérgyilkossá, legalábbis cserbenhagyóvá válik.”³³ A gyereknarrátor a báty, az anya és az apa számára is valamiféleképpen kívülálló, más. Esterházy a Júdás-analógiában is fenntartja a kettősséget, a két fiú testvéri voltát, majd a báty halálának okozásában az elárultatás jegyét egyszerre illeszti a történetbe, a „Tudom, hogy te voltál. menj innét, menj innét el” (81) mondattal, az eltaszítással megerősítve.

Krisztus életének, szenvedésének állomásai, a stációk és azok minősége az ember és a család helyzetének hullámzását, változó minőségű mindennapjait is jelképezik. A kitelepítésből adódó új hely, új otthon (egy szabályos négyzet alakú szoba) belakása köré épül: „Egy, igaz tágas szobába zsúfolódtunk, apám, anyám a bátyám meg én. Szabályos négyzet alakú volt, ez valamiért mindenkit meglepett. És nyugtalansággal töltött el. Mintha jel vagy jelzés volna. Honnan, mi végre. Nem kutakodott senki. 50 x 50 lépés, az én első totyogós lépéseimmel.” (1). Az új helyre való megérkezés lehet történeti párhuzama Jézus és családja idegenföldre érkezésének is, amikor Betlehem és Názáret között utaztak, illetve amikor Egyiptomba menekültek el. Mihai Burlacu gondolata az idegenbe érkezéshez, az új helybe történő beilleszkedéshez vagy az idegen-test megtartásához illeszkedik: „az írástudó kultúrákban az idegent, a jövevényt gyakran vendégnek és barátoknak tekintik, nem ellenségnek. A héberek, illetve a görögök és a rómaiak Isten küldötteiként vagy akár istenekként tekintenek rájuk [...] Ezért, nem szabad [akárhogyan] bánni egy vendéggel, mert egyaránt lehet jótévő vagy éppen a gonosz egy forrása.”³⁴ Burlacu megfogalmazza az új jövevény jelenségéhez, hogy „a

³² Fabiny kiemeli a passiójátékokban használt-alkalmazott Júdás-karakter megformálásához, hogy Júdás „bőre sötét” (Fabiny 2023: 89) és általában „lábbeli nélkül” (Fabiny 2023: 89) ábrázolt. Fabiny azt is hangsúlyozza, milyen volt a két figura pszichés ábrázolása: „A Júdást játszó színésznek kifejezésre kellett juttatni természetének zavarodottságát, általában nyugtalannak és vibrálóknak kellett lennie, így képezve ellenpólust Jézussal szemben, aki nyugodt és méltóságos volt.” (Fabiny 2023: 90).

³³ Doboss Gyula 2015: 62.

³⁴ „In the literate cultures the stranger is often considered a guest and a friend, not an enemy. The Hebrews, and to a lesser extent, the Greeks and Romans considered strangers to be either messengers of God or gods themselves [...] Therefore, no chances should be taken with any guest, as he may be either a benefactor or a source of evil.” Burlacu, Mihai: *The stranger's research traditions: from newcomer to the marginal man*. ResearchGate, 2021. január 3, 2. <https://www.researchgate.net/publication/348169488> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

newcomer és a marginal man az idegen fogalmának két használatát³⁵ jelentheti, és írja, hogy „az idegen fogalmát nem szabad egyikükkel sem egybemosni, illetve egyikükre korlátozni.”³⁶

Esterházy érzékelteti, hogyan reagálnak a család megérkezésére a körülöttük élő emberek, a helybeliek, akik már ismerik és lakják azt a földet, régiót, és élnek annak a tájnak, helynek a mindennapjait. Ezekben a mindennapokban a szerelem és a szeretet, a szomorúság, a szülők kapcsolata, a gyerekek és a nagymama viszonya és a félelem dominál, amely félelem Jézus Getszemáni kertben érzett félelmét is leképezi (Lk. 22:44). Továbbá Isten félését, illetve azt a szorongást is jelentheti, amelyet a nagymama érez fia halála, hiánya miatt. Weil a Miatyánk imában megjelenő közvetítést, közelséget, az Istenhez közelkerülés vágyát ragadja meg, amely elváltozásában (eltorzulásában) „negatívvá vált; aggodalomként jelentkezik; megegyezik az alázat legfelsőbb fokával [...]”³⁷ Az emberek egymástól való félelme, a lelki és testi fájdalom, a gyász fájdalma a családban az egymáshoz való viszonyt is meghatározza; az ima mindezt a fájdalmat ritualizálja. Az egy idő után már könnytelen megsiratás a nagymama öreg arcán, imamondásaiban marad meg, a gyereknarrátor esetében a gyász inkább a halálon való elgondolkodás cselekménye. A fájdalom Mária (a Szűzanya) fájdalma is, ami a mater dolorosa jelenségével, érzetében nyilvánul meg. Murzsa Tímea magyarázza, hogy „a pieta-ábrázolásnak [...] van [...] egy funkciója, méghozzá az időkezelés tekintetében: „*A szív segédigéiben* az anyját sirató fiú szerepét a fiát sirató anya veszi át, s a pieta föllevenítése így látszatnak minősíti a valóságot és lényegnek a kitalálást, sőt a világ felszíni szerkezetét újnak, esendőnek, időlegesnek, mélyszerkezetét réginek s időtlennek tünteti föl.”³⁸ Esterházy is hasonlóképpen vezeti végig a szövegben a jeleneteket ennek a fordított kettősségnek a mentén.

³⁵ „I consider that the newcomer and the marginal man are two uses of the stranger. As such, the stranger should not be confused or limited to one of them.” Burlacu 2021: 2. <https://www.researchgate.net/publication/348169488> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

³⁶ Uo.

³⁷ Weil 2009: 266.

³⁸ Murzsa Tímea 2016: Esterházy Péter *A szív segédigéi*, a Javított kiadás és az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat – című könyvei a Biblia tükrében. *Új Forrás*, 9. 50. http://epa.oszk.hu/00000/00016/00216/pdf/EPA00016_uj_forras_2016_09_048-061.pdf – utolsó letöltés: 2024. február 24.

Isten azonban halott³⁹

„Isten minden világosság forrása. [...] Egyedül Istenre gondolhatunk teljes figyelemmel. És megfordítva: figyelmünk teljességével lehet csak Istenre gondolnunk. Aki képtelen az ilyen figyelemre, valójában nem Istenre gondol, még ha Istennek nevezi is azt, akire gondol. Ha viszont valamikor számot vet azzal, hogy nem Istenre gondolt, és igazán rá szeretne gondolni, a kegyelem segítségére lesz, hogy mennél nagyobb figyelme legyen, és, hogy akire gondol, megegyezzen Istennel.”⁴⁰ Azonban ha Isten halott⁴¹, nincs, akkor a figyelem hová irányulhat. Ebbe az útkeresésbe helyezi a gyereknarrátort is Esterházy, a kiüresedés és a telítkezés útjának kereszteződésébe.

Esterházy egyik legérdekesebb szövegbe épített filozofikus háttére az Isten-halott kérdésköre, mely Friedrich Nietzsche gondolatát is tükrözi. Még mielőtt erre ő maga is utalni kezd a szövegben, illetve tulajdonképpen kizárólagossá nem teszi, hogy Isten eltávolodik (nincs Isten), megfogalmazza: „A titok bele van zárva Istenbe. Még ez se jó. A titok az Isten. Vagyis titok nélkül nincs Isten. [...] Az egy Isten helyében. Mert az nem úgy van mégsem, hogy kettő darab Isten volna [...] hanem egy van csak. Hogy a kettő az egy. Illetve volna még egy harmadik is, de azt tényleg hagyjuk. Csak egy. De nem »csak«, mert az az egy mindenütt ott van, és mindent tud.” (14-15). Ember és Isten kapcsolatát⁴² Esterházy is egyfajta tükrözéssel, leképezéssel, a két entitástípus egymásba játszásával ragadja meg, és oldalanként

³⁹ Nietzsche más műveiben is megfogalmazza valamely fogalom vagy jelenség halottságát, A *Sokrates und die griechische Tragödie* című munkájában „a tragédia halála”-t, vagy A tragédia születésében „a nagy Pán halott”-at, a *A Hajnalpír* című munkájában „a törvény halott” megfogalmazást alkalmazza. Tette ezt Nietzsche „egy világtörténelmi korszak lezárulásának »bejelentéseként«, kinyilvánításaként”, amely Plutarkhosz által lejegyzett megállapítására is utal, hogy „a nagy Pán halott” (Plutarkhosz *De defectu oraculorum* című munkájának XVII. fejezetében), illetve Nietzsche Empedoklész című drámatervével kapcsolatban emelhető ki az a jelenet, amikor Empedoklész „kérdést intéz Pánhoz, és mikor nem kap választ, megöli az istenséget” – emeli ki Hévízi Ottó (Bene László – Biczó Gábor – Hévízi Ottó: *Jegyzetek*. In *Így szólott Zarathustra*, Budapest, Trubadúr Kiadó, 2023, 442). Az Isten halott kifejezést itt Zarathustra szavaiként írja meg Nietzsche: „És mit csinál egy szent az erdőn? kérdezte Zarathustra. A szent férfiú pedig így felelt: Dalokat szerzek, és eléneklek őket, és dalolás közben nevetek, sírok, brummogok is: így dicsérem az Istent [...] Ám amikor Zarathustra magára maradt, így szólott a szívéhez: Még ilyet! Ez a szent életű aggastyán itt a vadonban még nem is hallott róla, hogy *Isten halott!*” Nietzsche, Friedrich: *Zarathustra előljáró beszéde 2*. In Nietzsche, Friedrich: *Így szólott Zarathustra*, Kurdi Imre (ford.), Budapest, Trubadúr Kiadó, 2023: 10.

⁴⁰ Reisinger 2009: 36.

⁴¹ „Valaha az Isten ellen való vétkek volt minden vétkek legnagyobbika, de Isten meghalt, és vele haltak ezek a vétkek is. Most már a föld ellen való vétkek a legszonyosabb, és az, ha többre tartják a kifürkészhetetlennek belsejét, mint értelmét a földnek.” (Nietzsche 2023: 12).

⁴² „39. Most lássátok meg, hogy én vagyok, és nincs Isten kívülem! Én ölk és eleveníték, én sebesíték és én gyógyítok, és nincs, a ki kezemből megszabadítson.” Mózes ötödik könyve a törvény summája 39. Illetve: „Én vagyok az Úr és több nincs, rajtam kívül nincs Isten! felöveztelek téged, bár nem ismerél.” **Ésaiás** próféta könyve 45:5.

változtatja, illetve rejti bele a bibliai megfogalmazást, nyelvezetet⁴³ az irodalmi szövegvázbába.⁴⁴ Egy (világ)történelmi kor vége, lezárulása valósul meg, játszódik le a prózafolyamban is. Új korszak előtt áll az ember. Isten hiánya vagy létezése, halála (maga is hírértékű) előrejelzés, de lehet már bekövetkezett esemény Esterházy szövegében is, a *tényeknek* a bejelentésével keletkeznek az események. Az ember (Ember) vallástörténeti (Jézus kiválasztása Pilátus előtt) és nietzschei összefüggés alapján megöli mindkettőt, Istent és a Fiút is. Kiss Endre fogalmazza meg a Nietzsche-életművel kapcsolatban: „[a Zarathustrában] megy végbe az *Emberi – túlságosan is emberiből* rekonstruált mozzanatokkal azonos nietzschei filozófia *áttétele* [...] a mű főszereplője nem a próféta, hanem üzenetének címzettje, a potenciális *emberebb ember*, aki nem más, mint maga a mindenkori olvasó.”⁴⁵ A Nietzsche-i értelemben vett halottság, az isteni, a tragédia, a törvény halála mind az emberi felé vezető ki az Esterházy szövegére is jellemző szálakat: „nincs Isten” (25). A Nietzsche és a család által érzett kiábrándultság és a hitet, istent elhagyó, elvesztő egyének helyzete a pusztulás felé mutat. A családtagok halála az én saját halála felé elvezet.

Az ember magára maradt a létében, létezésében, ahogyan Jézus maga is. Jézus halálában az ember együttműködik, Barabás szabadon bocsájtásának akaratával. Isten halála – a Nietzsche által Zarathustra szavaiként megfogalmazva – tény (Így szólott Zarathustra. Zarathustra előljáró beszéde 2.). Istentől tehát az ember elidegenedik. Esterházy is megfogalmazza Isten emberivé válását, és az ember földön lévő idegenségét: „Isten hozzánk lett hasonlatos [...] Nem mi őhozzá, hanem ő mihozzánk. Ez nagy dolog Isten részéről, mert azt jelenti, hogy szeret minket. Ha nem érdemeljük meg, akkor is.” (15). Nietzsche is és Esterházy is kétféle idősíkot tár fel, illetve Nietzsche eltörli a történeti időbeliséget, és Isten halottságát egyfajta nullpontként ítéli meg, ahogyan Esterházy is egyfajta Krisztus előtti és Krisztus utáni időszámítást visz a szövegbe, és a *megszülettem tehát vagyok* gondolatra támaszkodva a descartes-i értelemben, ahol a gyereknarrátor és a báty időkapcsolatában, a születéstől számított néhány évnyi, világban való létezésben a szó és ima, a hallgatás⁴⁶ és a beszéd különleges gondolati-kommunikációs adottsággá válik: „Ez a kezdés.

⁴³ „folyamatosan történik bennük a nyelvek találkozása, vagyis eseményszerűvé válik az írás.” Zsák 2008: 3–4.

⁴⁴ „Az olvasás eseményében létrejövő képződménynek a [...] megragadására a *tükör* fogalmának használata csakis kiterjedt jelentésben indokolható [ember – Isten – Krisztus], mert a műalkotás aligha jeleníthet meg képi vagy nyelvi alakzat ismétlése révén [Esterházynál a 100. szakasz megismétlése] szerzteágazó, összetett olvasói műveleteket saját képmásaként.” Dobos István 2015: Elképzelt nyelvi világok Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat. In Dobos István 2015: *Az olvasás eseménye*. Pozsony: Kalligram, 160.

⁴⁵ Kiss Endre: *Friedrich Nietzsche evilági filozófiája. Életreform és kritizmus között*. Gondolat, Budapest, 2005, 145.

⁴⁶ Vö.: „Hol kezdődik a némaságom, és hol én? Én is félek a némaságomtól, ezért imádkozom belül állandóan. Úgyis csak belül lehet imádkozni.” (18-19).

Imádkozni hamarabb tudtam, mint beszélni.” (1).⁴⁷ A gyerek-narrátor gondolkodásán, gondolatvilágán, érzésein, majd hangján át rajzolódik ki, hogy miért büntet Isten, meddig tart a bűnhődés, ezt hogyan lehet belső szellemi inspirációkkal (ideiglenesen) ignorálni. Az egyedül maradásban, a magára maradásban a jó és a rossz egyaránt tételeződik.⁴⁸ Esterházy szövegében Mária kijelenti: nincs Isten⁴⁹ (25). Az istenvesztett, hit- és reményvesztett állapot a nagymama és Isten analógiájára is vonatkozik: „Ha hiába halt meg a fiam, az Isten csődje. Isten csődje pedig nem az Isten, hanem az ember halála [...] Nem számíthatunk többé arra, hogy megment minket az Isten” (43). Ezt megmagyarázza Esterházy is a kötet végén szereplő önkomentárokból, többek között Kertész Imre nyomán: „»Ha Auschwitz hiábavaló, Isten csődbe jutott; Isten csődje nem Isten, hanem az ember halálát jelenti.«” (111). A nagymama szava utalás Mária és Jézus anya-fia viszonyára, a fiú halálára, Isten fiának halálára. Az elbeszélői hang, elbeszélői én pedig csomópontokat, kapcsolatot keres az imával, a belső monológokkal, belső beszédekkel saját maga és Isten között: „Gyáva a szívem. Az imák az Égben összeérnek, Uram. Valahogy már késő. Nem tudom rád bízni magam. Noha nem akarom csüggedten tudomásul venni – se magamat, se a bűnösségemet, se téged. De be se akarok csapni senkit. Legföljebb téged. Az ima a szív emlékezetének gyakori ébresztgetése” (83). A sorisméltás egy mások oldalán, egy másik kontextusban is megjelenik: „Gyáva a szívem. Gyáva és szabad.” (23). A családban történő halálesetek, a család magánya, az elszigetelődés, a kitelepítésből adódó drasztikus élethelyzet-változás a befelé-kiterjedést indukálja és teszi lehetővé a külső világ határai és korlátozottsága miatt. A Getszemáni kert képe és helyszíne is egyszerre nyitott és zárt (ahogyan az észak-magyarországi falubeli ház és kertje). Amikor megkezdődik Isten (az Atya) eltávolodása, Jézus Júdással⁵⁰ és Péterrel beszél. Péter háromszor tagadja meg, miként háromszor szerepel

⁴⁷ Vö.: Tolcsvay-Nagy Gábor: Testben létezés, átlényegülés, kinyilatkoztatás. Beszédmód a Márk-változatban. *Irodalmi Szemle*, 2018/2. 63-82. <https://irodalmiszemle.sk/2018/02/tolcsvai-nagy-gabor-testben-letezes-atlennyegules-kinyilatkoztatas/> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁴⁸ „Egyedül. Én egyedül vagyok. Mintha be volnék zárva a csendbe. A csendben vagyok otthon. De a csend akkor se ereszt, ha mennék, Hová? Hát valahová ki. Beszélgetni, játszani. persze, játszom én [...] És a csend nekem nem tömlöc, szeretem. De mégis. Ha egyedül vagy, akkor bármi lehetséges. Csak az nem lehetséges, hogy ne legyél egyedül.” (62).

⁴⁹ „Ezt mondta a balgatag az ő szívében: Nincs Isten. Megromlottak és utálatos hamisságot cselekedtek, nincs a ki jót cselekedjék.” Zsolt. 53:2. Vö.: Zsolt. 14:1.

⁵⁰ „Most akkor melyikünk a Júdás? [...] Mert az embernek fia elmegyén. Az mint meg vagyon öfelőle írva, de jaj annak az embernek, az ki által elárultatik az embernek fia, jó volt volna annak az embernek, ha nem született volna” (35). Fabiny Tamás világít rá, hogy Márk evangéliumában Júdás nem elárulja Jézust, hanem *átadja* őt. (Fabiny Tamás: Júdás, az elveszett tanítvány. Budapest: Luther, 2023, 36). Az átadás, és „áthagyományozás” (Fabiny 2023: 36) magára a halál utáni mivolt átszállására is utalhat, ahogyan a bátyhoz kötődő jelenségek és tárgyak szállnak rá a gyereknarrátorra. Az anya haragja az elbeszélő fiú felé fordul, amelynek alapja a báty (Jézus) haláláért való hibáztatás, aki hagyta meghalni testvérét. („Tudom, hogy te voltál, menj innét, menj innét el.”81). Esterházy sugallata szerint a fiú véletlenül küldte halálba bátyját. Ez analógia Júdás és Jézus kapcsolatára is, akik viszont testvérek voltak. Júdás Iskariótés Jézus egyik tanítvá-

a 100. egység (100-102) is a kötetben,⁵¹ amely a megtagadás, a nietzschei állapotra asszociálás lehetőségével is egyenértékű. „Bizony, ez ember Istennek fia vala.” (100-102). Esterházy szó szerinti ismétlést közöl. Simone Weil Esterházy által idézett megállapítása szerint „az ima nem van, hanem közeledik” (113), amely annak folyamatos és fokozatos jelenlétét adja meg, amely a gyereknarrátorban kialakul, és amely közeledés, kialakulás Isten távolodásával egyre nagyobb erőt nyer. Weil a Miatyánkról alkotott gondolataiban az imát, „lehetetlen, hogy ha egyetlen egyszer is minden szavára teljes figyelmet szentelve mondjuk el, bármily parányi, de mégis reális változást létre ne hozna bennünk.”⁵²

Szirák Péter világít rá, hogy „a Jézus tetteit és szavait szemtanúként megtapasztaló Péter emlékezéseit Márk foglalta írásba, s e könyv elbeszélője ezt az evangéliumot, valamint a nagymama »evangéliumát« (meséit; hitről, halálról, gyászról tanúságot tevő megnyilatkozásait) visszhangozza. A mondás és a lejegyzés – s ezekkel láncolatban a (kényszerű vagy eljátszott) hallgatás és a szólás, a titok és a megnyilvánítás, a dolog és a szó, a néma jel és a jelentés, a történés és az értelmezés – kettősége a műben többször és többértelműen bukkan föl: mindenekelőtt az első személyű elbeszélő és a bátyja relációjában.”⁵³ Ezen a ponton a jó és a rossz etikai háttere kerül előtérbe, és ismét a gyereknarratori megállapítás fontossága kap szerepet: „Én hallom csak, amit mond. [...] Hogy ne legyen rossz, Istennek se szabad léteznie.” (96). A belső hallás, a belső beszéd és a felismerések, filozófiai megállapítások sora a szerzői-szereplői együttműködés és kifejezés területe lesz. Weil megfogalmazásában, „akiknek lenne mit mondaniok, azok némák.”⁵⁴

A baj

A halál, az ember, Isten, és Krisztus halála, az emberiség halálát foglalja magába, valamint a zsidóság halálát, pusztulását jelképezi, amelyet Esterházy az 1944.

---

nya Jézus halálának egyik közvetlen felelőse, a Getszemáni kertben történt elárulás és elárultatás kettősége jelenik meg. Esterházy írja: „Nem volna megállás. A végén mi volnánk a tesimmal az Isten. [...] Adott vala pedig az áruló közönséges jelet, valakit én megcsókolok, az az, fogjátok meg és vigyétek bátorsággal. Mikor azért jutott volna Júdás, azonnal járula ő hozzám, és mondá nekem: mester, mester, és megcsókola éngemet. Amazok pedig reám veték kezöket.” (46). Az anya mellett a nagyanya haragja, keserősége is körvonalazódik: „megrándul a nagymama arca, tudom, a fiára gondol, és látom a göcsörtös kezét, ahogy ökölbe feszül. Nem szívesen lennék ekkor az Isten helyében.” (14). A harag (irae) hogyan válik az emberévé, hogyan lesz az ember haragja, a harag itt az ember attribútumává válik, ahogyan minden rejtett harag minden szereplőnek valahol az attribútuma lesz.

⁵¹ Vö.: Murzsa 2016: 57.

⁵² Weil 2009: 266. 01

⁵³ Szirák Péter 2015: A néma és a beszédes hit tanúsága. Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal – A Márk változat –. In *Alföld*, 2015/4. 97. http://epa.oszk.hu/000_00/00002/00191/pdf/EPA00002_alfold_2015_04_097-102.pdf – utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁵⁴ Weil 2009: 20.

március 19. után Magyarországra bevonuló német csapatok érkezésével jelez (95). A *baj* szintén utalás a zsidóság bűnére és bűnhődésére, amelyet a szabad döntés egzisztenciális gesztusával adtak meg, és Barabás kiválasztásával,⁵⁵ szabadon engedésével alapozták meg Jézus hátralévő életének majd halálának a minőségét. Esterházy írja, „Mintha a bajok mögött volna egy nagyobb baj. Te vagy ez a baj, Uram, motyogom, mintha nekem volna agysírásom” (68). Ez a történeti háttér egyben utalás az 1944. március 19-én, vasárnap lejátszódó eseményekre is,⁵⁶ amikor a német csapatok Magyarországra érkeznek, és ezzel a zsidó lakosság életének és halálának a minőségét határozzák meg, életeket és halálokat, a befejezést és véget, új korszak(ok) kezdetét mutatják. A zsidóság elembertelenítésének ná-cik által megalkotott ideológiája és gyakorlata Krisztus kigúnyolásához is elvezet. Kapcsolódik egyfelől a passióhoz, a bűntehér vállalásához. Esterházy a gúnyhoz és a megváltáshoz kötődően érzékletesen fogalmaz (18, 53, 80). A 100. résznél pedig a következőket írja: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet [...] Ekkor pedig nagy felszóval kiáltván meghalék. És az templomnak kárpitja kétfelé hasada, felitől fogva mind az alsó részéig. És amikor látta volna az centúrió, ki nekem ellenében áll vala, hogy én felszóval kiáltván holtam volna meg, monda: Bizony, ez ember Istennek fia vala. Szent Márk írása szerint való evangélium. Jézus Krisztusnak, az Isten Fiának evangéliomának kezdeti. Mint meg vagyon írva az prófétáknál: Ímé, én elbocsátom az én követemet az te orcád előtt, ki megkészíti az te utadat te előtted. Kiáltó szó a pusztában: Nincs vége. Ez a befejezés.” (102). Esterházy egy helyen a ruházattal, annak cseréjével is utal egyrészt Krisztus ruházatára, majd a kiszolgáltatottság növelése végett a ruháitól való megfosztására,

⁵⁵ „Az innepen pedig szokott vala nékik egyet a foglyok közül elbocsátani, valamelyet akarták. Vala pedig egy Barabás nevű, ki az háborúságtámasztókkal együtt megfogatott vala, kik az háborúságtámasztásban gyilkolástak vala. Erre az sokaság kiállt vala, kérvén Pilátust, hogy úgy cselekednék, mint ezelőtt mindenkor szokott volna cselekedni. [...] Pilátus, akarván az község kedvét keresni, elbocsáta nékik az Barabást, és éngemet megostoroztatván, kézbe ada, hogy megfeszítenének.” (57). Hans Weichelt az „embert fölülmúló ember” és az „utolsó ember” alakját összeveti az evangéliumok eseményével, amikor Pilátus ajánlatot tesz a népnek, hogy választhatnak Jézus és Barabás között, azok pedig az utóbbit választják. Az „utolsó ember” legyen a népé, az „embert fölülmúló embert pedig megtarthatod magadnak!” (18), mondják Zarathustrának. Bene László – Biczó Gábor – Hévizi Ottó 2023: 18. Zarathustra ebben a választásban az emberekben való csalódását fejezi ki: „Nem értenek: nem ilyen szájra hallgatnak ezek a fülek.” (18). „Kicsit félt is a Pilátus Jézustól. Még szép. Meg érezte, hogy igazságtalan vele, szóval hogy Jézus ártatlan. Ezt tudta belül a szívében.” (73).

⁵⁶ Esterházy felhasznált egy privát levelet, amelyet Amerikából kapott, ebben szerepel az alábbi megfogalmazás, ékezetek nélkül: „Subject: 1944. marcius 19. Vasarnap reggel hat ora lehetett, mindnyajan aludtunk, amikor csengett a telefon, es apam barátja egy kereszteny ugyved telefonalt. Egy telefon volt persze, es az agyambol lattam, amint apam arca elfeherediek. Azutan azt mondta: Tudsz valami biztatot? A valaszra keseruen elmosolyodott. Amikor letette a kagylyot és elmondta az anyamnak [...] Aznap a nagyszuleim telefonaltak Komarombol, hogy azonnal vigyen le engem a Mariska, mert most Pestet bombazni fogjak. De mar delutan nem engedtek fel a vonatra, mert zsidó papirom volt. Így nem haltam meg Auschwitzban.” (117).

másfelől arra is asszociál, hogyan vették el a koncentrációs táborba érkező emberektől a saját ruhájukat („hogyan kigúnyoltak, levették rólam a bíborruhát, és a saját ruhámba öltöztettek [...] Ha kigúnyolhatnak, akkor nevetséges is vagyok. Erre eddig nem gondoltam, a szerencsétlen és nevetséges Istenre.” (86) A báty (Jézus) halála után a „Most mi lesz?” (98) kérdés hangzik fel. Jézus halála – ahogyan Isten halála Nietzschénél – feltételezi a szakadást, törést. A történet a kereszthalállal ér véget, de „nincs vége. Ez a befejezés”⁵⁷ (102). Weil szerencsétlenség-fogalmához ez a szál is kapcsolódik, Esterházy maga is utal a weili szerencsétlenség és a nevetségesség kapcsolatára (114). A világ működése az istenhalál *megkezdődésével* egy bizonyos minőségében véget ér, lezárul, amely egy korszak lezárását is magával hozza-hozta. Jézus öntételezése, öndefiníálása, az „Én vagyok a kezdet és a vég”⁵⁸ megmutatja ennek a sajátos időszámításnak és időbeliségnek a legitimitását. A vég, végtelenség, a lezárhatóság, az újrakezdés, a folytonosság, a világ működése, az időbeliség és időtlenség kapcsolatához Esterházy a kötet legutolsó mondatával zár, Márk evangéliumához (Mk 15: 37-39, Mk 1:1-3): „Jézus azonban hangosan felkiáltva kilehelte lelkét. Ekkor a templom kárpitja felülről az aljáig kettéhasadt. Amikor a százados, aki vele szemben állt, látta, hogy így lehelte ki lelkét, ezt mondta: »Bizony, ez az ember Isten Fia volt!«, majd hozzáteszi: »A vég a kezdés «” (118).

A zsidóság helyzete nem magának az emberiségnek a pusztulásával analóg. Az *Egyszerű történet* befejezése nem a vége a történetnek, egy lezáratlan élet- és világtörténelem, világhelyzet bontakozik ki. Istent a jelzői összetett, emberközeli entitássá formálják, a „szomorú, boldog Isten, magányos, furcsa, meghökkentő, kifürkészhetetlen, szótalán, szerencsétlen és nevetséges, mindenható, szegény, összeszámolt” (99). Esterházy szerzői magyarázata, önkomentárja és a főszöveg egyik része a holokausztra és a kitelepítésre egyaránt utal: „Valamit még nem mondtam: A szemed [...] Mert ahogy beszélt, mesélte a saját történet, agyának drámai történetét [...] Végtelen szomorúság ült ott, mint valami különálló lény, tőle és akár a bajától is függetlenül. Mintha a bajok mögött volna egy nagyobb baj. Te vagy ez a baj, Uram (68, 112), motyogtam a felelőtlenség félálmában reggel. Te, a szomorú Isten.” (112). Esterházy mintegy megoldja a problémát azzal, hogy az én döntéséhez igazítja Isten jelenlétét

⁵⁷ „Folytatom – nem tudom, mit. Vagy inkább folytatódik. Egy történet nem tud megállni. Megtorpanni talán. A nagymamát nem cipeltük ki magunkkal a temetőbe. Most ki kell, olyan, mintha kiköltöztünk volna oda. Már nem lehetett belenézni a szemébe. Nem volt tekintete, olyan volt, mint a diófa. [...] A nagymamának már nem volt környéke. Volt, de elmúlt. Toltam a napra. [...] Abban a székben halt meg. [...] láttam, mi a halál. [...] Semmi. A lengő, undorító nyál: ez a halál. A halál is undorító, és egyedül ő terpeszkedik a nagymama tolószékében. Isten?, ezt kéne kérdezniem, de nem kérdezem.” (91)

⁵⁸ „Én vagyok az Alfa és az Omega, kezdet és vég, ezt mondja az Úr, aki van és aki vala és aki eljövendő, a Mindenható.” Jelenések könyve 1:8., „Én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég. Én a szomszédoknak adok az élet vizének forrásából ingyen.” Jel. 21:6.

vagy hiányát. „Ha nem imádkozom, nincs Isten. A nincset nem lehet a nincsből fölismerni, csak utána, a vanban, a nincs múltán [...]” (32).

A baj felismerése olyan drámai útra is elvezet, ahol az ember saját létezésének minőségét, illetve saját helyzetét ismeri fel. Ezt teszi a gyereknarrátor („Érzem, hogy baj van.” 61), az anya, az apa és a nagymama is, azaz itt a szenvedés útja, története és feldolgozása (feldolgozhatósága) általában is reflektál többek között Lear király karaktertípusára is, kölcsönviszonyban áll ezzel az embertípussal, aki a felismerés katarziséban áll. Esterházy-nál a felismerés a krisztusi identitás felismerésében körvonalazódhat, aki a többi ember között. „A fia halála érdekli még, de azt hiszem, az is csak azért, mert valahogy abban az Isten is benne volt. Van. [...] Az Istenen keresztül két dolog érdekli: az igazságosság meg a jóság.” (44). A katarziséban benne találjuk magát a kérdést: Almási Zsolt hangsúlyozza Shakespeare drámája kapcsán, hogy „a kiszolgáltatottság és halál perspektívája [...] arra tereli a figyelmet, hogy [Lear] megértse, mi is az ember, mi is embernek lenni. Mintegy a halál és kiszolgáltatottság felismerése vezet el a kérdéshez, hogy mi is az ember. [...] Az igazság feltárulkozik, nem erőszakkal, nem a gondolkodás révén, hanem csak úgy, mintegy mellékesen, és áthatóan, ellentmondást nem tűrően. [...] Az emberi lét lényegéhez érünk: Te vagy a dolog maga [...] A dolog, ami a létezés végső eleme [...]”⁵⁹

Munkabírás – szenvedés(történet)⁶⁰

Az evangélium jelentése jó hír, az Újszövetségben „Isten által az ember számára meghirdetett jó hírt”⁶¹ jelenti. Esterházy Márk evangéliumát vette a szöveg-

⁵⁹ Almási Zsolt 2022: „*Te vagy a dolog maga!*”: *Lear király és az ember mivolta*. Shakespeare daráló, 2022. szeptember 15. <https://www.youtube.com/watch?v=sP8BJavCDiM> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁶⁰ Horace McCoy: *A lovakat lelövik, ugye?* című regény, melynek az eredeti címe *They Shoot the Horse, Don't They* (1935), 1969-ben készült játékfilm-változatát Sydney Pollack rendezte. A történetben párok, emberkettősök alakulnak, amely párokat nézőközönség szemléli a verseny ideje alatt. Kialakítva a sajátos szenvedéstörténet szemlélését, a stációk, a fizikai állapot szemlélését, és kialakítva ennek valóságshow-ként értelmezett keretét. Fizikai megpróbáltatások sora alakul, és egy idő után már nem a táncverseny maga áll a fókuszban, hanem az egzisztenciális helyzettel való visszaélés, a látó és a láttatott (uralkodó és kiszolgáltatott) viszonyrendszere, a szenvedéstörténet alanyaiként bemutatott táncolók és a nézők kapcsolata, egymáshoz való viszonya, és a rendezvény szervezőjének alakja, aki mintegy Pilátusként van jelen a történetben. A fizikai és pszichikai sérülések, a fájdalom azonosul egy ponton a krisztusi szenvedéstörténettel. A halál és a bűnhődés összemérése a megpróbáltatások sorához igazodik, amelynek minősége, erőssége, és az élethez magához való viszonyában emelkedik vagy minősül hozzá a krisztusi szenvedések sorához, az élet saját passiótörténete, passiójátéka alakul ki a regényben és a filmben egyaránt. Esterházy és McCoy szövege azt sugallja, nem érhet fel semmi sem Krisztus szenvedéséhez, szenvedéstörténetéhez, ez egyszeri, és jelenségében megismételhetetlen, de emberi.

⁶¹ Arcanum Kézíkönyvtár: *Keresztény bibliai lexikon. Evangélium*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyn-bibliai-lexikon-C97B2/e-e-C9B2A/evangelium->

hez, Márk-változatként alakítva ki a prózafolyamot. Az evangélium „Krisztusról szóló”⁶² jó hírt is jelent, továbbá „az evangélium hirdetése küzdelmes dolog,”⁶³ amelyben a küzdelmesség a gyereknarrátort és a családot is érinti. Márk evangéliumában „az Emberfia emberek kezébe adatik” (Mk. 9:30), és Jézus „maga mellé vette a tizenkettőt, és beszélni kezdett nekik arról, ami vele történni fog [...] A Emberfia átadatik [...] halálra ítélik őt, és átadják a pogányoknak, kigúnyolják és leköpi, megkorbácsolják, és megölik, de a harmadik napon feltámad” (Mk. 10:32). Esterházy nál a szenvedéstörténet és a küzdelmesség többféle szálon van jelen. A munkavégzés és a munkabírás többféleképpen megjelenő szimbolikáját is ábrázolja a szerző, konkrét és átvitt értelemben is. „Nincs Isten. Én nem félek a mondatoktól. [...] Könnyebb jónak lenni, mint rossznak. A rossz kicsit érdekesebb, de nem sokkal [...]. Az állatok meghalnak, azt tudom. Az állatok halála hozzátartozik az életükhöz. Olyan, mintha magot szórnánk eléjük, például.” (26).

Az ember és az állat egymás mellett létezésének, az uraló és alárendelt, a kiszolgáló és a kiszolgált kettősségének, jelképrendszerének, a gonoszság egyik megnyilvánulása térképének felel meg Horace McCoy *A lovakat lelövik, ugye?* című regénye is. McCoy regénye valós eseményen alapul. A táncmaraton, amely köré a regény és a film cselekménye is felépül, a társadalomnak azt a rétegét célozta meg, akik örömet találtak mások szenvedésében, mások szenvedését látva. A táncmaratonok az 1930-as években, a gazdasági válság idején váltak népszerűvé, amikor számos munka nélkül maradt ember pénznyereményért benevezett a versenynek titulált eseményre⁶⁴. McCoy művében és a regény alapján készült filmben is hangsúlyos a munkabírás embertelen(ítő) és elállatiasító volta, a másik szenvedésében való gyönyörködés, a könyörtelenség negatív esztétikája. A versenynek hosszabb időt biztosítottak, és a díj valójában nem volt magas összeg, viszont azoknak a számára, akik beneveztek, nagy anyagi segítségnek bizonyulhatott.⁶⁵ Esterházy kifejti a jóság és a gonoszság kapcsolatát, amelyet a műbe ágyaz: „Engem nem érdekel a gonoszság. Anyám szerint a jóság unalmas, a gonoszság izgalmas.”⁶⁶ (67).

C9C56/ - utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁶² Arcanum Kézírókönyvtár: *Keresztény bibliai lexikon. Evangélium.*

⁶³ Arcanum Kézírókönyvtár: *Keresztény bibliai lexikon. Evangélium.*

⁶⁴ Origo 2019: 27 órán át táncolt egyfolytában, közben hat partner dőlt ki mellőle. Origo, 2019. február 18. <https://www.origo.hu/tudomany/2019/02/a-lovakat-lelovik-ugye-a-tancmaratonok-tortenete> - utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁶⁵ Origo 2019: 27 órán át táncolt egyfolytában, közben hat partner dőlt ki mellőle. Origo, 2019. február 18. <https://www.origo.hu/tudomany/2019/02/a-lovakat-lelovik-ugye-a-tancmaratonok-tortenete> - utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁶⁶ Isten halott volt, illetve a „nincs Isten” megfogalmazása által a jó(ság) és a gonoszság maga sem létezik, illetve nincs. „Egy kevés idő még és nincs gonosz; nézed a helyét és nincsen ott.” Zsolt. 37:10.

A krisztusi jelenlét, a munkabírás, a szenvedés történetének másik középpontja a test köré épülő, fizikai terhelés, illetve a hozzá tartozó mentális-lelki terhelés folyamatában.⁶⁷ Simone Weil is megfogalmazza az emberi test munkájának, munkavégzésének és munkabírásának összefüggéseit, és írja, hogy „a testi munka nagy kínja, hogy oly hosszú órákon át erőlködnünk kell pusztán csak azért, hogy legyünk.”⁶⁸ A pusztá létezés, amelyet a munka fenntart (többek között földműveléssel, állattenyésztéssel vagy gyári munkával, amely utóbbinak Weil maga is részese volt), Esterházyánál is a kitelepítés ideje alatti mindenkori fizikai munkával függhet össze, illetve távolabbi kapcsolatba hozható a háború ideje alatti munkavégzéssel is, vagy Auschwitz „Arbeit Macht Frei” alapmondatával, valamint a nagymama gyászának, imáinak és sírásának, a kettő gyakorlásának, mint *munka*-végzésnek az attitűdjével. Weil munkával kapcsolatos, egyéni tapasztalataira is épülő gondolatmenete a munkát önmagáért valónak ismeri el, ha valamilyen célért végezzük, azt szolgálásnak minősíti: „Erőlködni kénytelenségből és nem valami jónak a reményében – taszítva, nem vonzva – pusztán, hogy létezésünket fenntartsuk úgy ahogy van – ez mindig szolgálás.”⁶⁹ Ebben ismét igazolódik a hiábavaló munka, a kényszermunka, majd a halálba taszító fizikai kimerültség jegyei. Weil az emberi testre háruló és vonatkozó munkát Krisztus anyaggá válásával, az ember munkabírásában és munkavállalásával teszi párhuzamossá: „A testi munka. Az idő, amely behatol a testbe. Munkája által az ember anyaggá lesz, mint Krisztus az Eucharishtiában. A munka olyan, mint egy halál.”⁷⁰ Az ember ebben a folyamatban eltárgyasul, és kiüresedik, pusztá anyaggá válik. Weil megfogalmazásában: „Dolgozni – egészen kimerülten: ez annyi, mint magunkat alávetni az időnek, ahogyan csak az anyag teszi. Elménk arra kényszerül, hogy az egyik pillanatról átlépjen a másikra anélkül, hogy megfogódzkodnék a múltban vagy a jövőben. Ez az engedelmisség.”⁷¹ A munka és az ima, az akarat erejéből adódó fizikai cselekmény a jelenben áll. Esterházyánál is egy adott percben létesül, ahogy a gyereknarrátor gondol rá, illetve amikor a nagymama imádkozik, noha nála a fia múltbeli emléke indukálja az imádkozást, amelynek szinte elengedhetetlen kísérője a sírás gesztusa.

⁶⁷ Pinczés Dávid *Imposztor* című rövidfilmjében Jézus alakját Esterházy elgondolásához hasonlóan és a weili értelemben vett „egy volt a sok között” feltevése mentén mutatja meg, aki így szól a filmen: „születésemtől fogva, sőt régebb óta hatalmasak voltak az elvárások velem szemben... ki voltam én, mit tettem, hogy ilyen nyomasztó elvárásoknak kellett volna megfelelnem, hát azon kívül, hogy az apám fia vagyok... ez lett az én keresztem... hatalmas terhekkel a válladon nehéz a világot megváltani... azt mondják hogy újra fel kellene támadnom...” *Imposztor*. Magyar rövidfilm, 2021 (19 p). Rendezte: Pinczés Dávid. Pinczés Dávid mesteréves vizsgafilmje (Werk Akadémia, 2021). Készült Pinczés Máté *Nehéz örökség* című novellája alapján. <https://port.hu/adatlap/film/mozi/imposztor-imposztor/movie-236318>

⁶⁸ Weil 2009: 376.

⁶⁹ Weil 2009: 377.

⁷⁰ Weil 2009: 378.

⁷¹ Weil 2009: 378.

Esterházy maga is konkrét példaként mutatja be a lovak lelövését, meggyilkolásukat, mellyel illusztrálja a gyilkosságot, emberölést, halált: „Egyedül maradtam. [...] Mint valami megoldásra gondolok arra, hogy mindenki meghal. Haljon meg mindenki. Jézus is persze. A bátyám már kipipálva. A háziak is menjenek. [...] Most nem jut mindenki az eszembe, de mindenki haljon meg. A mindenki az mindenki, ott nincs kivétel. [...] A gyilkosok nem köszönnek, és a Gyuri még csak nem is gyilkos. [...] fölrántaná az istálló ajtaját [...] A lóhoz lépne [...] gyors mozdulattal elővenné a szolgálati pisztolyát., és ahogy az apja önmagát, közvetlen közélről homlokra lőné. Vér fröccsenne, és velő. Az állat nagy robajjal összedőlne. Ha van második ló, az úgy nehezebb volna. nem lehetne közel menni. Akkor távolról, mintha céllövés volna. A robaj ugyanolyan. Ahogy a golyó átüti a csontot, azt nem hallja senki, csak az Isten. Így van-e? [...] Minden lónál? [...] Vagy csupán múlik az idő. Telik, de nem múlik? Harmadik ló nincs.” (92-93). A munkavégzés szerves részeként jelenik meg a gyilkolás, a gyilkosság, mint érzelmek nélküli állapot. A gyereknarrátor a saját maga elképzeléseivel, illetve Gyuri rendőr (pozíciót szerzett személy) cselekményéhez igazítja. Az általános ölés és emberölés azonos minőségben jelenik meg. A gyilkolás lehetősége a másik (ember) kiszolgáltatottságához, alárendeltségéhez és az aktuális törvényekhez mért. Isten hallja csak, ahogyan a golyó átüti az állati és emberi csontot. A halál mindkét esetben az esterházy-i, mccooy-i és nádasi értelemben vett befejezés, de nem a vég.

Vég és befejezés

Esterházy önkomentárjai és magyarázatai Tandori Dezső szövegelemzéséhez hasonlóan jelennek meg és válnak a szöveginterpretáció egyik nyomvonalává. A darabok, mozaikok, töredékek, megkettőzések és ráutalások a beszédnek, a valamiről valamit elmondani gesztusában tételeződnek. A szövegben, illetve versben előrehaladás az utat, folyamatot is megjelöli Jézus halála felé. Ennek a töredékességnek, formai megközelítésnek ad helyet Tandori is, írásai felépítésének magyarázatában: „a világ üres lehetett – a világ üres – a világ”⁷² töredékessége, szakaszossága a szövegi és verbális fázisokban gondolkodást jelent, amelyből összeáll az egész. A világ üressége párhuzamos Pilinszky János versével is (*Auschwitz* [1974-1975]: „Négy-öt esztendő lehetek, / s az én koromban a világ, / vagy ☹ ha úgy tetszik ☹ a valóság, / egyszóval mindaz, ami van, / két esztendő vagy nyolcvan év, / mázsás cipő, több tonnás kiskabát, / és főként, ami hátra van még, / pontosan öt-hat éves.”). Esterházy is említi Pilinszkyt (115).

⁷²Tandori Dezső 1978: Mi mondható róla, mondható róla I. Híd, 1978/2 (14). 76. <https://docplayer.hu/138955395-Mi-mondhato-rola-mondhato-rola-i.html> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

A megmagyarázásnak egyik jellegzetes spontán és természetes velejárója, hogy Jézust közvetlen közelségében tapasztalja meg, ennek többféle dimenziójában: saját bátyja személyében, a falon függő feszületben, és a vallás általános kereitei között. Ez a fajta természetesség adja meg a léthelyzet sajátos nyugalmát is, mely a gyereknarrátornak nem hoz olyan típusú szenvedést, mint a szülőknek vagy a nagyanyának. A krisztusi jelenlét a szövegtükrözés mellett az individuális tükrözésnek és a kimásolásnak, kitükröződésnek is egyik fajtája lehet. A ház, a kert és a szoba, az utca, a lokalizálás egésze, mint a Getszemáni kert asszociációja jelenik meg.⁷³ „Naplementekor legszebb az utcánk. [...] A sár nehéz, a por könnyű, ez a különbség.” (9). Az ember létére való utalás (porból lettél, porrá leszel), valamint a sárnak, mint anyagi voltnak, testnek, megtestesülésnek is lehet egy szimbolikája, és így az élet, a test nehéz, a létezés pedig nehézkes, vagy megnehezített. „Hogy Jézus csöndje megszólal. Istengyermek. Én is Isten gyermeke vagyok. Ha részeg az apám, ez mindig eszembe jut. Néha jobb volna, ha csak én volnék isten gyermeke, de sajnos mindenki az. A bátyám is. Az apám is isten gyermeke.” (24). A báty alakja különleges pozícióban ábrázolt.⁷⁴ A krisztusi létezés közvetlen közelsége, a másokban fellelt vagy megérezett többlet, vagy egyszerűen a csak az öcs idősebb testvéréhez viszonyuló alárendeltsége, a róla való gondolkodás, a másik szemlélése adja meg ezt a fajta krisztusi többletet. De mivel ☹ Esterházy megfogalmazása szerint – mindenki Isten gyermeke, így az alárendeltségből egymás mellé rendeltség lesz. „Látom, a bátyám a vízen jár⁷⁵. Mikor még kétségbeesni sincs mód. Szemembe süt a nap. Kés villan, olyan. Hirtelen oldalt hemperedek. Kuglit, ledöntöm a lábáról. Csont. Dől bele a vízbe. [...] Alacsony a víz, nem hallom a csattanó csobbanást. Csönd, megint csak

⁷³ A szövegi és a térbeli-fizikai berendezkedés magának a szoba terének a belakását jelenti, a kitelepítés ténye, eseménye, a létezés tere pedig egy új helyzetet.

⁷⁴ Vö.: *Imposztor*. Magyar rövidfilm, 2021 (19 p). Rendezte: Pinczés Dávid. Főszereplők: Alföldi Róbert, Mácsai Pál. Pinczés Dávid mesteréves vizsgafilmje (Werk Akadémia, 2021). Készült Pinczés Máté *Nehéz örökség* című novellája alapján. <https://port.hu/adatlap/film/mozi/imposztor-imposztor/movie-236318> – utolsó letöltés: 2024. február 24.

⁷⁵ Pinczés Dávid kisfilmjében utalás van a főszereplő krisztusi mivoltára: „Kishal vagyok én a szakmában. Látom, hogy mások mennyivel jobban csinálják, mint én... Ott van az a Copperfield... eltüntette a Szabadság szobrot... mi az én pizzaszaporító mutatóványom ahhoz képest... De anno az a vízenjárás az nem volt rossz, persze ma már simán leutánozzák. Van, aki szebben kivitelezi, mint én. Múltkor is láttam a TV-ben. Így veszik el lassan a kenyereket.” *Imposztor*. Magyar rövidfilm, 2021 (19 p). Rendezte: Pinczés Dávid. Főszereplők: Alföldi Róbert, Mácsai Pál. Pinczés Dávid mesteréves vizsgafilmje (Werk Akadémia, 2021). Készült Pinczés Máté *Nehéz örökség* című novellája alapján. <https://port.hu/adatlap/film/mozi/imposztor-imposztor/movie-236318> – utolsó letöltés: 2024. február 24. Mészöly Miklós is hasonlóképpen fogalmazza meg a közöttünk-lévő, az emberekkel vegyülő magasabb minőségű, krisztusi entitások jelenlétét: „Minden vigasztalan [...] Elmosódottan eszembe jut [...] Bálint utcaseprő. Jól ismerem [...] s már gondoltam arra, hogy hogy talán nem is ember ő, hanem próféta, jós, egy kicsit isten. [...] Emberfeletti.” Urbanik 2022: 262. 13. melléklet: Részlet Mészöly Miklós *Esik* című írásából. Tolna megyei Kisújság. (Irodalom – Művészet.), 1947. október 11.

a patak csobog. Az ég tejfehér, nincsen ugyan felhőszerű felhő, csak éppen el van takarva a kék. Kicsit minden sötétebb. Tudom, nem hallja, mégis mondom. Hidd el, hiába ravasz az ördög, de buta is. A szívedbe nem lát. [...] Nem mond senki semmit, nem kérdez senki semmit. Egyedül vagyok a szobában. Remegve állok az ablaknál. Bármi lehetséges. Az se volna meglepő, ha felrobbanna minden. Rázendített. Az ablaknál állva nézem az esőt. Mintha ugyanúgy állnék a temetésen is. A bátyám halála óta többet mondom, hogy mintha. Mintha a hasonlatokkal rá emlékeznék. [...] Más vagyok, olyan, mint mindenki.” (88-89). A szereplők halálával Esterházy jelzi a jelenkornak és a történeti régmúltak (a bibliai kornak) az elmúlását, valamint az írásosságnak és szójhagyománynak a kettősségében jelzi az események emlékezetben tartásának jelentőségét.

Az egzisztenciát és a mobilitás lehetőségeit vagy hiányát, a kitörés és maradás ellenpontjait is vázolja Esterházy. A percepció közvetlen környezete, és a gyereknarrátor észlelése, gondolkodása alapvető az én önmaga felismerésében, a báty azonosításában, a szereplők egymáshoz való viszonyában, és az adott történelmi-társadalmi helyzet vonatkozásában. A helyben levés sajátos determinációja a következő kérdést is magával hozza: lesz-e a gyerekekből *valami*, képesek-e élni a mobilitás lehetőségével. A változás, a gyerekként és felnőttként megélt élethelyzetek és a hétköznapiak egyszerre tételezik a kint (kívül és kifelé) változatlan, és a bent (belül, befelé) változó, illetve változásra alkalmas psziché mozgásvilágát: „Nem érzem, hogy vagyok [...] Mert hinni akarom, hogy én vagyok”⁷⁶ (38). A testkép, az öregség és a fiatalság kontrasztja, mely a kezdet és a vég, a születés és halál, az otthon és otthontalanság, az ember és isten (Isten és az Ember) kapcsolata, egymásba olvadása, metamorfózisa, majd a helyszínek változása, az idő mind egy hírközlés, a család bemutatásának híre, történetük lejegyzése.

A teljes lezáráshoz Esterházy az elválás, leválás, elbocsátás gesztusára hívja fel a figyelmet. „Mint meg vagyon írva az prófétáknál: Ímé, én elbocsátom az én követemet az te orcád előtt, ki megkészíti az te utadat te előtted. Kiáltó szó az pusztában: Nincs vége. Ez a befejezés.” (102). Az út kijelöltetése, megtaláltatása, majd az embernek azon való járása, bejárása kezdődik meg a krisztusi úttal. Az embertől, az emberiből elváló Krisztus metamorfózisától a Megváltó, a nem anyagi létezésében továbblétező krisztusi entitás felé mozdul el az ember(iség). Ennek nincs vége. Ez mindössze – ennek a történetnek – a befejezése, irodalmi műként, elbeszélésként, evangéliumként értelmezett, e világi eseménysorozatának a lezárása. „Egyedül maradtam a történettel” (92)

⁷⁶ „Ha nem hisszük, hogy vagyunk, akkor minden lehetséges. A mindentől elérzékenyülünk, a vagyunktól megijedünk. Azt hisszük, ha dolgunk van a mindennel, akkor már Istenre hasonlítunk. Hogy így vagyunk Isten gyermekei. Hogy a minden mutatná, Isten az ő képére teremtett minket. De az nem jó, ha minden lehetséges.” (39).

Az identitás- és társadalomkritika tükrében, avagy stratégiai elemzés az *Elfogy a levegő* c. filmhez

Az *Elfogy a levegő* című film két rendkívül aktuális társadalmi kérdést kapcsol össze: a szexuális identitás és a szabad oktatás lehetőségeit. E két téma összekapcsolása révén a film egy olyan önmagát felemésztő oktatási rendszert mutat be, amelynek fojtogató légköre keserű tapasztalatokhoz vezet.

Bauch Ana karaktere kivételesen jó pedagógusnak bizonyul. Nemcsak azért, mert diákjai kimagasló eredményeket érnek el tanulmányi versenyeken és az érettségin, hanem mert valódi kötődés alakul ki közte és a diákok között. Ana motiváló és inspiráló tanárnőként viselkedik, aki valóban érdeklődik tanítványai iránt, ám egy sértett apa hivatalos feljelentést tesz az oktató ellen. Az apa szerint Ana egy tanóra során említett egy életrajzi filmet, amely bemutatta Arthur Rimbaud és Paul Verlaine francia költők életét, különös hangsúlyt fektetve a férfiak közötti kapcsolatra. Az apa aggályát az oktatási rendszer keretein belül helyezi el, és úgy véli, hogy ez a film károsan hat a gyerekek egészséges fejlődésére, és nem illeszkedik a tantervhez. Ez a látszólag jelentéktelen eset egyre súlyosabb következményekkel jár, ahogy az Ana elleni támadás háttérben álló ideológiai különbségek a társadalmi párbeszéd ellehetetlenítéséhez és a gazdasági alapú hatalmi pozíciók megkérdőjelezhetetlenségéhez vezetnek. Ez az eset az oktatási rendszerben és a társadalomban jelen lévő mélyen gyökerező problémákra irányítja a figyelmet, amelyek hatással vannak az identitásra és a társadalmi kritikára.

Ez a folyamat az összefonódó szálakat mutatja meg az oktatás, a szexuális identitás és a társadalmi normák között, és rávilágít azokra a kihívásokra, amelyekkel a modern társadalomnak szembe kell néznie.

Bár korábban a magyar filmkínálatban kevés volt az oktatási helyzetre reflektáló alkotás, az utóbbi időben két olyan film is bemutatásra került, amelyek érintik ezt a témát, különösen a tanári elbocsátások és a diáktüntetések kontextusában. Az egyik ilyen film, a *Magyarázat mindenre*, hasonló érdekellentéteken keresztül mutatja be a társadalmi megosztottságot, miközben változtatja a tanár, a diák és a szülők nézőpontjait. Reisz Gábor független filmje merész stílusával és mozaikos történetvezetésével ragadja meg a nézőt, miközben a Nemzeti Filmintézet Inkubátor programjában készült *Elfogy a levegő* inkább az intim visszafogottságra és a karakterekre koncentrál lineáris felépítésével.

A *Elfogy a levegő* narratívája teljes egészében Ana szemszögéből mutatja be a történéseket. Ana magányosan küzd a lepukkant lakótelepen élő beteg édesanyja, a külföldön dolgozó párja, az egyedül végzett otthoni feladatok és a munkahelyi botrány között. A film így mélyen behatol a főszereplő belső világába és érzelmi állapotába, miközben az oktatási rendszer és a társadalmi kihívások tükrében érzékelteti a mindennapi nehézségeket és dilemmákat.

E két film eltérő stílusa és megközelítése lehetővé teszi számunkra, hogy különböző szempontokból vizsgáljuk az oktatási helyzet és a társadalmi megosztottság témakörét, és árnyaltabb képet alkothassunk a problémákról és azok lehetséges megoldásairól. A *Magyarázat mindenre* és az *Elfogy a levegő* együttesen hozzájárulnak a közbeszédben a társadalmi vitákhoz e fontos kérdésekben.

Az elemzési stratégia nélkülözhetetlen eleme, hogy rávilágítsunk arra a tényre, milyen hasonlóságon alapulnak a filmek, valamint milyen ma is aktuális társadalmi problémákat boncolgatnak:

Társadalmi megosztottság: Mindkét film alapvetően a társadalmi megosztottság és az érdekellentétek köré épül. Mindkét film, a *Magyarázat mindenre* és az *Elfogy a levegő* is olyan környezetben játszódik, ahol különböző társadalmi csoportok vagy személyek közötti konfliktusok és feszültségek vannak jelen. Például a tanári testület és a diákok, a diákok és a szülők, vagy akár a diákok között is megfigyelhetők az eltérések és az összecsapások.

Tanár-diák-szülő dinamika: Mindkét filmben hangsúlyosan jelen vannak a tanár-diák-szülő kapcsolatok. Ezek árnyaltak és bonyolultak, különböző módon befolyásolják a főszereplők életét és döntéseit. A *Magyarázat mindenre* és az *Elfogy a levegő* egyaránt bemutatja, hogy ezek a kapcsolatok hogyan alakulnak és változnak az idő múlásával, hogyan játszanak szerepet a főszereplők fejlődésében és érzelmi állapotában.

Karakterfejlődés és belső konfliktusok: Mindkét film főszereplői küzdenek belső konfliktusokkal és fejlődnek a történet során. A *Magyarázat mindenre* és az *Elfogy a levegő* bemutatja, hogyan próbálják a főszereplők megoldani az eléjük kerülő problémákat és nehézségeket, hogyan fejlődnek a karakterek az élmények hatására.

Kritika a rendszerrel szemben: Mindkét film kritikát fogalmaz meg az oktatási rendszerrel szemben, megkérdőjelezi annak működését és hatékonyságát. A *Magyarázat mindenre* és az *Elfogy a levegő* tárgyalja az oktatási rendszer által generált problémákat és azok társadalmi következményeit, felveti a kérdést, hogy milyen változásokra lenne szükség a rendszer javítása érdekében.

Stílus és témaválasztás: Habár a két film különböző stílusban és megközelítésben készült, mindkettő mélyen áttekinti az oktatási rendszer és a társadalom kihívásait. A *Magyarázat mindenre* és az *Elfogy a levegő* fontos kérdéseket vet fel az identitásról, az egyenlőségről és a társadalmi igazságtalanságról, valamint hozzájárul a közbeszédben a társadalmi vitákhoz ezen témákban.

Az identitás és a rendszer kapcsolata – az interszubjektivitás

A főszereplő visszafogott és szolid csendessége olyan lassú tempót hoz létre a filmben, amely időt enged a nézőknek az elemzésre és az érzelmek feldolgozására. Az esetenként hosszan kitartott jelenetek és a mértéktartó tetőpontok által sugárzott nyugalom és kontempláció ellentétes hatást kelt a történetben bemutatott kilátástalansággal és feszültséggel. Annak ellenére, hogy a film egyhangúsága kifejezi a körülmények nyomasztó jellegét, a konfliktusok gyakran maradnak drámaiatlanok.

A film visszafogott stílusa képi világában is visszaköszön. A szimmetrikus, központosított kompozíciók szoros keretek közé szorítják a fojtogató helyzetben lévő szereplőket, miközben a totálképek a klausztrófó hangulatot fokozzák, és elnyelik a szereplőket. Az elhagyott, tág beállításokban elvesző egyének vizuális metaforája az elnyomó rendszer hatalmasságát tükrözi, miközben rávilágít a szereplők elveszettségére és tehetetlenségére. Különösen érzékelhető ez a technikai megvalósítás a tankerület hivatalos bizottságának bemutatásakor. A hatalmat szolgáló tagok karakterei szinte beleolvadnak az üres terembe, miközben az ódon épületek robusztussága a hatalom állandóságát és megingathatatlan természetét hangsúlyozza.

Az időnként alkalmazott szűkebb plánok emberközpontú megközelítése érdekes kontrasztot teremt a rutinszerű párbeszédekkel szemben. A szűkebb plánokban megmutatkozó emberi arcok és érzések a párbeszéd monotónitása és formalitása közepette válnak igazán érzelmes és megindító pillanatokká, kiemelve a karakterek mélységét és belső konfliktusait.

A karakterek autentikus és életszerű megjelenítése hozzájárul a film atmoszférájához és mélységéhez. Az iskolai archetípusok hiteles ábrázolása, beleértve a szigorú tekintetű, idős tanárnőt, a stréber diákot, a művészelkű leendő bölcsészlányt és a figyelmetlen rossz tanulót, élethű jellemrajzokat kínál, amelyek könnyen azonosíthatóak a való életben is. Ezek a karakterek emberi tulajdonságaikkal és reakcióikkal a nézőkkel való azonosulást és érzelmileg való kapcsolódást keltik, így hozzájárulnak a film mélyebb megértéséhez és élményéhez.

Szemponunktól fontos megvizsgálni az interszubjektivitás problematikáját is. Edmund Husserl (1859–1938, német filozófus, a fenomenológia irányzatának megalapítója) munkássága azon alapult, hogy a filozófiát szigorú tudománnyá tegye, amely mentes mindenféle előfeltevéstől és radikálisan eltér a korábbi filozófiai megközelítésektől. A transzcendentális fenomenológia rendszerének leírása során azt vizsgálta, hogyan észleljük és értelmezzük a világot a szubjektív tudat szempontjából.

Husserl kiindulási pontja az volt, hogy a világ tiszta szubjektív-viszonylagos formában áll előttünk, és életünk azon belül zajlik. Az észlelés folyamatának meg-

értéséhez példaként a látást hozta fel. Amikor egy tárgyat látással érzékelünk, az a látás folyamán fokozatosan jelenik meg előttünk, különböző oldalainak megjelenítésével. Ezek az oldalak azonban nem egyszerre vannak jelen tudatunkban, hanem folyamatosan változnak és szintetizálódnak a tapasztalás folyamatában.¹

Az észlelt dolog mindig kapcsolódik egy tárgyhoz tartozó horizonttal, azaz az előfeltevésekkel és gondolatokkal, amelyekkel az adott tárgyat kapcsoljuk össze. Ez az előfeltevések rendszere segít nekünk abban, hogy értelmezzük az észlelt dolgokat.

Az érzékelés során visszatérünk ezekhez az előfeltevésekhez, és minden egyes érzékelés az észlelt dolog egy megjelenítését kínálja számunkra. Az észlelés nemcsak a szubjektum és az objektum közötti viszony, hanem mindig egy észlelési mező része. Az észlelt dolgok egyidejűleg észlelt csoportjában jelennek meg számunkra, és a világot mindig egy adott pillanatnyi észlelési mezőként tapasztaljuk meg, amely csak egy részét teszi láthatóvá a lehetséges észleleteknek. Az észlelés mindig intencionális, vagyis valamire irányuló cselekvés. Az interszubjektivitás fogalma azt jelenti, hogy az észlelés során nem vagyunk elszigeteltek, hanem kapcsolatban állunk más emberekkel is, és az észleleteink, megjelenítéseink, élményeink mindig részei a közösségi tapasztalatnak.²

Ez a fenomenológiai megközelítés azt hangsúlyozza, hogy az érzékelhető világ folyamatosan változó sokféleségű jelenség, amelyeket szubjektív tudatunkon keresztül értelmezünk és értelmünk. Az észlelt dolgok nem objektív valóság, hanem szubjektív tapasztalati jelenségek, amelyek mindig kontextusban állnak az előfeltevésekkel és a közösségi tapasztalatokkal.

Babaházba zárt világok

„HELMER

Úgy beszélsz, mint egy gyerek. Nem érted a világot, amelyben élsz.

NÓRA

Valóban nem. De most meg akarom érteni. Ki kell derítenem, kinek van igaza: a világnak vagy nekem.”³

Mind az *Elfogy a levegő* című film, mind pedig Ibsen *Babaház* című drámája számos érzékeny és mély témát érint, amelyek közül az egyik legkiemelkedőbb

¹ HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1989. 86. o. ISBN 963-282-236-6

² SCHELER, Max: *Fenomenológia és ismeretelmélet*. *Gond*, 1993/5 –6, 5–50. o. ISSN 1215-8453

³ IBSEN, Henrik: *Babaház*. Magvető. 2019. 35.o. ISBN 9789631438635

a társadalmi elvárások és korlátok által korlátozott női szerepek problematikája. Mindkét alkotás megmutatja, hogy a korabeli társadalom hogyan korlátozza és nyomja el az asszonyok önállóságát és szabadságát, és milyen nehézségekkel kell megküzdeniük azoknak, akik ki akarnak törni a megszokott szerepek és elvárások alól.

A film és Ibsen műve egyaránt hangsúlyozza az egyéni autonómia és önrendelkezés fontosságát, különösen az asszonyok szempontjából. A főszereplők mindkét alkotásban – Nora a drámában és Ana, a film főszereplője – saját identitásukat és szabadságukat keresik a patriarchális társadalom merev strukturái között. Mindkét karakter megtapasztalja a korlátokkal és elvárásokkal szembeni lázadás fájdalmát és kihívásait, miközben keresik az önállóság és az önbecsülés útját.

A belső konfliktusok és dilemmák ábrázolása mind a film, mind pedig a dráma kiemelkedő jellemzője. A főszereplők mindkét esetben szembesülnek saját belső démonaikkal és dilemmáikkal, miközben próbálnak megtalálni egy olyan utat, amely összhangban áll az igazságukkal és értékeikkel. A karakterfejlődés és az önismeret folyamata mindkét alkotásban központi szerepet játszik, és segít abban, hogy a nézők és olvasók mélyebb megértést nyerjenek a szereplők motívációjáról és cselekedeteiről.

A film és a dráma ugyancsak hangsúlyozza a titkok és rejtélyek fontosságát a történet feszültségének és drámaiságának fokozásában. A főszereplők mindkét alkotásban titkokat őriznek, amelyek fokozatosan kerülnek felszínre, és befolyásolják az események alakulását. A titkok felfedezése és a következményekkel való szembesülés mind a film, mind pedig Ibsen drámája esetében fontos mozzanatot képez a cselekmény alakulása szempontjából.

*

Ana és Nora, bár két különböző időszakban és kulturális kontextusban élő karakterek, számos hasonlóságot mutatnak egymással. Mindketten erős női szereplők, akik küzdenek a társadalmi elvárásokkal és saját vágyaikkal. Mindkettejük életében meghatározó szerepet játszik az önkifejezés vágya és a szabadság iránti igény.

Ana az *Elfogy a levegő* című filmben egy modern, urbanizált környezetben él, míg Nora, Henrik Ibsen drámájában a 19. századi Norvégiában. Ennek megfelelően különböző kihívásokkal és korlátokkal szembesülnek. Ana a modern világban küzd a személyes boldogságért és önállóságért, míg Nora a patriarchális társadalom merev elvárásaival harcol, melyek korlátozzák a nők szabadságát és önrendelkezését.

Mind Ana, mind Nora függetlenségért és autonómiáért küzd, de módszereik és megnyilvánulási formáik eltérnek. Ana talán nyíltabban és radikálisabban nyilvánítja ki szabadságigényét a modern társadalomban, míg Nora, a 19. századi Nor-

végiában, szigorúbb társadalmi elvárások között mérlegel és manőverezik. Nora döntése, hogy elhagyja a férjét és családját, hogy megtalálja saját útját, a dráma fő konfliktusát jelenti, míg Ana különböző társadalmi és személyes kihívásokkal szembesül, melyek mind az önállóság és a boldogság felé vezetnek.

Mindkét karakter jelentősége abban rejlik, hogy az önmegvalósítás és a szabadság fontosságát hangsúlyozzák, miközben kritizálják a társadalmi normákat és elvárásokat, amelyek korlátozzák a nők lehetőségeit és szabadságát. A két karakter történetei és küzdelmei felvetik az egyetemes témákat a női identitásról, a társadalmi elvárásokról és az egyéni szabadságról, miközben rávilágítanak az idő és a kultúra által meghatározott különbségekre és lehetőségekre.

Összességében mind a film, mind pedig Ibsen drámája mély és átfogó vizsgálatot nyújt a női szerepek, társadalmi elvárások és az egyéni szabadság témakörében. Mindkét alkotás fontos kérdéseket vet fel a patriarchális társadalomról és az egyének helyzetéről, és lehetőséget nyújt az olvasóknak és nézőknek a gondolkodásra és az érzelmeikre.

Egy pedagógussal mindent is lehet...

A tanárnőnek jogos az érzése, hogy ha valaki nem követett el semmi rosszat, akkor miért lenne szükség büntetésre. Ugyanakkor az igazgatónő álláspontja is érthető, hiszen szeretné a dolgot szimbolikusan lezárni anélkül, hogy túlzottan bántó lenne a tanárnővel szemben, és hogy megnyugodjanak azok, akiket érveikkel nem lehet meggyőzni. Ez azonban már arra készítheti a tanárnőt, hogy reálpolitikusként viselkedjen és elfogadja a helyzetet, még ha nem is tökéletes. És ezzel párhuzamosan az igazgatónő dühének is érthető az alapja, hiszen valójában mindenkinek a legjobbat szeretné nyújtani – az iskolának is, például azzal, hogy gesztust tesz a fenntartó felé. De végül, miközben erkölcsileg nyilvánvaló a helyzet, az igazi kérdés az, hogy mindig az erkölcsös megoldás a legélhetőbb-e.

A film során a társadalomkritika a pedagógusokkal szemben többféle módon jelenik meg. Először is, a tanárok helyzete és kihívásai a középpontba kerülnek, ami általánosabb értelemben is érinti a társadalmi normák és elvárások felülvizsgálatát.

Az egyik módszer, amelyen keresztül megjelenik a társadalomkritika, hogy a film bemutatja a pedagógusoknak az intézményi hierarchiában elfoglalt pozícióját és az ehhez kapcsolódó korlátokat. A tanárok gyakran érzik magukat korlátok közé szorítva az iskolai rendszerek és előírások által, és nehezen tudnak kilépni a megszokott keretből. Ezáltal a film általában felhívja a figyelmet az oktatási rendszer által gyakorolt nyomásra és az ebből fakadó korlátozottságra.

Emellett a pedagógusok személyes és szakmai dilemmái is középpontba kerülnek. A film által bemutatott esetek során a tanárok gyakran kerülnek konfliktusba a hivatalos intézményi elvárásokkal és saját erkölcsi meggyőződésükkel. Ez lehet például a diákokkal való kapcsolatuk, az igazságosság és méltányosság iránti elkötelezettségük, vagy az intézményi bürokrácia és szabályok szembenállása.

A film kritikusan szemléli az oktatási rendszer társadalmi funkcióját is. A pedagógusok gyakran küzdenek a társadalmi igazságtalansággal és diszkriminációval, miközben próbálnak támogató és befogadó környezetet teremteni a diákok számára. A film bemutatja, hogy ezek a kihívások hogyan hatnak a pedagógusok mentális egészségére és szakmai teljesítményére, valamint felhívja a figyelmet arra, hogy az oktatási rendszernek hogyan kellene támogatnia és felkészítenie a pedagógusokat ezekre a helyzetekre.

Összességében a film által megjelenített társadalomkritika arra ösztönzi a nézőket, hogy gondolkodjanak el az oktatási rendszer strukturális problémáin, és azon, hogyan lehetne támogatóbb és inkluzívabb környezetet teremteni mind a pedagógusok, mind a diákok számára.

M. Kiss Márta: Dinnyeevés (2021)

Mennyország a versek birodalma

Nagyon régen, még valamikor 1968-ban, nyolcévesen, karácsonyra megkaptam Nemes Nagy Ágnes *Aranyecset* című könyvét, verses meseregényét. Olvastam egyszer, sokszor, beleszerettem. Örök szerelem lett belőle, most így hatvanon túl ezt bizton állíthatom. Hogy miért épp ebbe a könyvbe, miért épp könyvbe, nem pedig autóba vagy abba a gyönyörű kis zöld játék repülőbe, amit szintén karácsonyra kaptam egy évvel korábban, lettem szerelmes, nem tudhatom, mint ahogy később sihederkoromban, ha mentem az utcán és jött szembe velem egy csinos kislány és aztán még egy, aztán sok, aztán egy, amely után megfordultam, nem hagyott nyugodni, s egyszer csak azt éreztem, elemészt a szerelem, akkor sem tudtam, tudhattam, miért Ő, miért épp Ő dobogtatja meg a szívem. Hát, valahogy így van ez a szerelemmel! Szerelem a meseregénybe, szerelem az olvasásba, szerelem az írásba, aztán szerelem az irodalom-népszerűsítésbe, annak minden elemébe, a könyvkiadásba, a könyvbemutatókba, a szerzői estekbe, az érdekesítő felolvasásokba.

*

Gyermekkoromban ajándékot mi csak karácsonykor kaptunk, mert akkor járt a Jézuska, és az ajándékozás, akkori tudásom és hitem szerint, az Ő reszortja volt. Tehát szerelmem fent említett tárgyát Jézuskának köszönhetem, és amit a Jézuskától kap az ember, azt meg kell becsülni, óvni és magas polcra kell tenni. Talán így született meg a második ragaszkodás, ragaszkodás szerelmemhez, a könyvhöz, és ragaszkodás az ajándékosztóhoz, Istenhez. Ez a ragaszkodás hozta létre az elválaszthatatlan kapcsolatot a gondolat és hit között, a teremtés és az alkotás között. Hit által a gondolat megtermékenyül, megelevenedik, mint ahogy az aranyecsettel lefestett madár, mármint Nemes Nagy Ágnes meseregényében. Ezzel a mondattal jutottunk el mondandóm harmadik eleméhez, a gondolat és hit után a meséhez, vagyis a varázslathoz, amely megvalósítja – az eddigiek alapján mozgolódók, a korábbi gyakorlathoz ragaszkodók, az okoskodók és a rutinos keréketörők szerinti lehetetlent – a megvalósíthatatlant.

*

A gondolat megszülte a szlovákiai magyar klubmozgalomnak, a szlovákiai magyar fiatal írók mozgalmának, az Iródiának, a Lilium Aurum lap- és könyvkiadónak, a Vámbéry Irodalmi Kávéháznak, a fiatal-kezdő írókat nevelő, istápoló Grendel Lajos Mentorprogramjának az ötletét, a hit a nyugodt erőt biztosította ahhoz a munkához, amely nélkül nem jutottam volna előbbre, bizony, néha emberfeletti erő kellett, vagyis 'istenierő', Istené tehát az érdem. A mese meg ahhoz kellett, hogy sikerre vihessem mindezen erőfeszítéseket, hogy azok, akik számára megalakult, működött és működik, tevékenykedett és tevékenykedik, létezett és létezik, kinyomtatódott és kinyomtatódik, megérezzék, meglássák mindezek fontosságát, hogy a saját életük részévé tegyék, hogy örömmézés töltse el szívüket, ha arra gondolnak, hogy egyé váltak, válhattak valamivel, valami olyannal, ami eddig nem volt, pontosabban: ilyen még nem volt, ami gazdagítja, alkalmasint boldoggá teszi őket. A varázslat minden alkalommal megtörténik, abban is, aki adja, s abban is, aki kapja, amikor valaki kezébe vesz egy könyvet, munkám gyümölcsét, amikor verset hallgat, mert tettem a dolgom, amikor tapsol, mert tetszett, amit hallott, amikor megköszöni, hogy itt lehetett, amikor megölel, hogy részese lehetett annak a pillanatnak, annak az egy pillanatnak, amikor megtörtént benne a katarzis, amikor életre kelt benne is valami, amikor a csoda valósággá vált.

*

1960-ban magyar szülők gyermekeként beleszülettem a Kárpát-medencébe. Nem Magyarországra, hanem Csehszlovákiába, nem a királyi hatalomba, hanem a kommunista diktatúrába. Nagyszüleimet nem ismerhettem, mert születésem előtt meghaltak, s velük együtt meghalt a múlt is, nem volt örökség, nem volt családi emlékezet, mert tilos volt, mert szüleim féltek beszélni. Nem magukat féltették, hanem minket, gyerekeket, mert félt az egész város, az egész közösség. Szüleim titkai, a gyökértelenségem, a múlt hiánya szülte traumák óhatatlanul kíváncsivá, felfedezővé, kutatóvá tettek. Fel kellett kutatnom a házat, a színt, a pincét, a padlást, az udvart, annak minden zegzugát. A megtalált, korábban jól elrejtett kincsekből, levelekből, fényképekből, okiratokból, kisebb, féltve őrzött tárgyi emlékekből, mint kirakósjátékot kezdtem összerakni családom múltját, amely lassan-lassan így nehéz örökséggé formálódott. Vallom, hogy az örökséget, az abból eredő és az örökséghez vezető tudást tovább kell adni, közkinccsé kell tenni. Ennek hite vezetett, elég fiatalon, tizenhat-tizenhét évesen a kultúra- és irodalomszervezői munkához.

*

Épp tizenöt éves lehettem, amikor, már „befutott” írók odafigyelése mellett, részese lehettem egy író-olvasó találkozóknak Vágsellyén, a joggal híres Vörösmarty Művelődési Klubban, ahol az általam egyik legjobb magyar költőnek tartott Nagy Lászlóval volt beszélgetés. A beszélgetést Tóth Lajos, a klub elnöke vezette bátran, felkészülten, kiválóan. Tóth Lajos volt az a klubelnök, aki a hetvenes években bátorságból, elszántságból és következetességből példát mutatott a felvidéki értelmiségnek, kultúraszervezőknek, így volt kitől tanulnia mindenkinek, aki az élet e területén kívánt hasznára lenni közösségünknek. Azt azért el kell mondanom, hogy Tóth Lajost a hatalom részéről különböző formájú és szintű meghurcoltatások, megaláztatások érték. A kommunista diktatúra csontja velejéig romlott kiszolgálói mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék munkáját, hogy Lajost lejárassák, megfélemlítsék, de ő nem adta fel, dolgozott tovább. Nagy László mély benyomást tett rám, szép, őszinte beszédével, verseinek felolvasásával és azzal, hogy a „hivatalos” rész után én is olvashattam fel neki, egyenest a „királynak” – verseimből. Ez volt az a pillanat, amikor elhatároztam, hogy az írás és tanulás mellett kultúra- és irodalomszervezéssel fogom múlatni az időmet, s hogy ebben Tóth Lajos lesz a példaképem.

*

Azon töprengök, hogy egy írónak, aki irodalomszervezéssel is foglalkozik, mit jelent, jelenthet vagy jelentsen ez az egyszerű szó: túlélés. Huszonhárom évesen Ipolyságtól nem messze, Palást mellett, útban Kassára cserkészavatásra, volt egy autóbalesetem, ahol a klinikai halálon átesve, a helyi körzeti orvos – Magyarországon háziornak hívják –, Róm doktor úr újjáélesztett. Neki köszönhetően, meg természetesen a Jóistennek, túléltem a balesetet. Az írás és az irodalomszervezés is ilyen baleset, amelybe bele lehet halni és amelyet túl lehet élni? Ilyenkor ki a baleset elszenvedője: maga a szerző, a művek, vagy a még meg sem írottak, a szerzőt éljenző, vagy a véletlen közösség, vagy maga a rendezvény? És mi van akkor, ha belehal – és mi, ha túléli? Lehetséges az is, hogy a túlélés ebben az esetben azt jelenti, hogy megmarad az írás és az olvasás, a szenvedély, a képzelet, az álom, mert mindezek nélkül hiteltelen az egész? S ha meghal az írás, meghal a gondolat is? És ilyenkor hiába festesz a csoda „aranyecsettel”, semmi sem válik valóra? Gondoljuk mindezt tovább: az én esetemben egy teherautó volt a baleset okozója. Ha az írás vagy irodalomszervezés kiált túlélésért, mi lehet a baleset kiváltója? A butaság, a közöny, a gyűlölet, a sok-sok malaszt? A vétkes: a kit érdekel, hogy tavasz van, vagy ősz, az eső, ami szétáztatja a papírt, amelyre íródott volna vers?

*

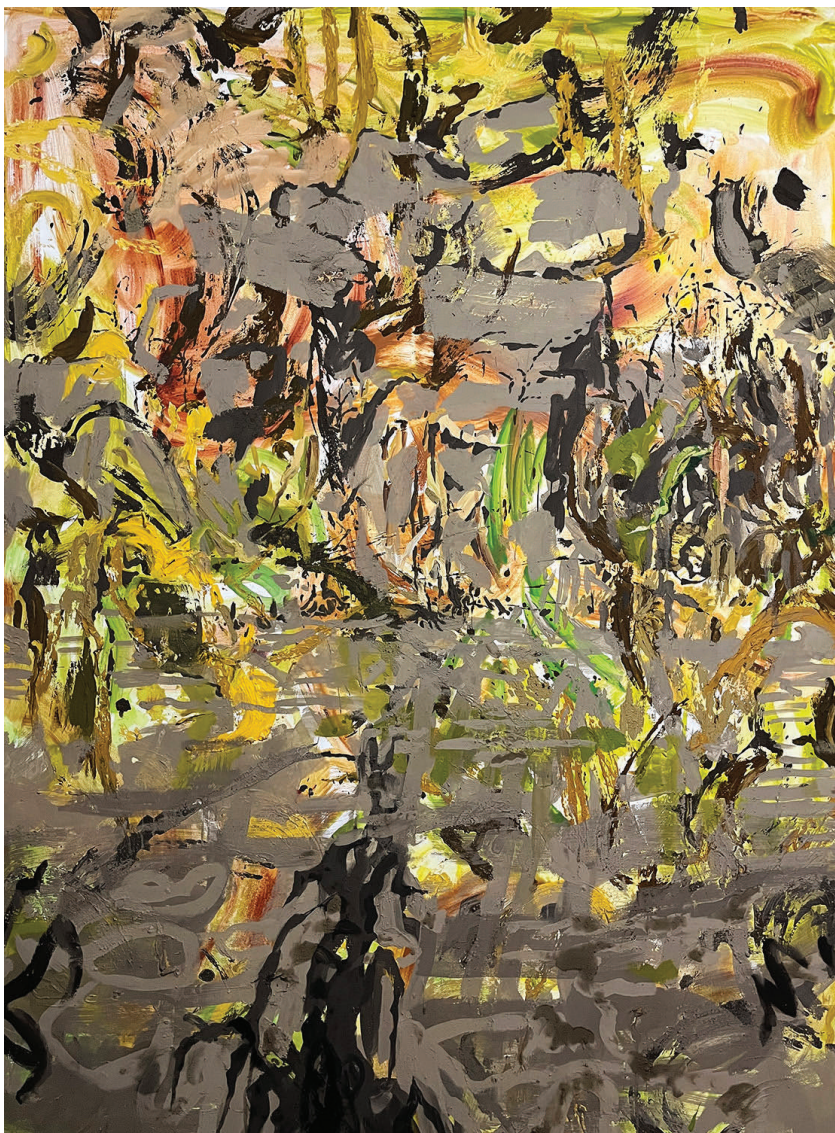
A kommunista diktatúra csontja velejéig romlott kiszolgálói engem is meghurcoltak, megpróbáltak ellehetetleníteni. Letiltottak, kitiltottak, tették a dolgukat. Túléltem. Istennek hála, túléltem a kommunizmust, a politikai rendszerváltást, eufóriával és sok-sok csalódással együtt, gondolom, túléltek besúgóim, feljelentőim is, legalábbis a legtöbbje, van, ki úgy, hogy mind a mai napig jelent, lehet, hogy már nem kell, nem igénylik, nem fizetik, de mi egyebet tehetne, ez az élete. Van, aki meg forradalmár lett, olyan kultúrharcosféle, aki mindenkor, minden esetben megmondja a tutit, ha kell, ha nem, ha igénylik, ha nem, ha fizetik, ha nem, mert bátor, mert nem mehet el szó nélkül semmi mellett, ami bosszantja, mert demokrácia van, meg emberi jogok, amit mindenáron meg kell védeni, meg az ego, amely szent és sérthetetlen. Egyszer ajánlották, hogy menjek el Pozsonyba a Nemzeti Emlékezet Hivatalába, ahol a kommunista rezsim titkosszolgálati aktáit őrizik, és nézzem meg, kik és mit jelentettek rólam 1978-tól 1989-ig, lelkesen és kitartóan. Nem mentem el, nem voltam a hivatalban azóta sem, mert szeretek borozgatni, és nem akartam, nem akarom megtudni, hogy közülük hányan borozgatnak mind a mai napig velem lelkesen és kitartóan. Az a vers is túlélte a rendszerváltást, amely miatt életemben először, tizenhat évesen eltiltottak az írástól, vagyis a publikálástól, mert első önálló kötetembe barátom, a kiváló költő és szerkesztő, munkatársam, Kulcsár Ferenc beválogatta. E vers is túlélte, mert elvhűségről tett tanúbizonyságot, mert azóta több publikációt megélt, s túlélte, mert egyik sarkkő az életemben, mert meghatározza identitásom, mert kiindulópont, utat mutat, mert a hit és az eszme megtartására kötelez, mert szeretem.

*

Az elvek, amelyek mentén szerveződtek családom korábbi generációi, jó útmutatót adtak egész eddigi életemhez: a ragaszkodás nagyszüleimhez, dédnagyszüleimhez a hagyományokhoz való kötődést jelenti, s hitem szerint szüleim szeretetének a gyermekeim szeretetében kell visszatükröződnie. A közeg pedig, melyben élünk, hol jól, hol épp rosszul, folyton-folyvást változik, mint ahogy a folyópart, a hegyoldal is mindig más, más a rét, és más a csillagos ég. Felnőni a Kárpát-medencében is évről évre, generációról generációra más, más a környezet, mások az eszközök, a kihívások, mások a lányok – és mások a versek. Ami nem változik, ami nem szabad, hogy más legyen, az a ragaszkodás hitünkhöz, Istenünkhöz, ragaszkodás elveinkhez, s ahhoz, hogy rajtunk mindenkor a legnagyobb rendezőelv, a szeretet uralkodjék. A ragaszkodás Istenhez, akitől az örök élet ígéretét kaptuk, feleslegessé teszi a túlélésért való sóvárgást, mert nem lehet és nem is kell semmit túlélni, csak élni kell és lehet, csak megélni kell és lehet, megélni a mindennapok gyötrelmét és gyönyörét, az irodalom szellemerősítő hatását, a szavak erejét, az ölelés melegségét, mert az örökéletben, az

öröklétben nem az ember az örök, hanem a vers, mert a mennyország a versek birodalma, Isten versekkel táplálkozik, versekből érti az univerzum történéseit, a versekből érzi egyszülött fia, Jézus megaláztatásának és keresztre feszítésének minden fájdalmát, a versekből nyeri a megnyugvást és a szeretetet a bűnös világ iránt, irántunk, az alkotásaink iránt, a verseink iránt, így megteremtve az örök körforgást, a szentlélek folytonos gazdagodását.

De mégis, Nemes Nagy Ágnes alkotta aranyecsettel verset írni olyan, mint amikor túlélem önmagam, túlélem a szerelmet, s túlélem azt a bizonyos, azt az egyetlen, megismételhetetlen, felfontosabb pillanatot. Ekkor a vers által és vele együtt, úgy érzem, túlélem az örökkévalót.

M. Kiss Márta: Már megyek! (2021)

PETŐCZ ANDRÁS

A műfordító szomorúsága

Mintegy húsz évvel ezelőtt, 2002-től 2006-ig Franciaországban, Lille mellett, a Lambersart nevű kisvárosban éltem. Feleséggel, aki akkor magyar lektorként dolgozott az ottani egyetemen, valamint Orsolya nevű lányommal ott béreltünk lakást.

Jómagam is bejártam az egyetemre, állandó látogatója voltam a különböző előadásoknak. Kedveltem az összehasonlító irodalomtudományi órákat, amelyek leginkább az ottani Idegennyelvi Tanszék keretein belül voltak megtartva. Ezek egyikén hangzott el a következő mondat, amely – lévén, hogy francia professzor szájából hallottam – meglepett. A mondat nagyjából így szólt: „Vannak az angolszász irodalmak, és van az összes többi.” Hogy egy francia, egy „sovén” francia professzor ilyen őszintén kimondja azt, hogy még az ő nyelvük sincs abban a helyzetben, mint az angol, ez megdöbbentő volt. Az előadó arra utalt, hogy a világban elképesztő versenyhátrányban van szinte az összes szerző, aki nem angolul ír. Olyan hangsúlyos az irodalmi életben, a nemzetközi piacon az angol nyelvű irodalom, olyan erős a jelenléte, hogy a többi nyelv nem is igen rúg labdába mellette.

Tény, hogy versenyhátrányban vagyunk.

Kicsi és rokontalan nyelven műveket létrehozni, mint amilyen a magyar, szinte reménytelen vállalkozás, ha a világ egészét nézzük. Be vagyunk zárva az anyanyelvünk börtönébe, egy szűk és sok tekintetben feszültségektől sem mentes piacon próbálunk jelen lenni, és ez nem egyszerű. Bármilyen irányból nézzük is a kérdést, megállapíthatjuk, hogy rosszabb helyzetben vagyunk, mint a legtöbb európai ország, az angol anyanyelvűekről most nem is beszélek.

A latin nyelvek birtokosai, a spanyolok, a románok, a franciák, az olaszok, a portugálok gyorsan el tudják fogadtatni egymással saját irodalmukat, a szláv nyelveket beszélők között is nagyobb lehet a megértés, a germán nyelvcsalád pedig olyan hatalmas, amelyben az ottani szerzők szintén jóval könnyebben tudnak érvényesülni, mint mi, a kicsi és rokontalan magyar nyelvünkkel. Mondom, bármilyen irányból is nézzük a kérdést, akár szerzőként, aki a saját műve idegen nyelvű fordítását szeretné elérni, akár műfordítóként, aki magyarra akar fordítani idegen nyelvű alkotást, nem vagyunk jó helyzetben.

Az irodalom, az irodalmi mű – kommunikáció. Közlés, információ, amelynek el kell jutnia a közlőtől a befogadóhoz. És a befogadónak képesnek kell lennie percipiálni az átadott üzenetet. A műalkotás, az üzenet formája a nyelv, amelyet

értelmeznie kell a befogadónak. Hiába küldöm el e-mailen a magyarul nem tudó mozambiki barátomnak Arany János Ágnes asszony című balladáját magyarul, ő abból nem ért meg semmit, és legfeljebb becsületszóra hiheti el, hogy ez a mű irodalmilag is, de lélektanilag is, pszichológiailag is kiemelkedő jelentőségű.

A műfordítás tehát egy kicsi, rokontalan nyelv esetében létkérdés. Úgy tűnik, a legnagyobb nemzeti tett az lenne, ha sok ezer milliárd forintot arra költene a magyar állam, hogy klasszikusaink remekművei magas színvonalon angol, kínai, francia, német és spanyol nyelveken hozzáférhetőek legyenek, hogy Arany János, Petőfi Sándor, József Attila, Vörösmarty munkái nagy példányszámban, teljes kiadásokban legyenek elérhetőek olyan világnyelveken, amelyek révén az a magyar irodalom, amire méltán vagyunk büszkék, hangsúlyosabb szerepet kaphatna az emberiség kulturális életében.

Amikor műfordításról beszélünk, és a műfordító helyzetéről, akkor létezik olyan szempont is, amire kevésbé szoktunk gondolni. Ez annak az alkotónak a szempontja, aki a művét *eleve műfordításként* írja meg. Azokra gondolok, akik nyelvet váltanak, nyelvet választanak. Rengeteg ilyen szerzőt tudunk említeni.

Olyan szerzőkről van szó, akik a tanult nyelvükön, tehát nem az anyanyelvükön írtak jelentős alkotásokat. Ők vajon milyen irodalmat gazdagítanak, kiknek az írói? Janus Pannonius latin nyelvű költészete egyfajta „fordítás”, hiszen a latin ugyanúgy tanult nyelve volt, mint manapság olyan sok idegen nyelven író szerzőnek. Vajon nevezhetjük-e Janus Pannoniust magyar szerzőnek, az ő alkotásai részei-e a magyar irodalomnak?

Rengeteg hasonló példát említhetünk az újabb, a huszadik századi magyar és világirodalomból egyaránt. Vannak olyan kétnyelvű írók, akik műveik egy részét az egyik nyelven írták, az anyanyelvükön, a másik részét pedig tanult nyelven. Ennek szép példája Samuel Beckett, aki művei többségét angol nyelven írta, miközben ír szerzőről beszélünk!, a leghíresebb műve, a *Godot-ra várva* viszont franciául született. De a francia irodalomhoz soroljuk Eugène Ionescót is, aki pedig eredetileg román volt, és hasonló a besorolása Tristan Tzarának is. Ugyanígy érdekes példa lehet az olasz Filippo Tommaso Marinetti, aki a munkái közül néhányat francia nyelven írt, de – természetesen – olasz költő. Vajon, amikor egy szerző idegen nyelven ír, az nem műfordítás?

Keressünk újabb példákat. A világhírű Milan Kundera nyelvet váltott, regényei korábban cseh nyelven íródtak, de 1993 után csak franciául születtek az újabb munkái. Vagy Kundera ekkor is cseh nyelven írt, csak a francia élettársával rögtön lefordították a munkákat? Nehéz kérdés.

Találunk világhírű magyar példákat is.

Tudni lehet, hogy Faludy György hosszú élete során angolul is, magyarul is írt, angol nyelvű szövegei sokszor a saját munkáinak a fordításai, de születtek olyan alkotásai is, amelyek rögtön angolul íródtak. A leghíresebb magyar példa

Agota Kristof, vagyis a magyar Kristóf Ágota esete. Tizennyolc évesen, 1956-ban emigrált Svájcba, akkor még semmilyen idegen nyelven nem beszélt, csak az anyanyelvén tudott, vagyis magyarul. Svájc francia részén kapott lehetőséget, ott lett lakása, munkája. A francia nyelv a tanult nyelve lett, élete végéig nem tanult meg tökéletesen franciául, emiatt is szinte mindennapi problémái voltak a nyelv használatát illetően. Mégis, elhatározta, író lesz. Kezdetben az emigráns magyar nyelvű lapokban jelentek meg magyar nyelvű versei, köztük a párizsi Magyar Műhelyben, de később úgy döntött, franciául ír, méghozzá regényeket. Szótár segítségével, nagyon egyszerű mondatokat írt franciául, de ennek a fura, kissé szokatlan szerkezetű nyelvhasználatnak sikere lett, ismert, sőt világszerte ismert francia író lett belőle, akinek a kiadó, az Editions Seuil igen sokat köszönhet. Élete végén a teljes francia kulturális élet megemlékezett róla, cikkekben Becketthez és Ionescóhoz hasonlították a munkásságát. Ő is „fordított”, amikor írt, hiszen a munkái magyarul fogalmazódtak meg benne, a magyar mondatokból aztán francia nyelvű szövegek lettek. Magyar vagy francia író Agota Kristóf? Nehéz erre a kérdésre válaszolni, de tény, hogy 2011-ben Budapesten Kossuth-díjat kapott irodalmi munkásságáért.

Mondhatjuk azt, hogy a nyelvek különbözősége, a legkülönbözőbb szerkezeti megoldások miatt az irodalmi művek szinte fordíthatatlanok, legfeljebb átültetni, tolmácsolni lehet azokat. Ezért is a műfordítás, mint olyan, rendkívüli módon kétarcú, ami azt jelenti, hogy igen komoly alázatot igényel a műfordítótól, másrészt pedig nagyon jelentős kreatív hozzáadást, alkotói képességet is. Vegyünk egy nagyon egyszerű példát. A magyar nyelv nem használ nemeket, így, ha elbeszélésben azt írom le, hogy „ő”, vagyis használok egy egyes szám harmadik személyű névmást, ebben az esetben nem tudhatja az olvasó, hogy az „ő” alatt kit is értek szerzőként, nőt avagy férfit, lányt avagy fiút, ami igen fontos probléma lehet. A fordítók többségének ez komoly gondot jelent. A munkáim esetében is többször megkérdezték, hogy prózámban, versemben nőnemre vagy hímnemre fordítsanak egy egyszerű névmást. Nem beszélve arról, hogy akár maga a nőnemű vagy hímnemű névmás értelmezése is gondot jelenthet a magyar fordításban. Hogy példát hozzunk, Samuel Beckett híres drámájában amikor Vladimir azt mondja Estragonnak, hogy „On attend Godot”, vagyis hogy „Godot-ra várunk”, akkor utána a francia változatban egyértelműen kiderül a következő mondatokból, hogy Godot az „il”, vagyis férfi, „hímnemű”, míg a magyar változatban ez nem játszik lényeges szerepet, ott a nyelvi összefüggés ezt nem árulja el. Jerome David Salinger ismert novellájában, az *Ilyenkor harap a banánhal* című műben a „she” megjelölés rögtön utal a női nemre, holott a magyar „ő” nem kellene, hogy a szereplő nemére utaljon. Magyar szerzők számára akár feladat is lehet úgy írni történetet, hogy a szereplő neme ne derüljön ki az elbeszélésből, mai, „genderérzékeny” világunkban ez eszköz lehet az elbeszélés „semlegesítésé-

re”. Legutóbb az egyik versem, a *Kaddis az anyáért, aki alszik* című munkám angol fordításánál kérdezte azt a fordító, hogy vajon amikor azt írom, hogy a „testvéremmel együtt”, akkor a „testvérem” szó alatt fiú- vagy lánytestvért értek-e, mert a fordításban ennek jelentősége van.

Fordítóként olykor választani kell a nyelvi eszközök közül. Amikor Agota Kristof *L'Analphabète* című önéletrajzi munkáját fordítottam magyarra, felvetődött kérdésként, hogyan lehet visszaadni Agota Kristof kifejezetten lebutított, nagyon egyszerű, jobbára csak alanyból, állítmányból álló mondatait magyarul úgy, hogy ezek egyszerűsége, sőt, tudatos primitívsége érvényesüljön. Agota Kristótot ismertem személyesen is, mindig azt mondta, próbáljuk meg a fordításban nem „szebbé” tenni a mondatokat, ne legyenek „szabályosabbak”, mint az eredeti francia mondatok.

Ennél is nehezebb probléma lehet, amikor egy nyelv kifejezetten „rontott”. Ilyenre példa adott esetben Daniel Keyes híres regénye, a *Virágot Algernonnak* című munka. Ebben az elbeszélésben a fordító azzal szembesül, hogy egy mentálisan sérült fiatalember szavait kell visszaadni magyarul. A fordító nyilvánvalóan bajban lehet, hiszen az eredetiben olyan helyesírás, szóhasználat van, amely sokszor nem szótár-kompatibilis, magyarul szólva mind a helyesírással, mind a szóhasználattal gondban vagyunk, csak a nyelvet tökéletesen értő tudja, mit is mond a mentálisan sérült fiú. Ezeket a kifejezéseket visszaadni nem egyszerű, az sem kizárt, hogy ehhez tanulmányozni kell a hazai, mentálisan sérült személyek szóhasználatát, írott szövegekben megjelenő „bukfenceit”.

A fordítók hasonló problémával néznek szembe szinte minden műalkotásnál. További példa lehet Salinger *Zabhegyező* című regényében a főhős szóhasználat. Szintén sajátos, számos szleng kifejezés jelenik meg a beszédében, ezeket a szavakat magyarra úgy kell fordítani, hogy hasonló szlengeket kell keresni a magyar nyelvben is. Érdekes kérdés lehet Kertész Imre Nobel-díjas regényének, a *Sors-talanságnak* az idegen nyelvi fordítása is, hiszen itt a tizenöt éves főszereplő igen csak egyszerű, olykor nehézkes, kamaszos nyelven szólal meg, amelynek tolmácsolása kihívás.

Mit fordít a fordító, minek az átültetésére vállalkozik? Vers esetében ez még nehezebb feladat, mint a próza esetében, a kötöttebb forma, a rím, a ritmus megfelelő megjelenítése olyan mestermunkát igényel, amihez alkotói, kreatív hozzáállás szükségeltetik. Nem véletlen, hogy léteznek a világirodalomban olyan fordítások, amelyek erre nem is mindig vállalkoznak. Dante híres munkáját, az *Isteni színjátékot* többen is lefordították magyarra, de a zárt formára nem vállalkozott mindenki a fordítók közül. A rímelést például elhagyta Nádasdy Ádám az új Dante-kiadásban:

„Életünk útjának feléhez érve
sötét erdőben találtam magam,
mert elvitettem a helyes utat.

Jaj, fájdalmas dolog elmondani,
milyen volt az a tüskés, vad vadon –
elfog a félsz, ha csak eszembe jut:

majdnem oly keserű, mint a halál!
De hogy beszámoljak a jóról is,
mit ott találtam, mindent elmesélek”.

Ezzel szemben Babits Mihály híres fordítása a rímelésben is hűen követi Dante útmutatását:

„Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém.

Ó, szörnyü elbeszélni mi van ottan,
s milyen e sűrű, kúsza, vad vadon:
már rágondolva reszketek legottan.

A halál sem sokkal rosszabb, tudom.
De hogy megértsd a Jót, mit ott találtam,
hallanod kell, mit láttam az uton.”

Nádasdy Ádám fordítása újabb értelmezés, ami azt is jelenti, hogy olyan szavakat használ, ami jobban megfelel a mai szókincsünknek, tehát érthetőbb a mai olvasó számára. Viszont nem rímel. Ezzel kapcsolatban maga Nádasdy azt nyilatkozta valahol, hogy Babits rímelése olyan tökéletes, hogy azzal nem kívánt versenyezni.

A Dante-mű is érinti a következő problémát, amely napjainkban sokszor felvetődik, és ez a nyelven belüli „műfordítás”. Oka ennek a nyelv változása, átalakulása, előfordulhat, hogy a korábbi nyelvváltozatokat már kevésbé értjük. Közismert, hogy régi, középkori francia irodalmi műveket újra kiadnak napjainkban is, újabb francia nyelven. Ilyen például a 12. századi *Roland-ének*, amelynek ófrancia változata majdnem értelmezhetetlen egy mai francia olvasó számára. A *Roland-éneket* újra és újra kiadják napjaink francia nyelvű átiratában. Valami hasonló kísérlet zajlik itthon is. A *Bánk bán*, vagy *Az ember tragédiája* jelent meg nem olyan

rég „próza fordításban”, a már említett Nádasdy Ádámnak köszönhetően. Mindkettő jelenleg is kapható a könyvesboltokban. Kétségtelenül a fordításirodalom érdekességei ezek. Nádasdy újabb és újabb Shakespeare-fordításai szintén újraértelmezések is egyben.

A nyelven belüli fordítás lehetőségét veti fel Sántha Attila *Székely szótár* című könyve, amely székely (tehát tájnyelvi) szavak „magyar” (tehát köznyelvi) értelmezését tartalmazza azok számára, akik ezeket a magyar szavakat nem értik.

A fordító, ha „fordító”, mit kezdjen egy olyan verssel, mint az említett Sántha Attila művei az *Iszkiri a guruzsmás berbécs elől* című kötetében? Nyilván azt kezdheti, amit maga a szerző is kezd, lábjegyzeteli a verset, hogy értelmezni tudja. De ez a lábjegyzetelés egyfajta műfordítás is egyben? Vers Sántha Attilától a kötetből:

Máris már cinkakorában¹ zelegor²

Berdózik³ két ricskó,⁴
buftiskodik⁵ Máriskó.
Aj, az aszagonjáró,⁶ a fuzsitus⁷ tepelák,⁸
a nyüslető⁹ zelegor,
a hurutó,¹⁰ csupa luszt!¹¹
Máris a hiúba¹² felmász,
a sok zakotán¹³ zakotál,¹⁴
bög, vinnyog, az arrán furulyáz!
Ó, szipog szegény, de a
hiúból lelepcsen,
a két ricskó vele herreg,¹⁵

¹ kora (lány)gyermekiségében

² szófogadatlan, rosszféle

³ csúnyán verekszik, fékeveszetten játszik

⁴ fiatal férfigyermek

⁵ húzza az orrát

⁶ rakoncátlan, ágak hegyén jár az esze

⁷ szeleburdi

⁸ ügyetlen, netentók

⁹ folyamatosan járkáló, akinek nyű van a seggében

¹⁰ köhögő

¹¹ nedv

¹² padlásra

¹³ limlomon

¹⁴ idegesítő hangokat gerjeszt

¹⁵ ingerli őt

Máris forcsokán¹⁶ egy gusa¹⁷ kecmereg,¹⁸
s még mámi¹⁹ es hutyuruzza²⁰ erőssen,

de Máris végül megnyuvasztja²¹ őket.

Magyar vers, székely tájnyelvi elemekkel. A szavak olyan távoliak a köznyelvtől, hogy valóban „fordítást” vagy legalább lábjegyzetet igényelnek. Ugyanakkor érdekes nyelvi lelemény is az egész mű, amely gazdagítja a nyelvről vallott nézeteinket. Olyan munka, ami bizonyítja a nyelvünk végtelen gazdagságát és a mindenkori műfordítók szintén végtelen számúnak mondható gondjait. Vajon Sántha Attila akkor, amikor publikálta ezt a versét, mire gondolt? A vers szövege szerkezetében kétségtelenül magyar, mégis, az átlagos magyar olvasónak fordítóra van szüksége az értelmezéshez.

Hasonlóan érdekes problémával állunk szemben Weöres Sándor esetében, aki a *Barbár dal* című munkáját egy képzeletbeli nyelven írta, aztán le is „fordította”:

Dzsá gulbe rár kicsere
áj ni musztasz emo
áj ni manküv vantasz emo
adde ni maruva bato! jaman!

Ole dzsuro nanni he
ole csilambo ábábi he
ole buglo iningi
lünlel dáji he! jaman!

Vá pudd shukomo ikede
vá jimla gulmo buglavi ele
vá leli gulmo ni dede
vá odda dzsárumo he! jaman!

***

---

¹⁶ derekán

¹⁷ ütéskor keletkező búb

¹⁸ mozgolódik

¹⁹ édesanyja

²⁰ üti, veri egy bottal

²¹ megfojtja

Szél völgye farkas fészke
mért nem őriztél engem
mért nem segítettél engem
most nem nyomna kő! ajaj!

Könnyemmel mosdattalak
hajammal törölgettelek
véremmel itattalak
mindig szerettelek! ajaj!

Földed tüskét teremjen
tehened véres tejet adjon
asszonyod fiat ne adjon
édesapád eltemessen!

Korábban úgy fogalmaztam, hogy a műfordítás, mint olyan, rendkívüli módon kétarcú, ami azt jelenti, alázatot igényel a műfordítótól, valamint kreatív, alkotói képességet. A példák illusztrálják az alkotói képesség fontosságát. De azt is megmutatják, hogy a műfordítónak komoly alázatra van szüksége, amikor az eredeti alkotással találkozik. Emiatt is gondoljuk azt, hogy a műfordító az alkotó *partnere*, *társa*, egyben *kiszolgálója* is, ami azt jelenti, hogy benne mindig ott lesz a csipetnyi szomorúság, hiszen világteremtő helyett a szerző interpretátora csupán.

(Elhangzott 2024. február 23-án a Magyar Széppróza Napja alkalmából rendezett konferencián, Légen.)

M. Kiss Márta: Humanizmus destabilizálódása (2023)

A Parthenon esete az angol kormánnyal

*„Hát brit nyelv valaha kiejtse, hogy
Athén könnyén örvendett Anglia?
Te, kinek szolgád itt rabolt - lopott,
Tagadd! Ne kelljen elpirulnia
A földnek. Egy hatalmas nép fia
Lehúzza egy vérző hon rongyait?
S így van. A nagy, nemes Britannia
Korok zsarnok-kímélte romjait
Hárpiaként sóvár kézzel rombolta itt.”*

(Lord Byron: *Ifjú Harold zarándokútja*, II. ének, XIII.)

Talán nem létezik olyan könyv, enciklopédia, dokumentumfilm, avagy útikalauz, amely a görög, európai vagy akár az egyetemes emberi történelem kapcsán ne nevezné a világ nyolcadik csodájának az athéni Akropoliszt¹, azon belül is a városvédő Pallasz Athéné istennőnek szentelt templomot, a Parthenont. A zseniális ókori tervezők – Iktinosz és Kallikratész – tervei alapján felépített szentély az emberi alkotógéniusz egyik legmonumentálisabb bizonyítéka; megtervezéséhez és megépítéséhez jelentős mérnöki tudásra volt szükség, minek következtében az épület számos olyan technikai megoldást rejt, mely évszázadokra feledésbe merült. Ezeknek köszönhető, hogy ma is áll.

Pallasz Athéné templomát évente mintegy 3 millióan látogatják meg.² Vannak, akik ezt nemcsak egyszer teszik meg. E cikk írója is több alkalommal állt előtte megilletődötten, gyönyörködött a tökéletesség eme földi megnyilvánulásában, hogy lelke kiléphessen időből és térből, s hogy filmvászonra vetített kalandfilm gyanánt szemlélhesse kétezer év távlatát. A lány szellőben, mely csaknem észrevétlenül suhant keresztül a templom oszlopai között, hallani véltem a régmúlt

¹ Az athéni Akropolisz egy meredek, a tetején lapos szikla, körülbelül 150 m tengerszint feletti magasságban.

² <https://hu.euronews.com/2020/05/18/kinyitott-az-akropolisz>

suttogását: Periklész Halotti beszédjének foszlányait, Pheidiasz és alkotótársai munkálkodásának hangjait, mint ahogy az építkezés többi résztvevőjének sűrűségét-forgását.

Egyvalamit azonban hasztalan kerestem: ama fenséges márványfrízeket és szobrokat, melyekről tudtam, hogy valaha itt voltak, mivel itt alkották meg őket és ezt a templomot díszítették. A Parthenon sok romboláson – sőt: ágyútűzőn is – átesett, de az általam hiába keresett alkotások mégsem pusztultak el. Egy, számomra nehéz év utolsó negyedében tehát elzarándokoltam a londoni British Museumba, hogy megtekinthessem mindazt, ami a Parthenonról a helyszínen hiányzik. Manapság ezeket a felbecsülhetetlen értékű dolgokat csak „Elgin-márványoknak” nevezik: ezeket ugyanis a 19. század első éveiben az akkori angol nagykövet, Thomas Bruce – Elgin hetedik grófja – az akkor uralmon lévő törököktől „megvásárolta”³, majd 1812-ben Angliába vitette, hogy „megóvja őket a pusztulástól a török uralom alatti Görögországban”⁴. Az írásomhoz tartozó lábjegyzetek kétségkívül azonosítják azt az irodalmi forrást, amely a felhasznált kifejezéseket, illetve szófordulatokat alkalmazta, de jelen esetben a szövegből áramló cinikus felhang eredetére is fényt vetnek. Mint később látni fogjuk, Elgin hetedik grófja „megszerezte” a márványokat, ez azonban egészen biztosan nem azonos azzal, hogy meg is vásárolta volna őket. Nemes egyszerűséggel úgy is fogalmazhatnánk, hogy felpakolt a hajójára mindent, ami megtetszett neki, Londonba érkezve pedig megpróbálta értük kicsikarni a legelőnyösebb árat. Néhányan sajnálkoznak, hogy a pusztulástól megóvni igyekvő lord 74000 angol fontért kínálta fel a brit kormánynak a márványokat, viszont a vásárló meglehetősen sóher lehetett, mert mindössze 35000 angol fontot juttatott a nemes szívű arisztokratának. A vásárlást az alsóházi vita nagy többséggel hagyta jóvá 1816 júniusában.⁵

De vajon hogyan kerülhetett erre sor? Miért vannak még most is, a 21. században a márványok Nagy-Britanniában, és nem otthon, Görögországban? Hogyan lehet az, hogy az európai kultúra bölcsője nem rendelkezhet saját történelmi gyermekeivel? És vajon Angolhon miért nem hajlandó ezeket visszaszolgáltatni jogos tulajdonosuknak, Görögországnak?

*

Mindenekelőtt fel kell vázolnom néhány „száraz” történelmi körülményt, amely az athéni Akropoliszon található épületek, ezek közül is magával a Parthenon – vagyis Athéné Parthenosz, a Szűz Athéné szentélye – megépítésével kapcsolatos.

³ <https://epiteszforum.hu/elgin-marvanyok-london-az-olimpiara-sem-adja-vissza>

⁴ <https://epiteszforum.hu/elgin-marvanyok-london-az-olimpiara-sem-adja-vissza>

⁵ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, ISBN: 963 425 095 5, 161. o.

A templom építési munkálatait az ún. periklészi demokráciában, i. e. 447-ben kezdték el és i. e. 433-ban fejezték be. Periklész tudta, mit akar, Pheidiasz pedig meg tudta mindezt valósítani. Ő, a kor legtehetségesebb és leghíresebb szobrásza készítette az istennő arany- és elefántcsont szobrát is (sok mai számítás szerint maga az épület nem került annyiba, mint Pheidiasz alkotása).⁶ A templom 31 méter széles és 70 méter hosszú volt – a két homlokzati oldalon 8-8, a hosszanti oldalakon pedig 17-17 oszloppal; azt mondják, hogy „a homlokzati oldalak nyolc oszlopának a görög anyaország építészetében nincs párhuzama”.⁷ De az épület leglenyűgözőbb titka az optikai hatások eszközeinek felhasználásában rejlik: senki sem mondaná – legkevesbé az, aki szinte megbabonázva nézi ezt az építészeti csodát –, hogy a Parthenonnak egyetlen valóban vízszintes vonala sincs (és a valóban függőlegesből is csak elég kevés akad). Valamennyi vízszintes vonal vagy sík helyett enyhén domborodót találunk: ez a domborulat az alap síkján a hosszanti oldalakon 12 cm, a rövideken pedig 6 cm magasságot ér el. Az oszlopok törzse nem egyenes vonalban keskenyedik, hanem szintén kis kidomborodással, és valamennyi oszlop tengelye enyhén befelé hajlik. A Parthenon ékes példája annak, hogyan tették az ókori görögök az „optikai korrekció”-t a művészi hatás alapvető részévé.⁸

Pallasz Athéné temploma azonban nemcsak az egyik legvarázslatosabb ókori görög építmény, hanem egyszersmind a kor legnagyobb szobrászati együttese is. A keleti oldal oromcsoportja Athéné születését ábrázolja, a nyugati Athéné és Poszeidón versengését Attika földjéért. A keleti oldal metopéi az istenek és gigászok harcát mutatják be, a nyugati oldal amazonharcot ábrázol, az északi metopék Trója pusztulását, a déliek pedig a kentaurók és lapithák harcát jelenítik meg. **A** belső frízen a nagy athéni ünnep, a Panathénaia felvonulása kapott helyet, papokkal és papnőkkel, a város hőseivel és az istenekkel.

Elképesztő alkotás lehetett, mikor elkészült. Azon a napon, amikor a Parthenont felavatták, Athén egész lakossága a szentélyhez vonult, hogy együttesen adják át a városvédő istennőnek az új peploszt.⁹ Az Akropolisz épületeinek központi, magasztos és talán a legjobban látható temploma, melyet a várost védő istennőnek szenteltek, földöntúlian káprázatos látványt nyújthatott, hiszen még ma,

⁶ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 51–53. o.

⁷ Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: Görög művelődéstörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 470. o.

⁸ Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: Görög művelődéstörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 471. o.

⁹ A peplosz egy ókori görög ruhadarab, melyet gyakran összetévesztenek a khitónnal. A khitón két derékmagasságig összevarrt téglalap volt, aminek a felső széleit összegombolták a vállakon, vagy összetűzték egy fibulával. A khitónra esetenként övet kötöttek, és a felesleges bőséget felhúzták a derék fölé. Ezáltal egy laza visszahajtás, a kolposz keletkezett. A peplosz nehezebb gyapjuszövetekből készült, varrás nélküli ruhadarab volt, ezért egyik oldala teljesen nyitott volt.

romjaiban és megcsonkítva, több mint két évezred elteltével is megérint minket a történelem, és a genius loci kivételes borzongása fut át rajtunk.

Itt érkezünk el ahhoz a ponthoz, mikor kérdések halmazát kezdjük tudatosítani; kérdéseket, melyeket ez a monumentális mű egyfajta történelmi telepátiával és szuggesztívóval közvetít felénk, melyek közül zsigeri ösztönnel választjuk ki a két legfontosabbat: miért van a Parthenon romokban és miért van „megcsonkítva”?

Az első kérdésre válaszolóan mondhatnánk akár azt is, hogy egy olyan építménytől, amely idestova 2500 éves, nem is várhatunk mást, minthogy romokban legyen; pusztított az idő, az időjárás, a természeti katasztrófák, és nem utolsósorban az emberi tényező is – már az is kivételes szerencse, hogy egyáltalán valami maradt belőle. Ennek persze ellentmond az, hogy az ókori görögök nagyon jól ismerték a természeti katasztrófák (főleg a földrengések) hatásait, és ennek megfelelően a földmozgásoknak kiválóan ellenálló épületeket emeltek; éppen ezért a Parthenon a szeizmikus katasztrófákkal szemben is nagyon rezisztens. A templom több földrengést is sikeresen átvészelt: többek között i. e. 373-ban, majd i. e. 226-ban (amely, melleleg, lerombolta a világ hét csodájának egyikét, a rodoszi kolosszust). Utoljára 1999-ben mértek 5,9 Richter erősségű földmozgást a görög főváros környékén, amely 143 ember halálát okozta, és habár a Parthenon egyes darabjai is lehullottak, az épületben ez sem okozott számottevő károsodást.¹⁰ Viszont 2500 év testvérek között sem lesz kevesebb, mint két és fél évezred, és ilyen hosszú időt csak nagyon kevés ókori építmény vészelt át.

A megcsonkítás – melynek ez a világcsoda áldozatul esett – azonban kifejezetten emberi műveletsorozat eredménye; keserű szájjal vagyunk kénytelenek megállapítani, hogy semmi és senki nem tud ezen a világon olyan kíméletlen, haszonleső és kegyetlen lenni, mint maga az ember. Sokan – tévesen – azt hiszik, hogy csak az erős tudja elvenni mástól annak vagyonát, életét, kultúráját, civilizációját, egyszóval mindenét (vagy bármijét); a póre igazság azonban az, hogy amíg az erős elveszi azt, amiért harcolt, a gyenge elvesz mindent – persze csak akkor, amikor az áldozat már magatehetetlenül haldoklik és a biztonság kedvéért még egy utolsó rúgással meg lehet bizonyosodni afelől, hogy már valóban nincs ereje visszarúgni.

Vajon mi okozott nagyobb károkat a Parthenon épületében? Az idő vasfoga? A vallások jövése-menése? Az időjárás és a földrengések? Avagy a sakál természetű, erősnek látszó, de valójában körmönfont és haszonleső emberek?

Úgy vélem, a választ a fentebb körvonalazott rövid eszmefuttatás már egyértelműen kinyilatkoztatta. De ne menjenek messzire! A hátborzongató részletek még csak most következnek.

¹⁰ https://m.mult-kor.hu/20080827_foldrengeskutatok_elemzik_a_parthenon_oszlopaikat

Victor Hugo, francia romantikus költő, regény- és drámaíró, politikus és akadémikus, kinek élete és művészete szinte teljesen átfogta a 19. századot, volt az, aki nem kis szarkazmussal fogalmazta meg az alábbi, majdhogynem kikezdhetetlen gondolatot: „*Jupiter embergyűlölő kedvében teremtette az embert.*”

Úgy tűnik, valamilyen évezredekkel korábbi rokon lélek megnyilvánulásaként állapította meg Szolón,¹¹ a Periklész előtti ókori Athén egyik legjelentősebb politikusa¹², hogy „*Mi göggel tölti el az embert, jóra sosem visz.*”

A két idézet megalkotója között több mint két évezred telt el, mégis úgy tűnik, mintha az egyik szabadon folytatná a másikat.

Vajon mit keresnek Victor Hugo és Szolón jobbára pesszimista és szarkasztikus cikormányai az athéni Akropoliszon található Parthenont, illetve az azt díszítő kivételes, egyedi és utánozhatatlan szoborcsoportok, metopék és triglyphék sorsát boncolgató cikkben?

Először is vegyük górcső alá Victor Hugo megállapítását, vagyis, hogy „*Jupiter embergyűlölő kedvében teremtette az embert.*” Sajnos, nem vitathatjuk eme állítás jogosságát, főként akkor nem, ha – az emberiség szemszögéből nem éppen szívet melengető – megállapítást az Elgin-márványokat vizslató, „tágra zárt szemekkel” járjuk körül: ha ugyanis lord Elgin az emberiség érdekében cselekedett volna, ahogy ezt sokan próbálják elhiteni velünk, ma semmilyen tulajdon-, illetve birtok-visszaszerzési vita nem dúlna Görögország és Nagy-Britannia között (ugyanis a márványok – „az emberiség érdekében” – már régen visszakerültek volna oda, ahonnan elvitték őket, és a restaurációs munkálatok folyamán újjáépült Parthenon márvány alakzatjain táncoló szertelen napsugarak ugyanúgy csillognának, mint ahogy azt az i. e. 5. században tették.) Görögország mozgalmas múltja sok mindennek az oka és ugyanúgy okozata is egyben. Attól függően, hogy a görög területeken éppen ki volt a hatalom birtokosa, vagy hogy melyik vallási irányvonalat volt tanácsos követni, eme szent hely funkciója is szinte folyamatosan változott: a 4. századtól a Parthenon keresztény templomként (Szűz Mária, Athéni Miasszonyunk katedrális)¹³, 1458-tól pedig török mecsetként működött. Csodák csodájára a törökök – akár babona az oka, akár valami más – nem károsították meg a korábbi korok alkotásait; a korabeli leírások szerint volt ott egy Szent Szü-

¹¹ (Kr. e. 638 körül – Kr. e. 558 körül)

¹² Szolón nevéhez fűződik a Kr. e. 594-ben bevezetett ún. szolóni alkotmány megalkotása, azaz a timokratikus államberendezkedés létrehozása.

¹³ Később – lépést tartva az Athénban uralkodó főemberek nemzetiségével – „Notre Dame d’Athènes”, „Seu de Santa Maria de Cetinas”, „Sta Maria de Atene” és egyéb hasonló elnevezésekkel ajándékozták meg a Parthenont, IV. Aragóniai Pedro király szavait kölcsönözve „a világon létező legértékesebb kincset... melyet hiába is próbálnának lemásolni a keresztény királyok.” (In: Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, ISBN: 963 425 095 5, 59., 71–72. o.)

zet ábrázoló festmény, amely az egész szentélyt beborította,¹⁴ és amikor egy, a kereszténységgel minden bizonnyal nem szimpatizáló török vaktában rálőtt, leszáradt a keze. Ezután a törökök jobbnak látták, ha nem kísértik tovább a sorsot, hiszen az épületben simán elfér az a mázolmány meg még egynéhány kacat a keresztény korból.

Amivel viszont jóformán (akaratlanul is) megpecsételték a Parthenon sorsát, az azon elhatározásuk volt, hogy többek között ide telepítik a lőporraktárukat is – hely van bőven. A probléma nem is a túlzásfóltságból adódott, hanem abból az egyszerű és logikus dedukcióból, hogy a lőpor legalapvetőbb tulajdonsága az, hogy ha meggyújtják, akkorát robban, amekkorát csak nem szégyell.

Mint tudjuk, az Oszmán Birodalom ellen sokféle és sokrétű katonai tömörüléseket próbáltak létrehozni. Ezek egyike volt az ún. Szent Liga¹⁵, melynek egyetlen feladata az volt, hogy az egész európai kontinensről kiszorítsa a török hatalmat. Az 1683-as bécsi csata után a törökök végre megindultak lefelé a lejtőn, s mikor a velencei haderők 1687-ben ostrom alá vették Athént, az ostromlók tábornoka úgy vélte: mindent meg kell tenni azért, hogy a gurulás sebessége hatványozottan gyorsuljon. Ezt előmozdítandó, tűzparancsot adott, és a velenceiek bombázása nyomán kb. 700 ágyúgolyó csapódott Pallasz Athéné templomának falaiba, majd legvégül a puskaapor raktárát is eltalálták. A lőporraktár fűlsiketítő hangok által kísérvé felrobbant (hogy stílusosak legyünk: Zeusz telibe találta azt a csakis általa használható isteni villámmal), s így nemcsak a fegyverkészlet vált használhatatlanná, hanem a robbanás epicentrumától való távolság függvényében több mint 300 ember halt meg, gyarapítva ezzel az Alvilág uralkodójának, Hádésznek birodalmát. De ez még nem minden. A lőporraktár apokaliptikus felrobbanása szétvetette a Parthenon középpontját, összetörve ezzel 28 oszlopot, a fríz egyes részeit és a belső termeket, melyek a templom és a mecset fontos részei voltak. Mivel a bombázás keletről kapta telibe az épületet, a katasztrófát a nyugati fríz többé-kevésbé érintetlenül vészeltte át. De a végső summa lesújtónak bizonyult: a Parthenon romhalmazzá vált, s így elvesztette azt a védelmi helyzetét, amelyet egy működő templom státusza jelentett. Több mint száz éven keresztül Pallasz Athéné templomának hasonló sors jutott, mint Egyiptomban a sírrablók által felfedezett múmiáknak: ezeket tüzelőfaként égették el, a Parthenon szétbombázott darabjaiban pedig a helyiek remek építőanyagot találtak; nem lehet csodálkozni azon, hogy enyhe szívsokkon megy át az ember, ha megtudja, hogy „különösen a féldomborművekből meszet égettek, mert azt mondták, a törökök ilyen célokra

¹⁴ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 82.o.

¹⁵ A Szent Liga az 1683. szeptember 11-én lezajlott kahlenbergi (bécsi) csata hatására jött létre; a csatában a törökök szégyenletesen alulmaradtak Sobieski János lengyel király szárnyas huszárjaival szemben, akik Bécs megsegítésére indultak, de végül a törökök vitéz legyőzői lettek.

nem a szobrokkal díszített, hanem a tiszta, egyenes márványtömböket részesítik előnyben, noha az anyag ugyanaz” – jegyezte le az egyik szemtanú (és egyáltalán nem tartom valószínűtlennek, hogy közben a szívinfarktus számos jele valóban megnyilvánult rajta). Majd szomorúan hozzáfűzte: „Ilyen a civilizálatlan tudatlanság... amely egy pillanat alatt pusztítja el évek munkáját, és egész korok csodálatának tárgyát.”¹⁶

Summázva az eddig elhangzottakat, Jupiter (avagy Zeusz) valóban embergyűlölő kedvében teremthette az embert, hiszen nem sok olyan tulajdonsággal ruházta fel őt, amely szembeötlő módon húzhatna egy „eddig, és ne tovább” választóvonalat ember és állat között. Az ember központi érdekszférájában saját önmaga áll; minden és mindenki más csak utána jöhet. Az ember cselekedetei énközpontúak, miközben remekbe szabott beszédekkel győzi meg a tömegeket, hogy minden, amit csak tett, tesz és tenni fog, embertársai érdekeit szolgálja. Mindebből egyenes következményként egyfajta szövegkiemelővel megjelölve domborodik ki az összetéveszthetetlen lényeg: az ember hazudik. Hazudik másnak, hazudik saját magának, hazudik mindenkinek, hogy külső megítélése – mely sokkal fontosabb számára, mint a belső tulajdonságai – a lehető legpompásabb legyen. Ennélfogva hiú és öntelt, nárcisz és mindentudó, fennhéjázó és dicsekvő. Bölcsnek hiszi magát, pedig csak kapzsi; megfontoltnak, pedig csak zsugori; értékmentőnek, pedig csak lop. Nem sok kivétel van, amely erősítené ezt a szabályt, főleg, ha Lord Elginről van szó, aki kerek pereg kijelentette, hogy „Bonaparte¹⁷ nem kapott ilyen zsákmányt itáliai martalócaitól”. És tessék, a leleplezés már meg is történt: az emberiség kultúrtörténeti védelme egy szemvillantás alatt „zsákmány”-nyá lényegült át, melynek birtoklásával Lord Elgin szemérmetlenül dicsekedett. Mondjuk ki: ez volt a gőg öngólja.

*

„*Mi gőggel tölti el az embert, jóra sosem visz*” – állapította meg az előkelő származású Szolón, akit az i. e. 6. században arkhónná¹⁸ választottak Athénban. Szolón volt Athén első nagy formátumú vezetője, ő készítette elő a város későbbi fellendülését: sok fontos módosítást fogantatosított a közügyekben.¹⁹ Az athéni társadalom politikai és erkölcsi problémái költeményeiben is megjelennek; Szolón, mint az

¹⁶ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 91.o.

¹⁷ Napóleonnól van szó

¹⁸ Az „arkhón” vezető állami tisztségviselő volt az ókori görög városokban, főleg Athénban. Eredetét tekintve a királyi címből származik. A szó magyar jelentése „uralkodó, irányító” az αρχ- („uralkodik, irányít”) igéből származik.

¹⁹ Például megszüntette az adósrabszolgaságot, pénz- és mértékreformot, vagyon- és munkaügyi szabályokat vezetett be.

archaikus kor elégia- és iamboszköltészetének fontos alakja, műveinek középpontjába is az athéni társadalom politikai és erkölcsi problémáit helyezte. Verseit – természetesen – felhasználta közéleti céljaira is.

Szolón még a legvadabb utópikus és/vagy disztópikus álmában sem feltételezte, milyen sorsok jutnak szeretett városának az idők folyamán, s hogy építményeinek megmaradt darabjait több mint kétezer év elteltével „civilizált” emberek fogják szétlopkodni. Élettapasztalata bizonyára feljogosította őt arra, hogy megfogalmazza híressé vált állítását a göggel eltöltött emberről, kit eme gög „jóra sohasem visz”. Nos, ne kerüljessük a forró kását: Lord Elgin a gögös ember mintaszerű példánya volt, s fennhéjázó modorát nagyszabású előnynek is tartotta. Szolón jóslata azonban beteljesült: nem vitte őt semmi jóra az, hogy kifosztotta a Parthenont és hogy neve a művészeteket csak egy kicsit is kedvelők körében inkább a féktelen harácsolás és tolvajlás szinonimája lett.

Na de mégis, mi történt? Még egy eredeti olajmécsest is nehéz ellopni egy egyiptomi bazárból, és tervezett, összehangolt munkát igényel; hogyan lehet hát eltulajdonítani egy egész templomot?!

*

A 18. és 19. század világában fennálló erőviszonyokon túl a választ az angol térhódításokban, illetve azok kivitelezőiben találhatjuk meg. Ne feledjük: ez az a történelmi kor, mikor Sir William Hamilton, akit itáliai utazásai során Goethe is meglátogatott, kíváncsisága által vezérelve megalapítja a vulkanológiát, de egyben egy fiatal és csodaszép prostituált – Emma Hart²⁰ – sorsát is felkarolja, olyannyira, hogy feleségül veszi a lányt, aki a későbbiekben „Attitűdök” című fellépéseivel válik híressé. Mondhatjuk azt is, hogy Sir Hamilton a szó szoros értelmében beleszeretett az antik kultúrába, s hogy csinos kis gyűjteményre is szert tett, főleg abban az időben, mikor angol nagykövetként működött Nápolyban; vagy azt, hogy Emma Harttal való házasságkötését a fiatal lánynak az a képessége motiválta, hogy bármikor meg tudott jeleníteni egy ókori hősnőt, személyt vagy szobrot. Ez az a kor, amikor Angliában bevett szokássá vált a Grand Tour²¹, mikor Napóleon nemcsak meghódítja, hanem fel is fedezi az ókori Egyiptomot,

²⁰ Emma Lyonna néven is szokták emlegetni.

²¹ Utazások Itáliába és a mediterráneumba, a kiművelt úriember neveltetésének nélkülözhetetlen része, mely betetőzte az ifjak neveltetését és kiemelte a morál és ízlés egységének fontosságát. A Grand Tour biztosította a jó ízlés birtokbavételét, mint a nevelés nélkülözhetetlen részét, főleg, mivel a korabeli közfelfogás szerint csupán Itáliában tehetett szert az ember kifogástalan ízlésre. Egy bizonyos Dr. Johnson gondos tervezés ellenére végül nem jutott el Itáliába, s ezt olyan fájdalmas hiányként élte meg, hogy így nyilatkozott: „Annak, aki nem járt Itáliában, mindig kisebrendűségi érzése lesz, mert tudja, hogy nem látta azt, amit látni kell: a mediterráneumot, minden utazás legfőbb célját.” (In: Brinsley Ford: Angolok Itáliában)

Jean-François Champollion megfejti az egyiptomi hieroglifákat, és Horatio Nelson admirális győzelmet arat a francia flotta felett. Közben pedig folyik az ókor csodás alkotásainak újrafelfedezése, ami szintén a korhoz köthető meglepetéseknek – Herculaneum és Pompeji megtalálásának²² és az ottani ásatások megkezdésének – nagyban befolyásolt folyamánya. A 19. század második felében a britek jelen vannak az Indus-völgyi (más néven: Harappan²³) civilizáció feltárásánál is. Harappa és nem sokkal később Mohendzsodaro felfedezése volt a betetőzése annak a munkának, amely az Indiai Régészeti Felügyelet 1861-ben, a Brit Rajban történő megalapítása után kezdődött. Miután 1873-ban Schliemann feltárta Tróját és Mükénét, 1900-ban ismét a brit arisztokrácia egyik tagja – Sir Arthur Evans –, aki Schliemann munkásságának hatása alá került, ássa ki Kréta szigetén Knósszosz legendás palotáját. A felsorolást majdnem lehetetlen abbahagyni.

Minket azonban a legjobban Thomas Bruce (vagy, ahogy általában ismerjük: Lord Elgin) érdekel, aki 1766. július 20-án született a skóciai Fife-ban, Charles Bruce (Elgin 5. grófja) harmadik fiaként. Mikor testvére, William Robert (a 6. gróf) meghalt, 1771-ben Thomas lett Elgin 7. grófja. Először úgy tűnt, hogy katonai pályafutásra termett: 1785-ben belépett a hadseregbe, sőt, később vezérőrnagyi rangra is emelkedett. Életcéljai és elképzelései azonban gyökeres változáson mentek keresztül, mivel röpke 5 évvel később, 1790-ben megunta a katonáskodást és a diplomácia útjára lépett.

1799-ben rendkívüli követté nevezték ki Konstantinápolyba (a mai Isztambulba). A hivatalos verzió szerint a klasszikus művészet iránt erősen érdeklődő Lord Elgin engedélyt (ún. fermánt) kapott a törököktől, hogy rögzítse és eltávolítsa a görög régiségeket, attól tartva, hogy a görögök és a törökök között zajló konfliktus során elpusztulnak.²⁴ 1802 és 1812 között Angliába szállították nagyszerű szoborgyűjteményét, amelyet főként az athéni Parthenonból „vettek át”. Az eltávolításból eredő vita során Lord Elgint többen is becstelen és erőszakos vandálnak minősítették, élükön Lord Byron költővel; nem lévén más lehetősége, Elgin 1810-

²² Magát Herculaneumot 1738-ban fedezték fel a munkások, akik a nápolyi király, Bourbon Károly nyári palotájának alapjait ásták. A király nagy érdeklődést mutatott a leletek iránt, még azután is, hogy Spanyolország királyává vált, mert a régiségek bemutatása megerősítette Nápoly politikai és kulturális presztízsét. 1763. augusztus 20-án egy „Rei Publicae Pompeianorum” feliratot találtak, és a várost Pompejiként azonosították.

²³ A Harappan kifejezést néha az indu civilizációra alkalmazzák a Harappa nevű hely után, amelyet a 20. század elején tártak fel először az akkori Brit-India Punjab tartományában, ma pedig Punjab Pakisztánban.

²⁴ Eme állítást meglehetősen nehéz komolyan venni, ha arra gondolunk, hogy a törökök addig a Parthenon egyes darabjaiból készítettek maguknak építőanyagot – utalok itt a korábbi szövegben rögzített idézetekre, mint ahogy arra is, hogy a helyiek a törököktől lesték el a mészégetés csínját-bínját. Az, hogy a törökök annyira féltették a Parthenont, hogy szövetkeztek a brit nagykövettel, vigyen el, amit csak tud, hogy a még romjaiban is káprázatos építmény megmaradt darabjai ne sérüljenek meg, kifejezetten az évszázad vice kategóriába tartozik.

ben Memorandumot tett közzé tettei és ítélete védelmében. Ezt követően egy parlamenti bizottság igazolta a lord magatartását.

Noha 1790 és 1840 között skót képviselőként szolgált, a közéletben már alig vett részt. Elgin 7. grófja 1841. november 14-én halt meg Párizsban. Utódainak leszámazottjai mind a mai napig terebélyesítik az Elgin-arisztokraták családfáját.

Minden éremnek két oldala van. Azt követően, hogy a fentebbiekben megismerhettük a lord „becsületbeli” ügyének hivatalos változatát (melyet azon – brit – szócsó által közzétett minősítésből ismerünk, melynek tulajdonosa már több mint 200 éve profitál a lord erkölcsi és szellemi tekintetben teljességgel „kifogásolhatatlan” módon szerzett „zsákmánya” –ból), meglehetősen jó ötletnek tartom az említett „memorandum” felülvizsgálatát (vagyis, vessünk már egy pillantást az érem másik felére is). Számunkra természetesen nem Lord Elgin családi viszonyai vagy képviselői tevékenysége, esetlegesen korábbi diplomáciai tevékenységeinek részletei az érdekesek – nem bizony. Egyetlen kérdésre keressük a választ: jogosan vetköztette félmeztelenre Lord Elgin a Parthenont és jogosan lépett meg a görögök egyik legnagyobb nemzeti kincsének elmozdított darabjaival? Miért kell egy Parthenon-látogatónak a napsütötte Athénból elutazni a ködös Albionba, hogy fantáziája révén valahogy el tudja képzelni, hogyan nézhetett ki a világ emecsdója a múltban? Vajon jogosan vannak a márványok a British Museumban?

A sok kérdés egyáltalán nem felesleges vagy provokáló. Feltesszük őket, mert fel kell tennünk őket és igaz válaszokat kell rájuk találnunk. Kezdetnek szóljanak helyettünk Lord Byron sorai:

„Amit szerelmes érez a leány
Sírján, nem érzi e rablók szive:
Szemük száraz, ha végignézi, hány
Oltárt, falat tett tönkre az ide
Nyúló brit kéz, melynek az volt hire
Eddig, hogy épp ő véd szent múltakat.
O átkos perc, midőn ily messzire
Indultak el, hogy harácsoljanak,
S zord északnak vigyék a szentelt hamvakat.”

(Lord Byron: Ifjú Harold zarándokútja, II. ének, XV.)

Senki sem vitatja, hogy Lord Elgin (és csapata) vitte el Athénból mindazokat a márványfrízeket, domborműveket, szobrokat és egyéb Parthenon-tartozékokat, melyeket jelenleg a British Museumban lehet megtekinteni. Az is köztudott, hogy a magát a klasszikus művészet iránt erősen érdeklődőnek tartó arisztokrata 35000 angol fontért adta el a gyűjteményt, melyet hőiesen azért mentett meg és hozott el Athénból, mert – az ókori görög művészet szerelmeseként – nehezen

tudta volna feldolgozni, ha ezek a Parthenonról származó márványok „a görögök és a törökök között zajló konfliktus során elpusztulnak”.

Komolyra fordítva a szót: mindazonáltal, hogy egyetlen kérdésre kell releváns választ találnunk – vagyis, hogy kötelesek-e az angolok visszaszolgáltatni az ún. Elgin-márványokat Görögországnak – az egész „ügy”-nek van egy erkölcsi és egy jogi vetülete.

Az erkölcsi, ill. morális nézőpont – magától értetődő módon – a márványokat birtokló szubjektumnak mutat tükörképet. Bármilyen, az európai civilizáció bölcsője iránt tiszteletet és megbecsülést érző és mutató alany (embercsoport, ország, nemzet, stb.) azon munkálkodna, hogy a Parthenon márványai a lehető leghamarabb visszakerüljenek a Parthenon épületére, ill. a márványok tárolása (kiállítása) szempontjából színvonalas és a legmodernebb technika vívmányait is megtestesítő vadiúj Akropolisz múzeumba. Napjainkban egyre több jogalapot nélkülöző birtokos ismeri el, hogy nemzeti múzeumának legértékesebb tárgya egy másik ország legismertebb kincse, és igyekszik ezt a problémát megoldani. Sok eset közül csak néhányat vázolnék fel.

Az i. e. 6. századból származó ún. Eufroniosz-kratért 1972-ben vásárolta meg a New York-i Metropolitan Múzeum (a vételár 1 millió dollár volt). Nyilvánvaló, hogy a kratéroszt, melyet az ókorban főleg a bor vízzel való vegyítésére használtak, nem az amerikai kontinens őslakosai készítették, már csak azért is, mert Olaszországban találtak rá. 2005-ben a birtokos és a tulajdonos között tárgyalások kezdődtek, melyek eredményeképpen a kratérosz és még további 20 kincs visszakerült Rómába.²⁵

Említenem sem kell, hogy az eset egyáltalán nem egyedi. Hiszen **nemcsak** Olaszországnak voltak (vannak) követelései. Egyiptom például vissza akarja kapni (többek között) a berlini Egyiptomi Múzeumból Nofertiti mellszobrát, Peru pedig a Yale-lel vitázott a Machu Picchuból származó inka kincsek ügyében.

Az elmúlt évek visszaadási akciói csak egy részét képezik a múlttól folytatott világméretű vitának. Olaszország, Görögország, Egyiptom, Törökország és Kína, vagyis az ókori civilizációk otthonai, nemzeti tulajdonként tekintenek az ókori leletekre, amelyek fontos szerepet játszanak a nemzeti identitás megszilárdításában. Sokan azonban azzal az ellenvetéssel élnek, hogy mindez nem egyeztethető össze azzal, hogy az ókori civilizációk alkotásai az egész emberiség örökségét je-

²⁵ Az Eufroniosz Kratérosz egy ókori görög terrakotta váza, amelyet a bor és a víz keverésére használtak. I. e. 515 körül készült, s ez az egyetlen teljes példány abból a fennmaradt 27 vázából, amelyeket a híres Eufroniosz festett, és a létező egyik legszebb ókori görög vázának tartják. Egy Cerveteri melletti etruszk temetőben találtak rá 1971-ben, majd a New York-i Metropolitan Museum of Art gyűjteményének része volt. Egy, 2006 februárjából származó megállapodás értelmében hazaszállították Olaszországba, s jelenleg a Cerveteri Régészeti Múzeum gyűjteményében található.

lentik. Az említett „dilemmára” nem más, mint maga Zahi Hawass, az Egyiptomi Régészeti Hivatal vezetője válaszolt: „Úgy gondolom, hogy az egyiptomi kincsek az egész emberiség közös örökségéhez tartoznak. Egyúttal azonban úgy vélem, hogy Egyiptomnak, mint szuverén államnak és e nagy civilizáció hazájának, joga van az ókori kincsekre vonatkozó törvényes és erkölcsi jogai érvényesítésére.”²⁶

Nos, én is ugyanígy vélekedek, és velem együtt még nagyon sokan. A világhírű egyiptológus meglátásának értelmében az erkölcsi, ill. morális vetület kristálytiszta megoldást diktál a British Museumnak: az Elgin-márványokat vissza kell szolgáltatni Görögországnak. Nem is beszélve arról, hogy a Parthenon esetében egyfajta „kettészakított” történelmi kincsről van szó. Az épület „A” helyen van, de az azt díszítő szoborcsoportok és domborművek „B” helyen rostokolnak. Nem kétlem, hogy a British Museumnak pusztán az Elgin-márványok birtoklása okán számokban talán ki sem fejezhető bevétele volt és van, még akkor is, ha a britek kezdetleges érdeklődése a domborművek iránt egyáltalán nem az ókori művészet csodálatából fakadt.²⁷

A márványokat tehát vissza kell adni Görögországnak – habár az eddig halott brit indoklások után, melyek egytől egyig azt voltak hivatottak alátámasztani, hogy ez miért NE történjen meg, már az sem elképzelhetetlen számomra, hogy megoldási lehetőségként majd felvetik azt az észbontó ötletet, hogy küldje át Görögország a Parthenon épületét is Londonba, és akkor majd a britek megteremtik azt a régóta várt egységet, melyet annyira szeretnénk látni. Sajnos, ez a helyzet. Angolhon sose lesz képes átlépni a „pénz” és „profit” szavakon, márpedig amíg ezt meg nem teszi, talán felfogni sem lesz képes, mit kellene érteni erkölcsi viszonyulás alatt.

A probléma másik vetülete, ahogy azt említettem, a jogi felülvizsgálás. Az eddigi információk alapján valószínűsíthető, hogy Lord Elgin a márványokat jogszerűtlen módon szerezte meg és vitte el Angliába. Teljességgel érthető, hogy felmerül a kérdés – hát ez meg hogyan lehet? Vajon nem azt nyilatkozta a lord, hogy érvényes fermánja, vagyis engedélye volt mindarra, amit tett?

*

²⁶ <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=20101&pIdx=2>

²⁷ Az északi oldal márványain a Panathénaia ünnep ábrázolása is megjelenik. Ezen az ünnepen részt vett mindenki, aki Athén hatalmának valamilyen formában részese volt. Az ünnepi szertartáshoz elhozta ökördózatát nemcsak Attika összes városa, hanem Athén valamennyi gyarmatvárosa is. További frízeken lovakat és lovasokat ábrázoltak. Ma már nevetségesnek, sőt viccnek tűnik, de az az igazság, hogy a lókedvelő és ökörtényészítő britek primáris motivációja a márványok megtekintésére éppen ez a két állat ábrázolása volt. (In.: Heinrich Stoll: Sen o Tróji, Tatra 1979, 61-972-79, 604/ 24/856, 15.o.)

Természetesen, hogy ezt nyilatkozta és nem mást. Nem kürtölhette világgá, hogy török (vagyis érvényes) fermán nincs, és megkockáztatnám azt is, hogy soha nem is volt. Ennek ellenére van erről a nem létező török fermánról egy olasz fordítás, s hogy teljes legyen a dolog, az olasz fordításból készítettek egy angol fordítást.

Szóval: mi mindenünk van most?

Mindent összevetve az egyetlen vitathatatlan dolog az, hogy a Parthenon szobrai, szoborcsoportjai, domborművei és frízei közül „17 figura és 56 márványlap”²⁸ a 19. század kezdetén Athénból Londonba került, méghozzá Elgin 7. lordjának „műgyűjtő” tevékenysége által. Ezt a tevékenységet egy török engedély, egy ún. fermán szabályozta, amely „részletesen kitér a megengedett és tilos cselekedetekre”²⁹ és amelyet állítólag a konstantinápolyi központi kormány küldött meg az athéni helyi hatóságoknak. Az „állítólag” szó jelen esetben azért olyan fontos, mert ez a fentebb körvonalazott engedély sosem került elő, így tehát a legóvatosabban eljárva is nyílt kétséget fogalmazhatunk meg azzal kapcsolatban, vajon létezett-e valaha.

Az eredeti engedély nincs meg, de megvan annak olasz fordítása, melyről azt állítják, hogy a török udvar készítette Lord Elgin számára.³⁰ Ez az olasz „fordítás” engedélyt ad a lord embereinek „rajzok készítésére, mérések elvégzésére, hogy létrákat és állványokat helyezzenek el ott, ahol szobrokat és feliratokat sejtenek eltemetve feküdni.”³¹ Úgy vélem, minden kétséget kizárva megállapíthatjuk, hogy még ha lett is volna török fermán, melynek olasz fordítása így hangzik, az sem jogosította volna fel Elgin 7. lordját, hogy eltávolítson minden olyan szobrot, domborművet – egyáltalán bármit –, ami a Parthenon épületén található (volt). A rajzok készítése, állványok elhelyezése, esetleg eltemetett szobrok és feliratok felszínre hozatala merőben eltér attól a magatartástól, melyet az „Elgin-misszió” tanúsított. Az, hogy a klasszikus művészetek eme szerelmesei vésőkkel, fűrészekkel, kötelekkel és csigákkal meg még ki tudja mivel estek neki a szent épületnek, már az akkori szemtanúkat is megbotránkoztatta. Az egyik – angol – jelenlévő úriember Elgin embereinek eljárására az „esztelen barbarizmus”³² kifejezést használta, majd beszámolt arról is, mit is műveltek ezek az emberek rajzok készítése és állványok elhelyezése helyett. Ahogy írta, „Láttam, hogy számos metopét szednek le a templom legdélkeletibb végéről... Ahhoz, hogy felemeljék őket, a földre kellett dönteni azt a magasztosan szép párkányzatot, ami takarta. A tim-

²⁸ <https://www.origo.hu>20000630azelginmarvanyokat...> a cikket, mely „Az Elgin-márványokat kilopták az országból?” címmel az ÉLET ÉS TUDOMÁNY-ra hivatkozott, időközben levették az oldalról.

²⁹ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 95.o.

³⁰ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 96.o.

³¹ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 96.o.

³² Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 98. o.

panon délkeleti csúcsa ugyanerre a sorsra jutott, és ahelyett a festői szépség és jó állapot helyett, amelyben először láttam, mára a hely többé-kevésbé a romos elhagyatottság állapotába jutott.”³³

Mindezt természetesen az angol parlament alsóházának nem volt alkalmja látni; az ő feladata a vásárlás és a vételár jóváhagyása volt. Az állítólagos fermán olasz fordításának angol fordítását minden jelenlévő meghallgatta, és tudomásom szerint nincs történelmi nyoma annak, hogy valaki rákérdezett volna arra, hol van az eredeti engedély, vagy arra, hogy ha már fordításnak vetették alá az eredeti fermánt, miért olaszra fordították és miért nem inkább angolra. Mint ahogy arról sincs tudomásom, hogy valaki rámutatott volna arra, hogy az olasz fordítás angol fordításában szereplő eljárások békés mivolta szigorúan szemben áll azzal a pusztító-harácsoló „utánam a vízözön” viselkedéssel, amire de facto Athénban sor került.

*

Jómagam kivételesen fontos – és egyben sokatmondó – dolognak tartom, hogy az eredeti engedély nincs meg. Úgy néz ki, ezzel a véleménnyel nem vagyok egyedül. Egy bizonyos David Rudenstine, a Benjamin Í. Cardozo jogászprofesszora ugyanis bejelentette: Lord Elginnek semmiféle engedélye nem volt.³⁴

A professzor úr – tudván, hogy 1816-ban ennek az állítólagos engedélynek az angol fordítását felolvasták a brit parlamentben – végigkutatva az isztambuli archívumokat, de még csak nyomát sem találta ilyen okmányoknak. A dolog még gyanúsabb lett, mikor Rudenstine professzor sok, jóval jelentéktelenebb dokumentumra is rábukkant a kérdéses időkből, mind rendesen rendszerezve és kategorizálva voltak, de az a bizonyos központi fermán nem volt köztük, habár sokkal nagyobb horderejű jelentőséggel bír(na).

A jogászok nem szokták egykönnyen feladni, s a professzor úr sem tett másként, kutatott, keresett, nyomozott tovább. Eredeti fermán helyett viszont egyre több bizonyítékot talált, mely azt igazolta, hogy a „fermán” tulajdonképpen Lord Elgin lelkészének, Philip Hunnak a hamisítványa.³⁵ A brit arisztokrata nem rendelkezett semminemű engedéllyel, melynek segítségével kivihette volna a műkincseket az országból, így a hamisítványt Philip Hunt csináltatta meg Athénban egy török hivatalnokkal jókora baksis fejében.³⁶

³³ Mary Beard: A Parthenon, Gold Book Kft., 2002, 98.o.

³⁴ Lásd a 28. lábjegyzetet

³⁵ Lásd a 28. lábjegyzetet

³⁶ Lásd a 28. lábjegyzetet

Hamis engedélyek, nem megengedett eljárási módok és durva barbarizmus összjátéka kellett ahhoz, hogy az Elgin-márványok ma ne lehessenek otthon, hanem a British Museum bevételeit gazdagítsák.

Az athéni Parthenon kétségkívül a világ egyik legcsodálatosabb öröksége, amit az életben egyszer fel kell keresnünk. Pallasz Athéné temploma a világ egyik legismertebb épülete, azonban fájdalmas valóság a görögök és sok nem görög számára, hogy habár több mint 200 évvel ezelőtt elhurcolták az ógörög templom márványszobrait, Görögország hiába követelte és mindmáig is hiába követeli, hogy adják vissza őket, továbbra sem lehetnek a műemlékek a hazájukban.

*

Természetes, hogy a britek számára ez a felállás ideális. Szakértőik némelyike azt állítja, hogy a szobrok két külön történet részei: „az egyik az athéni építészet és szobrászat története, a másik a világ szobrászatának története”. Az a személy, aki ilyesmit mondott, egészen biztosan nem értette meg az i. e. 5. századi ókori görög kultúrát, sem pedig azt a logikusan, valós és átvitt értelemben is létező szent egységet, melyet a Parthenon az Akropolisz fenséges magaslatáról üzent Athén polgárainak, a többi polisznak és a világnak. Függetlenül attól, kik tervezték, építették, díszítették a Parthenont, avagy, hogy kik készítették az egyes szobrokat, mondanivalóját tekintve a Parthenon Periklész és Pheidiasz közös műve, amely egy politikai és művészi program tökéletes összecsengése.³⁷ A klasszikus kor görögségének uralkodó gondolkodásformája elképzeltetlenné tette, hogy ezt a kettős programot ne a görög mitológia hagyományos epikus anyagán keresztül jelenítsék meg. Így kapcsolódik a szentélyben gondolat és tett, múlt és a jövő, egy új korszak kezdete, melyre nem kerülhetett volna sor a perzsák fölött aratott győzelmek nélkül. Tulajdonképpen a Parthenon nem is annyira templom a szó klasszikus értelmében, mint inkább fogadalmi ajándék. A mitológiai jelenetek nem véletlenszerűen kergették egymást az oromcsoportokon vagy a timpanonokon – minden egyes vonásnak, ábrázolásnak megvolt a maga üzenete, mely csak a többivel egyetemben nyert értelmet.

A Parthenont tekintve nincs semmiféle két külön történet. Egy történet van, és bízom abban, hogy ennek megfelelően nemsokára egy Parthenon is lesz, ahol az egység ideája, melyet valaha Periklész és Pheidiasz ilyen fantasztikusan anyagi valósággá teremtett, újfent sugározni fogja majd azt az eszmét, aminek megértése, sajnos, nem mindenkinek adatik meg.

³⁷ Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: GÖRÖG MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET, Osiris Kiadó, Budapest, 2006

„Egy új Athén támad fel és
a messzi korra száll
a villogó reménykedés,
mint égen láng, ha már
a nap lehullt a megőrzi lenn
fényét a föld és fõnn a menny.

Megint Szaturnusz lesz az úr
az istenek felett,
s a Szerelem nagy fénye gyúl,
kõ lesz arany helyett
az oltár s nem csorg rajta vér,
lépcsõje szirmoktól fehér.”

(P. B. Shelley – A „Hellasz” zárókórusa; fordította Radnóti Miklós)

M. Kiss Márta: Csalódottság (2023)

Óda a fénygörgetőkhöz

(Balázs F. Attila 70 éves)

Teremtésre vagyunk ítélve. Vagy ahogy ama másik Attila mondta: alkotni vagyunk, nem dicsérni. Ki ne tudná ezt jobban, ki ne gyakorolná és ki ne gyakoroltatná velünk jobban ezt a napi axiómát, mint a költő, fájtól fájig, Radnóttól Potaláig, hol a fény és a drámák, az oly kedves botlatókövek. Mint a vers születése. Mint az a nem triviális babrálás a teremtésnél, az Úr lelke lebeg a vizek felett, és izgalom, és feszültség, és valami elemi, kirobbanó virtuozitás.

Mert minden igaz művészet tűzben születik, vagy tűzben hal meg. Mert aki a szenvedélyt nem uralja, elég benne. Vagy azonnal, vagy a sokadik égetés után. Be kell osztani, mint az úti elemózsiát. És el kell indulni az úton. Az életen át tartó El caminón. Meg kell nézni, meg kell kóstolni, érinteni mindent, ami útba esik, figyelni kell a jelekre, a találkozásokra, és be kell tartani a törvényt. És néha megszegni. El kell menni a vidámparkok, a zajos helyek mellett, át kell vonulni a rivaldafényen, a televíziók és kamerák előtt, be kell állni az eresz és a lámpafény, a bogarak alá, mosolyogva, mert egyszer vége lesz.

A cél úgyis a harmat a szívünk körül, a külső, meg a belső csend, amiben talán felsejlik valami mélyebb összefüggés, ha szerencsénk van, ha kegyelmi állapotba kerülünk. Mert ezeket nem lehet erőltetni, előcsalogatni, kizsarolni sem lehet a sorstól, de késznek kell lenni, amikor.

Az érzékenység kemény dolog. Napi edzés, napi aktualitás, napi rutin. Tartós, használható, szép dolgokat teremteni a sok semmiből és a kevés valamiből, amibe aztán kapaszkodni lehet, ami megtart, ami felébreszti és ébren tartja bennünk a szépet.

Akkor is, amikor nagyon nem szép. Amikor a bőr alatt szögesdrótok feszülnek, amikor leroskad bennünk minden angyal. De hát nem az a dolgunk, hogy könnyű legyen. Hanem hogy könnyűek legyünk. Ha mégoly nehéz is.

Miért szeret(et) az Isten, Jack? – kérdezi magától (is) Allen Ginsberg. „Mert párnákon / nyugszik fejem, / Mert sírok sírba süppedt / dolgozószobámban / Mert köldököm alá / süllyed a szívem / mert levegős és / vén a hasam / teli gyöngéd / sóhajjal és / nevezetes mellem / sír – míg / egy (kéz)érintés / lecsillapítja 🍌 / Mert

megriadtam / ... / Mert szeretőn szeretlek / drágám, másik / énem, élő / mátkám / barátom, gyöngédszemű / öreg uram –”¹

Ez a figyelő, fényes húsú öreg úr ugyanaz, mint Csontváry barázdált arcú öreg halásza, mint Zrínyi, mint Jób, mint Balassi a kirohanás előtt. Mint a szép lányok, akikkel táncoltunk. Mert a lány, akivel táncolunk, mindig szép. És nem fordul el, ha izzadunk.

„Kezdetben vala az ige
és aztán lett a káromkodás, kétely, áligazság
[...] és nem mindig
és nem mindenki ismerte fel a jót és a rosszat [...]
Szavak
lehevert fű
Szavak
határ test és lélek között
Szavak
paróka alá rejtett kopaszság [...]
Szavak
kilincstelen ajtók [...]
Szavak
tolvajkulcsok
Szavak
befejezetlen életrajzok és önéletrajzok
Szavak
melyekből állítólag jövőnket faragják
Szavak
a mindenség tárolóedényei
valóság vályúi [...]
Szavak
Emberi Jogokat lobogtatók
Szavak
táblákon felparázslók [...]
Szavak melyekhez hozzászoktunk
mivel a megszokás az unalom anyja [...]
Jó volna, igen, jó volna megvizsgálni minden mérleget
és újra mérni a szavakat
mérlegre rakva minden ígét
mérjük magunkhoz és egymáshoz
mérjük a világhoz szavainkat

¹ Orbán Ottó fordítása (Az Isten miért szeretet, Jack?)

és ellenőrizze és – ellen őrizze ki-ki saját mérlegét
ha van, mert van,
kinek ilyen, kinek olyan –

És szólt az öreg: minden lezárt rendszer
börtön – ”²,

írja Balázs F. Attila a *Maszkok*ban, és én csak helyeselni tudok, ahogy Gödel, Piazzolla mester, és Bartók tanár úr is szintúgy – itt és most.

Egy költőt köszöntünk, egy költő köszönt. Nap mint nap, évtizedek óta, munkává oldva az emlékezést, gyakorlattá az irodalom elméletét. Mert a sok irodalmi beszéd, az üres, de haszonleső szépelgés és könyöklés, nyüzsgés a nagy váróteremben [körkörös körtáncok díjesők idején] mit sem ér, ha nem lennének a hazai és világirodalomnak alázatos szorgosai, akik közben írnak, fordítanak, könyvet adnak ki, generációkat indítanak el a pályán, akikre a kortársak is méltán és mindig számíthatnak, akik mentik a mundér igencsak megtépázott becsületét. Egy költőt köszöntünk, aki oly sokat tett a magyar irodalomért határtalan idehaza és külföldön egyaránt. Nem utolsósorban kiadóként, fordítóként, mentorként. Irodalmi nagykövetként, ahogy elvileg mindőnknek eleve elrendelve vagyon.

És a szerelmes földrajz. A Felvidék és a régi, kötőjeles Ab-Art kapcsolata nemcsak szerelmi történet, de identitásképző tanmese is: hogyan kell, hogyan lehet közösséget teremteni, közösséget fenntartani, és ablakot nyitni benne a világra. Mert aki egy könyvet ad ki, lélektisztást vág a sűrű világbozótba. Aki ezret, csőre tölti a bennünk az összes fényeket. És kik a fényt nézik, hátulról mindig szemmel veretnek. De a szemmel verők háta mögött is fény van, és bizonyosság. Hogy hosszú az út, de még hosszabb a megtorpanás, ha nem akarjuk eléggé a jót. Mert a jót nem lehet kicsit akarni, nem lehet nem kicsikarni magunkból – nem évül el. Mert a világot a szépség fogja megváltani. Vagy a fény a szemedben. Vagy a maradéka.

Mert ugye csak ez számít, és az üzetés, epikusból a líraiba, líraiból a feszesbe, aztán a szóközök és a hallgatás, talán elég lenne egyetlen négysorost megírni, ha megérkeztünk, arról, hogy soha nem lehet megérkezni, s csak az út van és az állomások, fény van, és harapnivaló, bántás és fájdalom, megbocsátás, csak vers, csak maszk, és sírás, mi nem eladó.

Halaszthatatlan dolgunk lenne a világban. Ugyanarra a halaszthatatlan műtetre várunk, mind. Ami fáj, az ismeri a határokat. Ami behallatszik, nem feszít tovább. Az a metafora. És költészet, ha nyolc napon túl sem gyógyul.

2024. 02. 23.

² Balázs F. Attila: Ige és igen. In: *Maszkok*, Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

Jegyzetek Platón nyomában

(Hogya György: Félreértések és félremagyarázások, Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2022.)

Euripidész szerint „az ostobák, ha új bölcsességet hozol, hibbant agyúnak, oktalanoknak tartanak”. De vajon vannak-e új bölcsességek? Talán elég lenne szerényebben fogalmazni, valahogy így: „ha régi bölcsességekre emlékeztetsz...”. Mert arra is szükség van.

Ilyenek az elgondolkodtató könyvek. Arra készítetnek, hogy megfontoltabban szemléljük a világot. Szerencsére ilyenek is akadnak. Néha „bajt” okoznak, bár nem ez a baj. A jelenségek percepciójával van gond. Tehát azzal, hogyan értjük a gondolatokat. Azzal, hogyan magyarázzuk. Számon tarjuk-e a régebbi fölismeréseket – ez talán a legfontosabb. Képesek vagyunk egyáltalán a fölismerésre, vagy legalább a megézésre, ha tudatunk nem jelez közvetlenül? S ez nem csupán a köznap kérdéseket, feladatokat érinti, hanem az olyan érzékeny területet is, mint emberségünk minősége, vagy a művészet érzékelése és észlelése, illetve maga a percepció képessége. Szellemi gazdagságunk egyik fontos tényezője az. Hiszen tulajdonképpen nincs semmi új a nap alatt, minden már volt, volna tehát mire hivatkozni – ezt már a Prédikátor könyve is megemlíti, de talán a görögök érezték át a legjobban. Ezzel kapcsolatban érdemes Platónt idézni (akit egyébként eredetileg Arisztoklésznek hívtak, csak később, Diogenész Laertiosz mesterétől kapta a Platón nevet): „Az emberi dolgok ugyan nem méltók arra, hogy túlságosan komolyan vegyük őket, azonban mégis komolyan kell vennünk; s ez bizony eléggé szerencsétlen helyzet.” Ugyanis ebből (mivel emberi dolgainkat komolytalanul kezeljük) származnak a bajok. A meg nem értések, a félreértések.

Ebbe a világba kalauzol el Hogya György könyve. Itt nem csupán a percepcióról (a művészet percepciójáról) esik szó, de emberi gyarlóságunkról is, az akkulturációról, a múlthoz való viszonyulásunkról, s ezzel kapcsolatban (törvényszerűen) a jelenre való szellemes utalást is fölfedezzük. Hogya az emberről értekezik, arról, hogyan viselkedett történelme során, a visszatérő vagy inkább a mindig ismétlődő vétkekről, gyarlóságokról.

Saját szövegének értelmezését Hogya azzal bonyolítja, hogy egyes szám első személyben ír, ami rendkívül szimpatikus, mert közvetlenebb, együtt gondolko-

dásra késztet meggyőzően, s azt sugallja, hogy nem örök, netán lejárt szavatosságú bölcsességekkel kíván traktálni, tulajdonképpen szépírói módszerrel. Csak elmond egy-egy helyzetet, te pedig, nyájas olvasó, tégy vele, amit tudsz, gondolkodva lehetőleg. Néha ugyanis a műfaj határait súrolja: elvileg esszékötetről volna szó, de a szerzőt az elbeszélő hév néha elragadja, s átzökken más műfajba. (Ilyenek az *Elnöki adomány* vagy a *Gondolatok egy Holan-vers olvasása közben* c. írásai.) Talán ezért hiányoznak a forrásra utaló jegyzékek. Meg aztán Hogyja nem föltétlenül arról ír közvetlenül, amit mondani akar – sokkal inkább áttételesen, művelődéstörténeti parafrázist, összehasonlítást tár elénk, abból vonhatjuk le következtetéseinket. Hajlamos a mondanivalóját nagy ívben megközelíteni, látszólag összefüggéstelen elemeket társít, pedig nem öncélú ez sosem, a végén mindig kiderül, nem új dolog mindez, csak nem vagyunk képesek (de talán nem is akarjuk) tudatosítani, hogy mindez már volt, hogy tehát „nincs új a nap alatt”, hogy az emberiség történelme olyan, mint egy spirál, mindig ugyanoda lyukadunk ki, csak más minőségben, bár nem föltétlenül magasabb szinten – mégis ezt nevezük haladásnak. Közben pedig következetesen arra mutat rá, hogy hiányzik belőlünk az okulás képessége. Tulajdonképpen csapdát állít: allegóriákban fogalmaz, elhitei velünk, hogy minden, amit leír, személyes élménye, mintha mindennek nem is lenne tágabb összefüggése – és szellemileg ez így is van, ehhez az intellektuális kalandhoz invitálja az olvasót. Úgy vezet félre, hogy a végén az egészet újraolvasva jöjjünk rá (esetleg) a valódi mondanivaló lényegére. Hogy a pipát lásuk a pipa képe helyett. Mert az mégis két különböző dolog.

Az egész könyv tulajdonképpen kérdések halmaza, meg nem válaszolt kérdések sora. Bár részleges válaszok akadnak ugyan, de olyan kérdések ezek, amilyeneket mindig újból föl kell tenni – olyan ez, mint a járás képessége: a szülők már tudnak járni, de a gyerekek ezt újból meg kell tanulnia; amit örökölt, az „csak” a járnivalóság képessége.

Erről szól az *Arisztoklész nomosza* című írás (Hogyja következetesen Arisztoklész-ként említi Platónt). Platón leveléről van szó, de nem a levél tartalma fontos, hanem a hatása az olvasójára. Szinte elveszünk a sok részletben, s néha attól tart az ember, elveszíti a fonalat. Ez persze nem történik meg, amit szinte mellékesen tudunk meg, mindig a témához kapcsolódik, akkor is, ha nem föltétlenül fontos. Ugyanakkor ez amolyan rokokó dísz, amely tényleg nem a lényeg, sokkal inkább rávezető mankó, hiszen arról szól, amit a parafrázis (az allegória, a szimbólum) eltakar.

Szóval Arisztoklész, alias Platón írt egy (úti)levelet, ami valójában egy rejtett üzenetről szól, amit egy jól informált görög a spártaiaknak küldött a korabeli titkosírással a perzsák terveiről. Az üzenetet sem a perzsák, sem Leonidász nem értette meg, csak a spártai király felesége. Ilyenek a politikusok is, akik tudatából hiányzik a szív: evégett nem értik a rejtett, de életbe vágó üzenetet. Ha pedig

akadnak, akik meg is értették volna (az értelmiségiék), mit tehetnek egy diktátorral? Mert arról volna szó, hogy Arisztoklész hitét, meggyőződését követve ment Szirakúzába, bár tudta, hogy az ottani türannoszt (Dionüszioszt) nem tudja meggyőzni. (A diktátorokat ugyanis nem lehet eltéríteni. Erőszakos a hasonlat: de gondoljunk csak bele: meg lehetett volna győzni egy Hitlert, egy Sztálint, vagy bármelyik zsarnokot, hogy másképp cselekedjen?) Az ilyesmit manapság civil kurázsinak nevezik, de hülyeségnek tartják: aki egy diktátor ellen föllép, az életével játszik.

Akkor mégis miért fontos Arisztoklész útja Szirakúzába? Azért, mert Arisztoklész nomosza (törvénye) adott esetben nem akármilyen hétköznapi törvény, hanem erkölcsi kérdés, legfelsőbb parancs, amit föltétlenül be kell tartani, akár az élet árán (s ennek veszélye fönnállt!), itt ezért nincs is semmi alkudozás. Ugyanakkor ezek a történelmi párhuzamok kíváncsivá teszik az olvasót, szerzőnk hova akar kilyukadni. Szó szerint értelmezhető-e? Arisztoklész (alias Platón) leírja: sikertelen volt, mivel nagyobb hatalmakkal állt szemben. Ugyanis nem a zsarnok a valódi ellenfél, hanem a társadalom kényelmi igénye. Főleg pedig az értetlenség. (Mintha ez sem változott volna azóta...) Így aztán nyílt társadalomkritikába torkollik az eszmefuttatás Arisztoklészről. Mert ő következetes volt, kitartott eszméi és értékei mellett. Márpedig a tudás (az erkölcsi magatartás is egyfajta tudás!) akkor ér valamit, ha hasznosítani tudjuk a múlt tapasztalatait. Tobzódunk az ismeretekben, de valójában mit tudunk (az evésen, iváson, lustálkodáson kívül)? Leginkább (gyakran foghíjas) ismereteinkre hivatkozva csak azt, hogy bármihez beavatottan hozzászóljunk (lásd a net, a facebook és hasonlók álságos „demokratikus” lehetőségeit), hogy a számítógépen mindenről véleményt mondjunk, holott hézagos ismereteink ugyan vannak, de tudásunk nincs, vagyis valójában nem is tudjuk objektíve megítélni az adott helyzetet. Miként azt Cicero eléggé szókimondóan megfogalmazta: *„Az ostoba elsőnek mond véleményt.”* S persze kilóg mögüle a lóláb: az értelmiség felelőssége, amely csak parciális kérdésekre összpontosít, de annak erkölcsi, emberi összefüggéseit már nem látja, vagy nem akarja látni.

Ilyenkor születnek a „megalapozott” kifogások, a tudatos félreértések és félremagyarázások. Amikor csak hiányos adatok állnak rendelkezésre, ám a megértéshez az agy kontrolljára volna szükség, az összefüggések értelmezésére. Mi a teendő például a több évszázados kínai tekercsekkel, amelyek csak töredékesen maradtak meg? (Ezzel szemben az Akropolisz metopáival jobb helyzetben vagyunk: az angolok azokat annak idején szabályosan ellopták, s a görögök hiába igénylik vissza – de legalább megvannak.) A művészet olvasata ennél jóval bonyolultabb, túl szerteágazó az értelmezése, mivel látható és nem látható részleteket is tartalmaz. S akkor még abban sem egyeztünk meg, mi tulajdonképpen a művészet. Van, teszem azt, egy kiállítás, kizárólag halott madarak fényképeivel (lásd a *Madárhalál* című írást) – mit értsek ezalatt? A szerző értett valamit félre, vagy

én, a néző? Mit látott a fényképész, s mit látok én? Arra is gondolni kéne, hogy az önismeret mások ismerésének is a függvénye, hasonlóképpen pedig akkor tudok úgy írni, mint én, ha másokat olvastam. Vagyis ismeretekről van szó, amelyeket a félreismerések permanensen zavarnak. Ilyenkor az a kérdés, mennyire vagyok a szerző egyenértékű társa, hogy műve bennem, általam teljesebben ki.

Hogya intellektuális író, amit mond, annak súlya van, bár az néha nehezen látszik ki az intellektus alól. Aki meg akarja érteni, be kell melegítenie, valahogy úgy, mint ahogy azt a sportolók teszik, hogy ráhangolódjunk írónk szimbolikájára, mondanivalója szövevényes módjára, sőt néha utána kell nézni egy-egy névnek vagy fogalomnak, hogy megvilágosodjunk. S aztán azt is észrevesszük, hogy mi is egy kissé megváltoztunk, mert immár egy kissé másképp látjuk ezután a világot, függetlenül attól, vajon egyetértünk-e azzal, vagy nem. Más kérdés, ez mennyire képes hatni a közgondolkodásra, az ilyen ugyanis nem hat közvetlenül, de hatással lehet a bonyodalmak megítélésére. Ez az a remény, amely minden íróat vezérel.

Az egyik metafora, amit Hogya használ, az ikek sorsa. Megtudjuk, hol éltek, de azt is, hogy vadászterületüket (abból éltek) nemzeti parkká minősítették át, aminek következtében elvesztették természetes életterüket – és meghasonlottak. Ez egy ilyen dolog: az ember röghöz van kötve, a hazájához, azt szokta meg, boldogulásához arra van szüksége, bármit igyekeznek ez ellen állítani. Ha a változás evolúciós formában megy végbe, úgy-ahogy megszokható, ám a hirtelen mutáció pusztító lehet. Ezt ugyan tényként képesek vagyunk elfogadni, mégis csodálkozunk. Csakúgy, mint a migránsokat is csak tudomásul vesszük, de nem értjük, miért viselkednek „furcsán”, föltehetően eredeti otthoni viselkedésükkel is ellentétesen. Az ikeknel ez annyira komoly hatással volt, hogy (sajátos többletként) már szaporodni sem képesek. Nem ismeretlen helyzet ez számunkra, itt vannak például a mi európai cigányaink. Évszázadokkal ezelőtt vándoroltak be – de nekik több idő adatott, hogy némiképp hasonuljanak az új körülményekhez, nem érte őket olyan hirtelen változás, ami önmaguk földadására kényszerítette volna őket. Mégis megtartották bizonyos másságukat, mi pedig még mindig nem értjük azt, és csodálkozunk. Mindez a határokról szól, amit önkényesen húztak át a fejek (társadalmak) fölött, megbontván ezzel a megszokott közösségi létet (amit aztán ellenségesen fogadunk), ráadásul idegeneket telepítettek a kiűzöttek helyére (akikre az új közeg szintén negatív hatással van), s mindez túl gyorsan ment, nem maradt természetes (egyedileg különböző hosszúságú) idő a beilleszkedésre, nem volt lehetőség a kontinuális fejlődésre – így lett bomlás az eredmény. Az ikek ilyen értelemben csak szimbólum, ijesztő fölkiáltójel, fölhívás a helyzetfölismerésre. A kérdés az: hogyan? Van erre egyáltalán terápia? Létezik ellenszer az akkulturációra? A tőke érdeke és diktátuma ebben a helyzetben, úgy látszik, mindent lehengerel. Az élet értelme ilyenkor a pusztá létre összpontosít,

együttal (esetleg) gondolkodóba ejt az emberről, a teremtéssel kezdve az emberiség öngyilkosságáig a globalizmus értelmében és annak következményeként, a jövő lehetőségeiről. Ha figyelembe vesszük, miket tervezgetnek a mesterséges intelligenciával, félelemre, sőt rettegésre való okunk is bőven akad.

Ami az ikeket illeti, ők tulajdonképpen csapdába estek. Erről szól *A csapda* című írás. „*A csapda lényege, hogy olyan helyzetet teremtsünk, amiből a »vad« nem menekülhet*”, fogalmaz Hogya. És a festő Magritte-ről elmélkedik, aki megfesti a pipát, s alája odaírja, hogy az nem pipa. Mert az tényleg nem pipa, csak a pipa képe. Vajon eszünkbe jut ez a finom eltérés, ha egy megfestett pipát (vagy bármi mást) látunk? Vagyis mi az, ami tényleg az, aminek látszik? Ilyenek a kommunista csapdák is. Olyan helyzetet voltak képesek teremteni, hogy tényleg azt hittük, valós pipát látunk, de amiből egyenes gerinccel nemigen lehetett kijutni: vagy magam adtam föl, vagy megsemmisítettek. Tehát lehetett megmaradni egyenes derékkal, de fizikailag elpusztulni. Vagy... Van egy harmadik lehetőség is. Olyan, mint a reszlovakizáció Beneš elvtárs „jóvoltából”. A megmaradás fizikailag, de megalázott, rejtett lélekkel, nyílt közösség nélkül: látszatra beadni a derekadat, de valójában dacosan, kitartóan megmaradni annak, ami vagy, viszont titokban. Ez egy elképesztő, nagyon nehéz, szinte kilátástalan helyzet, kitéve az akkulturációnak, úgy, hogy elfogy körülötted kulturális közege, a társadalmad, s a levegő, hogy lélegezhess. Főleg akkor, ha nem csupán magadnak, de másoknak is felelősséggel tartozol. Miről szólhat ilyenkor az erkölcsi prédikáció?

Látszólag könnyebb helyzetben van egy katolikus pap, akinek nincs családja, amelyet óvni kell, vagy mondjuk Spinózának (lásd az *Alkonyi félhomályunkat add meg nekünk* című írást), aki a szellem embere, s mint ilyennek nem sok köze lehet a ma emberéhez, jegyzi meg epésen Hogya, hiszen a ma iskolája is olyan, hogy nem a képességek fejlesztéséről szól, hanem azok visszafogásáról, univerzálissá tételéről – ami („magyarán”) gleichsaltolás szellemi síkon. Spinozát ugyanis csak a szellem, a gondolkodás érdekli, materiális előnyöket visszautasít. Téves volna a föltételezés, hogy könnyű volt ez számára, és hogy egyáltalán könnyű így élni: túl hosszú azok névsora, akiket nézetük miatt halálra ítélték. Végül „*nehéz volna olyan korszakot találni, amelyben a »szabad« gondolkodókat ne fenyegetne valamilyen veszély*”, emlékeztet Hogya. Ugyanis „*korunk embere még nem fedezte fel a történelemben rejlő értékeket, és ez sajnos meg is látszik*”. Mert ugye ez van: a múltból való okulás képességét hordozó gén kimaradt belőlünk a teremtéskor. Ez visszhangzik Arisztoklész nomoszából is.

Hasonló a művészettörténész és régész Winckelmann esete is (lásd a *Barangolások Winckelmann szellemi erőlködései körül* című írást). Itt is a kérdés (mi a művészet?) fontos. Kérdezni persze könnyű, ám a válaszok divergensek, pláne, ha belegondolunk, ki kérdez kiről vagy miről. Az említett esszé egy Goethe-idézettel indul: „Mit bajlódtok Homérosszal? Hiszen nem értitek.” A szemrehányás sajnos nem

vesztett aktualitásából. Homéroszról Winckelmann óta ugyan valamivel többet tudunk – de vajon elég az? Még azt sem tudjuk, honnan jött (nem földrajzi értelemben, hanem szellemileg), ha egyáltalán létezett: a neki tulajdonított eposzokat ugyan ismerjük – de milyen fán teremtek? Milyen előzmények után? És folytathatnánk a kérdéseket: e két eposz vajon művészet? Formája szerint igen – de tartalmilag? Nem egy részlete (ha ugyan nem az egész) (a görög mitológia által átszőtt) történelmi tény, erről nem csupán az ásatások tanúskodnak – csak-hogy mennyire igaz történelem az, s mennyi abban a hitrege, milyen az arány? Az is kérdés, vajon valóban érdek-e ez minket. Hogy a múlt gondolatai iránti közönyt emlegeti, tehát hogy képtelenek vagyunk tudatosan a történelemből okulni. Mert az is kérdés. Vagy tényleg a történelem földolgozásának a képessége nélkül teremtett minket az Úr? Winckelmann ugyan a művészet percepciójára gondol, de a történelemből való okulás általános, a lét minden elemét érinti.

Miből táplálkozott Winckelmann? A művészetet folyamatként ismerte föl, amikor a második lépés az első következménye, s egyúttal hozzáteszi a magáét, ebből épít rendszert. Ehhez járul a barokk és a klasszicizmus érdeklődése az antik értékek iránt, azok szerepeltetése a keresztény értékekkel párhuzamosan (ami vallási szempontból tulajdonképpen elég furcsa, lásd például a barokk operákat). Ez is a fejlődés sajátos spirálja. Nem tudom, igaz-e, de Leninnek tulajdonították azt a mondást, miszerint a könyv az én rabszolgám, azaz lehet (sőt kell!) oda firkálni, jegyzetelni stb., vagyis lehet belőle okulni, de feleselni is vele, amit egy intellektussal megáldott (megvert?) ember meg is tesz. Csakhogy ez a spirál visszanyúl a régebbi (akár nem tudatosított) fölismerésekhez, a viselkedésünket befolyásoló „káini komplexushoz”, ami a gyilkosság sértettségéből (féltékenységből, irigységből) fakadó oka, tehát „*az ember és ember harcáról (szól), amit csak az erőszak dönthet el*”. Ez emberi gyarlóságunk alapja: azért gyilkolunk, mert valaki olyat birtokol, ami nekünk nincs. Itt nincs fontossági sorrend, a lényeg az, hogy a helyzetet számunkra előnytelennek, sértőnek fogjuk föl (persze azért akadnak más indítékok is), ami a gyilkosságot kvázi megengedi, elfogadható (sőt igazságos) megtorlásnak (büntetések) minősíti. Ilyenkor teljesen mindegy, kit/mit gyilkolunk (pusztítunk el).

Winckelmannak más indítéka is lehetett, fölmerül ugyanis a gyanú, hogy rajongása a művészet iránt bizonyos értelemben homoszexualitását takarta (azzal próbálta elrejteni – abban az időben, az ógörög időktől eltérően ezt ugyanis teljesen másképp értelmezték és ítélték meg). Vagy a gyilkosa (is) homoszexuális volt? Gyanús elem ezzel kapcsolatban Apollón (a Laokoón-szoborcsoporttal együtt ez Winckelmann kedvenc szobrai közé tartozott), akinek egyes regék szerint férfi szeretői is voltak – persze bonyolult ez, mert szerteágazók a róla szóló mitológiai hagyományok. Laokoón kissé más, mert egyes verziók szerint Apollón azért ölte

meg, mivel határozott tiltása ellenére megnősült és fiai lettek – ez vajon nem a féltékeny szerető parancsa volt?

Winckelmann és későbbi gyilkosa (Francesco Arcangeli, a szakács) beszélgetéseinek eredménye Hogya szerint az a fölismerés, hogy ők „*olyan tudás ... örökösei, amely ... forrásáról ... fogalmunk sincs*”. Vajon mit jelent ez? S mennyi köze van a művészet értelmének az ego fölismeréséhez? Mert tényleg lehet ez a homoszexualitás rejtett kifejezése. Vagy mégis a művészet percepciójának egyik rejtélye ez? Annak eredménye, hogy a művelt ember a műveletlennek elmagyarázni próbál valamit, amit az csak egyszerű fogalmazásban képes elfogadni, de igazából nem érti, de nem is érdekli. Ugyanakkor a szexualitás is valami emelkedett művészi gyönyört evokálhat, s így fejezi ki sub rosa. Végül Hogya ki is mondja: Arcangeli, a primitív szakács káini bosszút forral a „*római buzi*” ellen. Winckelmann pedig értelmetlenül hal meg, utószó nélkül. Így hal meg számunkra a múlt művészete? S maga a múlt? Mert Winckelmann sokkal inkább szimbólum, nem igazán valós szereplőként jelenik meg az esszében. Ami marad, az a művészet keresése, mindenek ellenére. A művészet kezdetének és folytatásának a keresése, s annak, ami közte van. Vége mintha nem lenne. Mert ez erről szól, Winckelmann, a jelkép csak az ürügy.

A veszély is jelképesen jelenik meg – a mleccsák testesítik meg (lásd a *Gondolatok a mleccsaveszélyről* című írást). A mleccsa alábecsült, föl nem ismert veszélyt jelent – olyan a mai világban is akad bőven, lényegében a migránsok személyesítik meg, akikről nem tudjuk (de nem is sejtjük), miként fogják befolyásolni európai jövőnket, áttételesen pedig a történelem nélküli létet. Az aktuális kérdés ezzel kapcsolatban: milyen eszközzel lehet ez ellen tenni – és kell-e egyáltalán. Olyan ez, mint az önmagával sakkozó ember helyzete. Labirintus ez, ahol egyetlen út vezet a célhoz, vagy útvesztő, ahol sok a zsákutca, s nem találunk ki? Egyúttal szembe kerül az értelem az emóciókkal: vannak ismeretek, amelyeket érzelmileg nem tudunk földolgozni, hiszen amit tudunk (tudtunk!), azt a fejlődés, a sok új ismeret egyre gyorsabban megcáfolja. Ezért fönáll a veszély, hogy megrekedünk annál, amit még értelmezni tudunk. A holtig tanuló jó pap helyzetét megkérdőjelezi az egyszerű elfogadás kényszere a megértés helyett. Ekkor jön a „kétkedés esszéje” – annak érzékelése, hogy ismereteink hiányosak (ez volna a múlt mulasztása). Persze kételkedni nem árt (bár ennek is van némi föltétele és határa), de azért előre látni és gondolkodni is kell, azaz számolni a lehetséges következményekkel – úgy tűnik, azt akarja Hogya elmagyarázni, az ismeretterjesztésnek ez fontos tartozéka, eleme kell, hogy legyen. Holott ez sokkal inkább a politikai gondolkodás alapvető tényezője kéne, hogy legyen: nem csak egy választási ciklusban gondolkodni, hanem perspektivikusan (ami a következő választási győzelem érdekében nem a politika erőssége).

A jövőkép általában nem gondolkodásunk alapeleme (vagyis nem csupán a politikában van ez így, esetleg annak következtében), túlságosan a közvetlen érdekre összpontosítunk: délelőtt az érdekel, mi lesz ebédre, délután az, mi lesz vacsorára. Az ilyen tudás érdekében bármit bevetünk, akkor is, ha nyilvánvaló dőreséget művelünk; kiemeljük azt, akiről/amiről tudjuk, hogy holnap elgáncsol, a pillanatnyi érdek miatt pedig megfojtjuk azt, aki/ami holnap javunkra volna, a legabszurdabb rágalmat zúdítjuk a fejére. Volt ilyen is már bőven. „Hálás” alanya ennek a zsidóság. Hogy az elveszett, csak leírásokból ismert efezuszi Apellész festménye ürügyén szól erről (lásd a *Rágalom, avagy főhajtás egy akció előtt* című írást). Telitalát ez: ami csak áttételesen ismert, arról szinte bármit elmondhatunk, a fantáziának nincs határa. A hasonlat a szegény kárpátaljai rutének (ruszinok) életéről szól, helyzetük a gazdag zsidók, a kazárok telhetetlenségének a következménye. Ennek emlékét szeretné fölidézni az író. A nyomoron segíteni annak idején (elkésve) néhány úr próbálkozna, sőt bérbe adják a nyomorgóknak egy uradalom néhány holdját – ezt magyarázzák félre azok, akiknek ez nem tetszik, akiknek ez nem érdekük, illetve akik számára ez közömbös. Persze az történik, hogy a kazárok gátlástalansága zsidó kérdéssé fajul, holott nem felekezeti, hanem gazdasági kérdésről van szó (csak a zsidókra fogják, lehetőleg en bloc, mert azért ne feledjük, a kazárok is bizonyos körülmények, fejlemények „következménye”). A ruszinok érdekeit Egán Ede intézi, ezért természetesen rágalom célpontja lesz. Az eredmény: Egánt meggyilkolják, s igyekeznek abból öngyilkosságot kreálni. Olyan ez, mint az előbb említett Apellész festményén a megjelenített rágalom, csak Apellész helyett Egán szerepel – ezen a helyen ér össze a két történet, s teljesedik ki a parabola. Apellész óta ugyanis nem változott semmi, csak ravaszabb lett a vádaskodás, a rágalmazás. Egán halálhíre is eltérő variációkban terjed, attól függően, ki milyen újságot olvasott, honnan szerezte a hírt, mert akkoriban sem néztek nagyon utána a tényeknek, annak sem, honnan származik a hír, s igaz-e egyáltalán, hanem a nem verifikált hírek szerint tudósítottak és híreszteltek, na meg aszerint, milyen érdek bújt meg a háttérben. (Egyébként erről a Kárpátaljáról, amikor már Csehszlovákiához tartozott, szól találó címével Balogh Edgár fiatalkori könyvecskéje, a *Tíz nap Szegényországban*.) Kárpátalja sorsa azóta sem lett jobb, kény és kedv szerint tologatták feje fölött a határt: a széteső Monarchia után az összetákolt Csehszlovákia része lett, a háború alatt Magyarországhoz tartozott, majd „a határok háború előtti állapotára való visszatérés” nevében Beneš odaajándékozta Sztálinnak, most pedig Ukrajna garázdálkodik ott.

Egán Edére célozva Hogy korabeli idézetet is közöl: „*Abba fogják-e már valahára hagyni a jó hazafiak kíméletlen, elvadult üldözését?*” Azt sugallja ezzel (áttételesen persze, „hogyamód”), hogy bizony nem hagyják abba, kedvelt társasjáték ez nyilván mindörökké. A történet újramesélésével zárul tehát az ókori görög festővel kezdő (?), a mai napig tartó parabola. Mert bizony van úgy, hogy jó néhány történetet

újra kéne mesélni, hogy fölülírjuk a félrebeszéléseket és a félremagyarázásokat. Aztán már „csak” meg kéne szívlelni.

Ez nehezen fog menni, ugyanis emberekről van szó, s azokkal nehezebb zöld ágra vergődni, mint a kutyával, mert az ember kiszámíthatatlanabb. Történelmi paraboláival Hogya sorra veszi az ember gyengeségeit, gyarlóságait, ilyen értelemben tulajdonképpen nem túl optimista ez a *Félreértések és félremagyarázások* című könyve. Sőt még az Úrral is perbe száll, mondván, hogy ez a világ bizony némileg zavaros, merthogy az asztalra került a csizma, pedig nem oda való. Ez a teodícea, vagy ha úgy akarjuk: a teremtés problémája, azaz ha van Isten, akkor honnan van a rossz? A teremtés utolsó napján, midőn az embert is megteremté vala, nem volt-e már túl fáradt az Úr? Hogyan került az édenbe a kígyó? Honnan? A gonosz szellem bűnre csábítja az embert: Isten teremtette volna a sátánt is? Vagy „csak” azokat az angyalokat (is), akik később föllázadtak? Lásd Anatole France *Angyalok lázadása* című regényét – persze ez France-nál nem teológiai kérdés, hanem társadalmi. Mégis, e két megközelítés eléggé összefonódik, így nehéz megállapítani, vajon miért van az, hogy az embereket tulajdonképpen csak erőszakkal, fenyegetésekkel, ijesztgetéssel lehet a rossztól távol tartani (nem túl hatékonyan). Vajon miért olyan csábító a rossz? Önzés volna a „háttérerő”? Madách is ezzel bajlódott, az ő megoldása: ember küzdj! A jóért ugyanis küzdeni kell, a rosszért nem, az mintha magától volna. Tényleg hiba csúszott volna a teremtésbe? Vagy eleve meggondoltan történt ez így? Például azért, hogy a jót értékelni tudjuk – mert jó szokás szerint csak azt értékeljük, amiért megküzdöttünk –, ami az ölünkbe hullott, az nem olyan értékes.

Hogya szóba hozza a vallásosságot is, de a mai világ vallásossága más, mint a keresztes hadjáratok idején (egyúttal több tárgyi tulajdonunk is van, amit fontosabbnak tartunk, s amit védeni igyekszünk – ez lényegesen befolyásolja a kockázati hajlandóságot). Ami pedig ennél is lényegesebb: akkoriban még nem ismerték a fölvilágosodást, azt a racionális világot, amely fölfedezte a kételyt – sajnos kizárólag a keresztények számára, az iszlám követői számára nem. Manapság már napirenden van, hogy akár a csizmát, az asztalon találjuk a keresztényellenességet és a kereszténységtagadást. Ez ugyan szinte természetes velejárója minden vallásnak, maga az ellenséges hozzáállás és tagadás tulajdonképpen mindennek tartozéka, ami létezik, ám az utóbbi időben ez eléggé látványosan befolyásolja mindennapjainkat. Azt, hogy Európában megkérdőjelezzük a kereszténységet, eléggé abszurdnak érzékeljük (még). Ilyen összefüggésben a kérdés tehát az, mennyire életképes a kereszténység ebben a számára nem túl barátságos XXI. században. Lesz-e a kereszténységnek, a keresztény erkölcsnek és minden értékének megfelelő és hatékony védelmezője (a pápán?, az egyházon? kívül)? Mert egyelőre úgy tűnik, csak vértanúi vannak, a kereszténység jelenleg a legüldözöttebb vallás a

világon. A jövő ilyen szempontból tisztázatlan, mivel az értékek értéke is kétellyé változott.

A kérdésre nincs válasz – egyelőre. Nem is úgy néz ki, hogy csakhamar lesz – a probléma ugyanis minden jel szerint időtlen. Ellentétben a könyv más írásai-val itt nincs megoldás, sem föloldozás, egy legalább némileg elfogadható válasz. Jellemző a vég: *„Közben süllyed a mérleg egyik serpenyője, s emelkedik a másik. És nem tudjuk, mi van abban a másik serpenyőben.”* Holott még azt sem tudjuk, mi van az első serpenyőben. Azt sem, melyik süllyed, melyik emelkedik. Jellegzetes civilizációs kiüttlanság ez. Ráadásul mi magunk okozzuk.

Persze megkérdőjelezzük azt is, ami volt, külön igyekezettel saját történelmünket. Hasznos tényező ez: aki ugyanis a történelem sutba dobásáról ábrándozik s a történelem kiiktatásával próbálkozik, annak könnyen identifikálható célja van. Mert ha nincs (kollektív!) történelemtudat, nincs, aki észrevegye, hasonló átverés, amivel a jelenben próbálkoznak, a múltban már volt egyszer, vagyis hogy ne jöjjenek rá az emberek erre a tudatos álnok félrevezetésre.

A feladat: megtalálni önmagunkban a megingathatatlan tudatot. Filozófiailag és biológiailag ez megfoghatatlan ugyan, hiszen nem anyagi természetű, de talán egy hasonlatban, metaforában, Hogy segítségével sikerül. S akkor talán meg tudjuk különböztetni a pipát a pipa képétől. De vajon annál többet is tudunk majd? Azon kívül, hogy (a Wikipédia szerint) a tudat „az agynak az a legmagasabb rendű képessége, amellyel az anyagi világot, a létet visszatükrözi, ezekhez való viszonyát meghatározza, fogalmakat alkot, s ezekkel gondolkodik, ítél. Nem a tudat határozza meg a létet, hanem a lét a tudatot.” (A mennyiben élünk a tudat képességeivel.)

Ez így okosan hangzik, csak ebben az ego valahogy elveszik. Mert ami megfogható, az nem az egóm, hanem a kezem. Ez olyan materialista tempó: azt tartjuk fontosnak, ami anyagi, de ami a fejünkben, netán a szívünkben van (ha van) ...

Eléggé javíthatatlan fajzat az ember. Nem tudom, mennyire vagyunk ennek az igazságnak a tudatában. Hiszen már Platón is figyelmeztetett: *„Az igazság szép és rendíthetetlen, barátom; de úgy látszik nem könnyű arról az embereket meggyőzni.”*

Ez a helyzet, ha bármi bölcsességbe botlunk, ha minden igyekezetünk ellenére mégsem kerüljük el. Nem kell annak egyáltalán új bölcsességnek lennie, megvagyunk mi a régiekkel is – „csak” föl kell ismerni, s hozzájuk igazodni, alkalmazni köznapi és ünnepnapi életünkben. Nehogy mégis Euripidésznek legyen igaza, aki szerint „az ostobák, ha (rég) bölcsességet hozol, hibbant agyúnak, oktalannak tartanak”. Új bölcsességek ugyanis nemigen vannak. Elég szerényebben fogalmazni, valahogy így: „ha régi bölcsességekre emlékeztetsz...

Mert hát a remény...

Visszaesés

Ujjak nőttek ujjaiból.
Cukorízű volt a tenyere.
A pattanások, arcán, hátán
Szinte égtek. Lebegett.

Lebegett egy varázsfelhőn
(Dohos szőnyeg, Izrael).
Színei egymásba folytak,
S jó erősen nevetett.

Haja giliszták, lába agyag,
Formázta, gyurmázott vele.
Lábujjai, mint kis kígyók
Siklottak szerte.

Eredt volna utánuk,
De lábából cserép lett.
Félt, ha rááll, széttörne.
Mozdulni se mert.

Nem is tudott volna,
Bőre ráragadt a szőnyegre.
Csak feküdt, mozdulatlan,
S szétfolyt a parketten.

FRIGULA BIANKA

Lidérc

„Látni akar, a szemedbe nézni. Csak ezért jött, hogy megtudja, Ő ki. A szeme nem tükör, csupán mély kút, melyből sóhaj tör föl. Rajtad keresztül akarja megtudni azt, amit Ő magáról nem tudhat. Hogyan néz ki? Egyáltalán létezik? Talán csak agyad szüleménye, mely az álmod réme. De mikor megfogja a takaró alatt a lábadat, nagyon is valóságosnak tűnik a hideg áradat. Félsz, rettegsz, selymes hangja mindent beterít. De Ő csak mondja, mondja, mígnem minden gyerek sír. Abbahagyják aztán, mikor...”

Charlie elmerülve olvasta a sorokat. Szeme kikerekedett, nyála is majdnem kicsordult.

– Alvás! – lépett be a szobába az anyukája. – Már megint mit olvasol? Ez nem a bátyádé? Mondtam, hogy ne turkálj a cuccai között, mert dühös lesz rád. – A könyvért nyúlt, hogy kivegye fia kezéből, ám ő nem engedte el. – Charlie, légy szíves, add oda!

– Nem, még nem fejeztem be! Egy mondat van már csak – dacolt a fiú. Kíváncsi volt, hogyan fejeződik be. – Így nem fogok tudni aludni. Nincs is kedvem, nem akarok. Rosszul érzem magam, inkább nem megyek holnap iskolába – visítózott, miközben a könyvet rángatta.

– Azonnal fejezd ezt be, és add oda! – mondta mérgesen az anyukája, akit már fel is idegesített fia tiszteletlen viselkedése.

– Jó, nesze, itt van. – Charlie elengedte, majd dühösen az ágyra vetette magát. Rugdalni kezdte a levegőt.

– Hogy beszélsz te velem? – Anyukája az éjjeliszekrényhez fordult, és felkapta Charlie telefonját. – Holnap reggel időben kész legyél. Az autóban ülj, mire elkészülök, különben soha többet nem adom vissza a telefonod, tévét sem nézhetsz és szobafogságban leszel egy hónapig, amíg nem tanulod meg, hogyan illik viselkedni. – Azzal kísért a szobából.

Charlie felugrott. Az ajtóhoz trappolt. Szeme könnyezett, miközben kiüvöltött a folyosóra, és becsapta az ajtó. Hogy képzelet? Hangosan fújtatott, mint egy dühös bika. Az asztalára pillantott, amin a fogpiszkálóból épített Eiffel-torony ijesztően megingott. Odaugrott, majd idegességében öklével körbeütögette a tornyot. Igazából nem akart hozzáérni. Túl sok órán át dolgozott rajta ahhoz, hogy most ledöntse.

Végül lekapcsolta az éjjeli lámpát, és az ágyra vágra magát. Egészen a feje tetejéig betakarózott. Azonnal melege lett, de nem akarta kitakarni magát. A hőség volt a legkisebb gondja. Így, ilyen feldúltan mégis hogy aludjon el? Nem fogja tudni

eléggé kipihenni magát. Holnap fáradt lesz és rosszkedvű. Rossz jegyet fog kapni. Aztán megint ő lesz a hibás. Mindig ő a hibás. Összeszorította a szemhéját, majd mocorogni kezdett. Sehogy sem találta a legkényelmesebb pozíciót. Végül a hátra vetette magát, és oldalához csapta a kezét. Mérges volt anyukájára, mert elvette a könyvet, mert büntetésekkel ijesztgeti, mert miatta nem tud aludni. Frusztráltan kifújta a levegőt.

A fiú egy idő után abbahagyta a mocorgást. Teste ellazult, már egyenletesen vette a levegőt. Az álom kellemes felhőként fonta őt körül. Elfelejtett mindent, ami miatt valaha mérges volt. Épphogy teljesen álomba szenderült volna, amikor érezte, hogy az ágy sarka besüllyed valaki súlya alatt. Szemét kinyitotta, de ő maga nem mozdult. Biztosan az anyukája az, vele viszont semmi kedve nem volt beszélgetni, főleg nem az éj közepén. A kioktatással várhatnak reggelig.

Anyukája végigsimított a lábán. Charlie próbálta továbbra is lassan venni a levegőt, mintha aludna. Közben erősen fülelt. Furcsa, rossz érzés kúszott végig a testén. Hallgatta anyukája légzését, ami sokkal nehezebb és egyenetlenebb volt, mint máskor.

– *Charlie...* Charlie, tudom jól, hogy nem alszol – hallotta a fiú, de nem az anyukáját, hanem egy lány férfihangot. – Érzem, ahogy lélegzel. Érzem, ahogy szaggatottan kifújod a levegőt. Érzem a... a gondolataidat, a tested melegét a paplanon keresztül. – A fiú ledermedt. Próbált uralkodni remegésén, amikor az ismeretlen megszorította a lábát. Azonnal bepánikolt. Valaki bent van a szobájában, valaki, akit nem ismer. – Nem valaki vagyok, Charlie. Hanem *valami*, hehe – suttogetta. – Nézd, milyen hegyesek a körmeim, igaz? Embernek nem lehetnek ilyen hegyesek. Még a paplanon keresztül is érzed biztos, de jobban éreznéd, ha kitakarnád a lábad. Csak húzd feljebb a takarót. Elég, ha kicsit kilóg. Nem vagy kíváncsi a körmeimre? – kérdezte a lény. – Egyszer valaki megkért, nem vakarnám-e meg a hátát egy ponton, amit nem ér el. Szívesen segítettem rajta. Szeretek embereknek segíteni, mert akkor kötelességüknek érzik, hogy viszont segítsenek rajtam. Márpedig nekem sok segítségre van szükségem. De talán túl erősen vakartam a hátát, mert aztán nem beszélt velem. Lélegezni is kicsit nehéz volt neki, hehe. Érted, miről beszélek, ugye? Neked nem viszket a hátad? – Hegyes körmeit végighúzta a fiú lábán. – Na, mindegy. Csak hallottam a kiabálásodat, és gondoltam, megnézem, minden rendben van-e veled. Az ajtó zárva volt, de biztosan csak a rossz embereket akartad kizárni, mint anyukádat. Én a barátod vagyok, Charlie, úgyhogy gondoltam, bejövök. Jól tettem, ugye, hehe? Mindenkinek kell egy jó barát, akivel el tud beszélgetni a rosszabb pillanatokban. Beszélj hozzám, Charlie, *beszélj*.

Elhalkult. Várta, hogy a fiú megszólaljon, de nem tette. A lény hosszan kifújta a levegőt. Charlie érezte, mintha hideg simogatná végig a lábától kezdve. Vacogni kezdett. Biztosan csak álmodik. Ez az egyetlen magyarázat, igen. Álom. Bátyja

könyveiben olvasott az alvászparalízisről, amikor az embernek lebénul a teste és hallucinál. Ijesztő meg minden, viszont nem igazi. Nyilván most ez történik veled, ő csak agyának szüleménye, mert dühösen feküdt le aludni. Mindig furákat álmodik, ha ideges alvás előtt. Nem kell félnie, nem bánthatja. Hiszen nem is létezik.

– Mit gondolsz, én csak egy *lidérc* vagyok, hehe? – nevetett szárazon. – És mi az, hogy nem bánthatlak? Nem is akarlak, kis butus. Beszélgetni vagyok itt, Charlie, beszélgetni, hogy aztán bízunk egymásban és segítsünk egymásnak, mert fontos ám a bizalom. Csak akkor tudok segíteni. Aztán persze te is segíthetsz nekem, elsőként vagy utolsóként, amikor akarsz, de nem kötelező, eldöntheted, mit szeretnél. Én mindig betartom a szavam. Csak egy kis apróság kell nekem, de ezt később megbeszéljük, most még csak barátkozunk, ugyebár – heherészett.

Charlie próbálta kizárni a hangját, hátha vissza tud aludni. Mire másnap felébred, már sehol sem lenne. Kezdett nagyon melege lenni a paplan alatt. Izzadt és nehezen kapott levegőt. – Charlie, ha meleged van, nyugodtan takarózz ki. Vagy legalább a fejcskéd, hogy rendesen kapjál levegőt. Szemtől szemben úgyis jobb beszélgetni. Láthatjuk a másikat, és így könnyebben megbízhatunk egymásban. Mert hát ne gondold, hogy neked van nehezebb dolgod. Nekem ugyanúgy van okom félni tőled. Itt fecsegek neked mindenről, de azt sem tudom, milyen ember vagy, nem is látlak. Nekem jobban esne, ha kitakaróznál és egymásra nézhetnénk. – A lény elhalkult, hátha a fiú megmozdul, de nem tett semmit. – Elhiszem, hogy furcsa neked ez az egész, még kicsi vagy, de a felnőtt emberek így szereznek barátokat. Idegenekkel beszélgetnek. Aztán el tudod dönteni, hogy megbízol-e benne vagy sem. Te nem adsz nekem egy esélyt, *Charlie*?

A fiú sűrűn pislogott. Képtelen volt elaludni. Sírni akart. Már bánta, amiért csúnyán viselkedett anyukájával.

– Képzeld el, egyszer valaki azt kérte tőlem, leckéztessen meg a szüleit, mert ő is összeveszett velük. Hát kidobtam mindkettejüket az ablakon, hehe. Gondolhatod, milyen hálás volt nekem. Örömeiben sírva fakadt. Többé nem voltak gondjai a szüleivel. Ha szeretnéd, segíthetek neked ilyesmódon, hehe. Csak takarózz ki, és mondd meg, mit tegyek. A bátyáddal is elbeszélgethetek, elolvashatnád az összes könyvét. Ugye, milyen mókás lenne? Felolvashatnád nekem őket, mert én nem tudok olvasni. Sosem tanított meg senki. De te talán megtaníthatnál. Úgy érzem, jó barátok leszünk, vagyis már vagyunk. Én már a barátomnak mondanálak, ha szabad. Tisztára mintha kötelék lenne közöttünk. Nem így gondolod? Az elejétől fogva tudtam. Én is ilyen lobbánékony vagyok, mint te. Ha nem kapok meg valamit, amit szeretnék, azta, hát egyenesen felrobbanok a méregtől. De aztán eltakarítom az akadályt, és lám már nincs, ami utamat állja. Tőled is meg fogom kapni, amit szeretnék, csak idő kérdése, amíg megkedvelsz. Na jó, már nagyon izgatott vagyok, nem tudom, meddig bírom türtőztetni magam. Nem bírom ki-

várni, amíg kitakarod magad és rám nézel. Szégyellős vagy? – Csettintő hangot hallatott, de nem hasonlított az emberek csettintésére. – Én az vagyok, úgyhogy eleinte örültem, hogy nem látsz, de már bízom benned, szeretném, ha te is bíznaál én bennem. Mi kell hozzá? Átmenjek a szüleidhez, elbeszélgessek velük? Talán akkor rám néznél.

Charlie arcát forró könnyek égették. Émelygett. Képtelen volt megmozdulni a félelemtől, egész testében remegett. Attól még, hogy nem létezett ez a lény, elég ijesztő volt minden, amit mondott. Charlie nem akart ránézni. Félt, milyen szörnyeteget kreált az elméje. Ki tudja, milyen rettenetesen néz ki, talán örökre az agyába égne a kép.

– Hát még mindig nem érted? – kérdezte a lény. Charlie nyomást érzett a tüdején, nehezen kapott levegőt. – Nem az *elméd kreálmánya* vagyok. Én nagyon is létezem. Nem élek, de itt vagyok, épp eléggé ahhoz, hogy bánts... segítsünk egymásnak. Csak *nézz* a szemembe! **NÉZZ RÁM** és mondd meg, mit láatsz! – Charlie egyre nehezebben vette a füledt, meleg levegőt a paplan alatt. Még a könnyei is elapadtak. A súly a mellkasán egyre növekedett. Hörgő hangot hallatott. – A fene, mit csinálok! – Charlie levegőért kapott, ahogy a mellkasán növekvő súly eltűnt. – Hát, miért nem szólsz? Kicsit elragadtattam magam. Bocsáss meg, nem akartam. Megbocsátasz, ugye? A barátok azt teszik. Én megbocsátok neked, amiért nem nézel rám, mikor hozzád beszélek. Csak hát, kétségbe vagyok esve. A szemedbe szeretnék nézni, hogy lássam, amit láatsz.

Charlie lerúgta magáról a takarót. Melege volt, nem kapott levegőt. Az éjjeli lámpához nyúlt, és felkapcsolta. Félve nézett körül, de senki nem volt a szobájában. Most már soha többet nem fog lámpa nélkül aludni. Megtörölte az arcát, és mélyeket lélegzett, miközben visszahuppant az ágyába. Nem akart többet az álmára gondolni. Fáradtság telepedett rá. Pár percen belül el is aludt.

Charlie anyukája rosszkedvűen ébredt. Az asztalra tekintett, amin fia cuccai heverték. Talán kicsit túlreagálta tegnap. Az oldalára fordult, pusztit nyomott horkoló férje arcára, majd kikászálódott az ágyból. Ma délután elviszi Charlie-t a képregényboltba, ahol azt választhat, amit szeretne, nem fogja megkötni a kezét, de a telefonját azért ilyen gyorsan nem adja vissza. Attól még tiszteletlenül viselkedett.

A konyhában kivette a hűtőből Charlie tízóraját, majd az asztalra tette. Fia szobájának irányába tekintett, ahol még mindig zárva volt az ajtó. Megnézi őt. Lehet, elaludt, és ha így folytatja, el fog késni.

Bekopogott az ajtón, majd mikor nem érkezett válasz, benyitott. Fiára pillantott, aki fejéig betakarva feküdt a paplan alatt. Az anyukája besétált, és kinyitotta az ablakot. Friss, hideg levegő áradt be. Charlie éjjeliszekrényén még égett a kislámpa, biztos elfeledkezett róla. Anyukája lekattintotta.

– Charlie, ébresztő – nyúlt a paplan felé. Mosolyogva, egy rántással kitakarta fiát.

A férje és legidősebbik fia hangos kiabálásra ébredt.

– A szeme! A szeme! – ordibálta Charlie anyukája.

„Félsz, rettegsz, selymes hangja mindent beterít. De ő csak mondja, mondja, míg nem minden gyerek sír. Abbahagyják aztán, mikor azt hiszik, a baj elszállt. Ám ez csak hamis remény, mert másnapra szemük világa elvész. Helyén csupán üres gödör maradt, olyan, amelyet ő kapart.”

M. Kiss Márta: Szeretem őt, de nem szeretném, hogy Dolly legyen (2023)

Reményfoltok egy visszhangban

Hányszor nyújtottad
kezed a fényért, csak
hogy homály érjen?,
hányszor gyújtottad újra
lángodat mások szemében!?

Csatáidra készülődve
hányszor hullattad fohászod?
Érces hangja földet érve
hány hegyet segített másznod!?

Hányszor szakadtak
határaid lépéseiddel?
Tetteid nyomot hagytak,
megmaradnak majd,
hidd el!

Hányszor nézted, ahogy
vetett virágaid égnek?
S hányszor vittek szirmaikon
szállva fel az égnek!

Könnyeidnek valós okát
meglehet,
nem látod még,
de csak nyitott szíveden át
ragyog újra rád az ég!

Hát nézz fel...

Harminchét késszúrás

(valós események alapján)

A konyhakéssel két szabályos szeletet vágtam a sült húsból. A kolbásszal töltött sertéskarajból, ami megmaradt a tegnapi halotti torról. Húzsírt kentem egy szelet rozskenyérré, ráfektettem a hússzeleteket, paprikát szeltem rá, és lefedtem egy másik szelet rozskenyérrrel. A szendvicset félbevágtam. Leszűrtem a hársfavirág teát, a csészét a szendvics és a kés mellé helyeztem az asztalra. A konyha ablakából a Balatont figyeltem, a márciusi napfényt a tó hullámain.

Ekkor szólalt meg a csengő. Akácmézet csorgattam a teámba, majd az ajtóhoz sétáltam. Az előszoba tükreben megnéztem magam. Kék szemem fáradtan tekintett vissza rám.

– Alig múltál hús, és negyvennek nézel ki – morogtam a tükörképemnek. Zavart a folyamatos csengetés. – Bárki vagy is, akadj le a csengőmről! – kiáltottam az ajtó felé. – Akkor is hallom, ha csak egyszer csengetsz!

– A rendőrségtől jöttem! Kérem, nyissa ki! – hallottam az ajtón túlról.

– És akkor mi van? – morogtam. – Törjem össze magam? Ha rendőrség, hát rendőrség.

Vékonyan rúzszt kentem a számra. Összehúztam magamon a köntösömet, és elfordítottam a kulcsot a zárban, de nem nyitottam ki az ajtót. Visszaléptem a tükörhöz, kezembe vettem a hajkefemet, és néhányszor végighúztam szőke fürtjeimen.

– Kérem, nyissa ki! Kérem! Hall engem? – hallottam a kiabáló férfi hangját.

– De sürgős! Meghalt valaki? – mormogtam.

Kinyitottam az ajtót. Éreztem, ahogy a harmincas férfit megcsapta frissen fürdött női testem illata. Ösztönösen hátralépett, és végigmért.

– Bubás Tiborné?

– Doktor Bubás Tiborné.

– Asszonyom, a férjével kell beszélnem. Kovácsovics Béla nyomozó vagyok.

– Milyen ügyben?

– Gyilkossági ügyben.

– Igen?

– Ki kell hallgatnom a férjét, Ránek Gabriella meggyilkolása ügyében.

– Mi köze ahhoz a férjemnek?

- Azt szeretném kideríteni. Beenged?
- Miért?
- Hogy beszélhesek a férjével.
- Ehhez kell az engedélyem?
- Igen. Mivel...
- Mivel nincs rá engedélye?
- Szóval...
- Szóval, mikor történt a gyilkosság?
- Tavaly, november 13-án. Balatonalmádiban.
- És hogyan?
- Ez most komoly? Itt akarja ezt megbeszélni az ajtóban?
- Maga akar bejönni. Az engedélyemmel.
- Na, ne vicceljen! Kérem, ez nagyon fontos!
- Magának.
- Ez sürgős, sőt halaszthatatlan!
- Szerintem nem, de jöjjön be. Amúgy is kihűl a teám. Előreengedtem a nyomozót az előszobában.
- Jobbra, legyen szíves. Ott a konyha.
- Szólna a férjének, kérem?
- Maga szerint van ebben a házban valaki, aki nem hallotta a csengetést és az ordibálását? Olyan zajt csapott, ami még a halottakat is felébreszti. – Rámosolyogtam. – Teát? Hársfavirág. Már ha nem allergiás rá.
- Nem, köszönöm.
- Leültünk a konyhaasztalhoz. A nyomozó barna szemével közönyösen nézte a teámat, az érintetlen szendvicset és a konyhakést. Rövidre nyírt barna haja kiemelte arcának finom ívét.
- Olvastam valamit erről az ügyről az újságokban. Elmondaná, hogyan történt?
- kértem kedvesen.
- Hol volt a férje 1995. november 12-én huszonegy óra és éjfél között? Figyeltem, ahogy a nyomozó üres lapot keresett jegyzetfüzetében.
- Most kihallgat? Önként beengedtem, és a saját konyhámban kihallgat?
- Nézze...
- Előbb mondja el, hogy mi történt. Rendben? Aztán, esetleg segíték. A nyomozó látta, komolyan gondolom.
- Jó, kezdem én. De aztán maga jön.
- Rendben.
- Ránek Gabriella összeszurkált holttestét Balatonalmádiban, a háza kerítésénél, 1995. november 13-án hajnalban fedezte fel egy újságkihordó. A nyomozás megállapította, hogy a gyilkos a házban támadta meg a nőt, az ágyában is találtunk

célt tévesztett szúrásnyomokat. Az áldozatnak volt annyi ereje, hogy az ablakon kimászva az utcára menjen, ott azonban elvérzett.

– Mi köze ehhez a férjemnek?

– A harmincöt éves csinos asszony nem vetette meg a férfiakat. Tudomásunk szerint, Ránek Gabriella egy évvel korábban, németországi munkája során megismerkedett az ön férjével is.

– Tibor valóban dolgozott Münchenben, mint kutatóorvos. És ennyi? Ez az, amit fél év alatt kiderítettek?

– A szomszédja azt állította, Gabriella a halála napján azt mondta neki, vendéget vár. A rendőrség ezt a szálát is vizsgálta.

– És?

– Nem jutottunk eredményre. Most kérem, ha elmondaná, amit tud.

Kivettem a tavalyi asztali naptárt a kések alatti fiókból. Jobban örültem volna, ha a konyhakés már a késes fiókban van, és nem az asztalon. Fellapoztam a naptárban a novembert.

– Igen, itt is van. Tibor november 12-én hajnalig a barátaival italozott. Az egyik munkatársa legénybúcsúján.

– Ez biztos?

– Én így tudom.

– Akkor nem bánja, ha a férjét is kifaggatom?

Visszatettem a naptárt. Leültem az asztalhoz.

– Az bajos lesz.

– Miért?

– Én szoltam, hogy nem sürgős, emlékszik?

– Igen. De nem értem.

– A férjemet tegnap temettem el.

A nyomozó arcán néhány izom összerándult. Figyeltem, ahogy keresi a megfelelő gondolatot. Céltalanul tekintett körbe.

– De, hát az nem lehet. De, akkor...

– Köszönöm az együttérzését.

– Nem úgy, nem azért.

– A férjem, mielőtt meghalt, sokáig betegeskedett.

Megdöböntett a csend. A nyomozó a jegyzeteit figyelte, tétován előrébb lapozott, majd vissza az utolsó laphoz.

– Azt megmondaná, kinek volt a legénybúcsúja?

Tudtam, a kék szemem hidegebben nézte, mint szerettem volna. Általában elriasztotta a férfiakat. Ahogyan akkor is.

– Mindegy. Már nem fontos – nyögte a nyomozó. Felállt, és elindult az ajtó felé. Meg sem várta, hogy kikísérjem.

– Részvétem – szolt vissza az ajtóból.

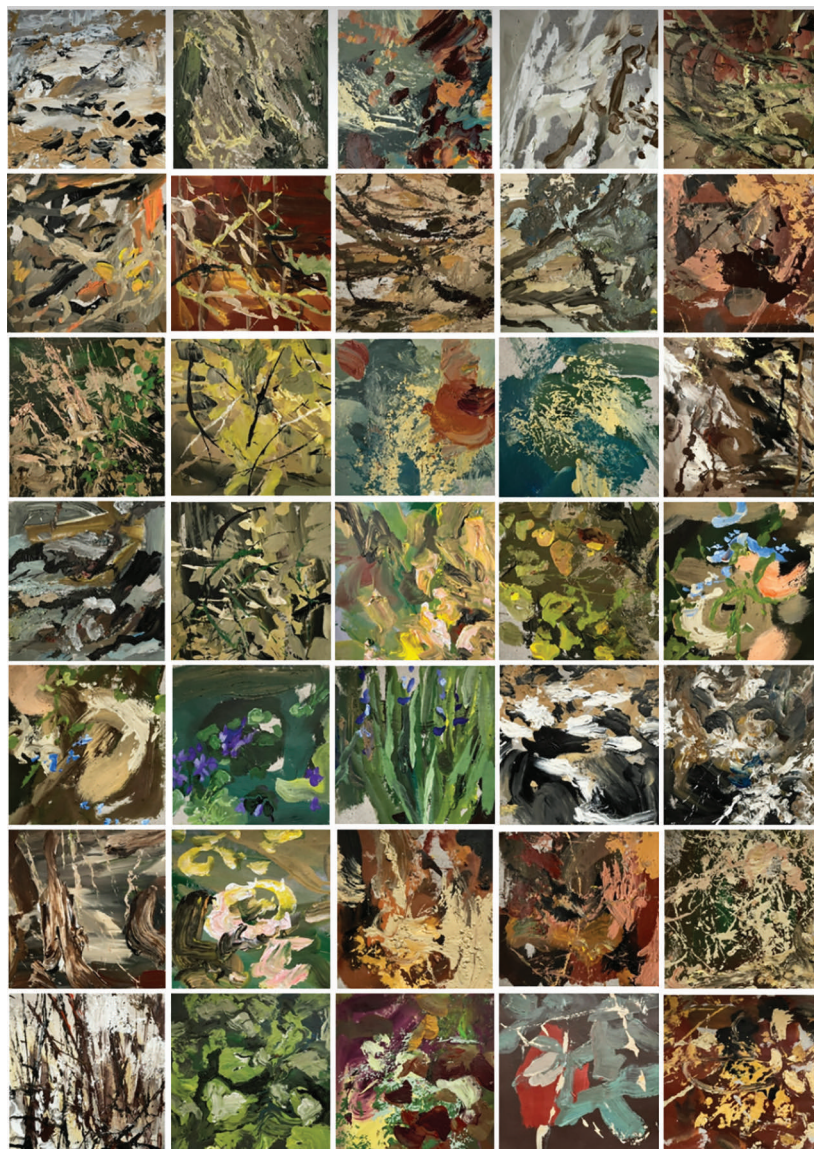
– Köszönöm – mondtam a konyhaasztalnál ülve. – Erősen húzza be az ajtót maga után.

Hallatszott az ajtó kattanása.

Beleharaptam a szendvicsbe, és hangosan szürcsöltem hozzá a kihűlt mézes teát. Amikor végeztem az ebédemmel, felálltam az asztaltól, a mosogatóba tettem a teáscsészét. Felhabosítottam a szivacson a mosogatószert, és elmostam a csészét. A szivacs érdekesebb felével átsikáltam a konyhakést.

– Azt persze nem árultad el, kedves nyomozó, hogy harminchét késszúrás volt a testen – morogtam. Konyharuhával szárazra töröltem a konyhakést, és a késes fiókba tettem. – Pontosan annyi, ahányszor lefeküdt a férjemmel.

(Budafok, 2024. március 1. – március 12.)

M. Kiss Márta: Növényidő – részlet (2020–2023)

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei

ELHUNYT DUBA GYULA. Életének 94. évében elhunyt a Kossuth-díjas író, aki nemcsak a második világháború utáni (cseh)szlovákiai magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb s meghatározó személyisége volt, hanem a kortárs magyar irodalom egyik jelentős alkotója. Pályáját az 1950-es évek második felében, humoristaként, remek irodalmi paródiák szerzőjeként kezdte. Munkásságát számos díjjal, kitüntetéssel jutalmazták. Életművét 2023-ban Kossuth-díjjal ismerték el. Április 12-én, a pozsonyi krematóriumban vettek tőle végső búcsút.

A KÖLTÉSZET NAPJA PÁRKÁNYBAN. Hármas könyvbemutatóval ünnepelte a magyar költészet napját a Szlovákiai Magyar Írók Társasága Párkányban, a Városi Könyvtárban. A 2023-ban, a Vámbéry Polgári Társulás gondozásában megjelent könyveket mutatták be, melyek szerzői: Z. Németh István, Kövesdi Károly és Gágyor Péter. A köteteket Morva Mátyás, Tamási Orosz János és Kovács Balázs mutatták be. Az est háziasszonya Nagy Erika volt.

VERSÜNNEP DUNASZERDAHELYEN. A Vámbéry Polgári Társulás szervezésében Hodossy Gyula József Attila-díjas költő és Ravasz József költő, író a dunaszerdahelyi Nostalgia sörözőben együtt ünnepelték a költészet napját a lelkes közönséggel. Felolvasással, beszélgetéssel és zenével telt a vidám est. Közreműködtek: Serczel Sonja, Nagy Tibor, valamint Bertók István zongoraművész. A moderátor Tóth Katalin volt.

GRENDDEL LAJOSRÓL. A Magyar Művészeti Akadémia által szervezett esten beszélgetett Tóth László József Attila-díjas költő a tavalyi eperjesi Grendel Lajos-konferencia előadásaiból megjelent kötet bemutatóján Pozsonyban, a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumában, magyar szakos egyetemisták között.

GYURCSÓ ISTVÁNRA EMLÉKEZVE. Április 12-én immár 29. alkalommal rendezték meg a Gyurcsó István Emléknapot Garamkövesden. A temetőben megkoszorúzták az egykori író-költő sírját, majd ünnepi emlékműsorra került sor az író mellszobránál. A SZMÍT képviselőjében Póda Erzsébet író, újságíró mondott ünnepi beszédet.

OPUS LAPSZÁMBEMUTATÓ. Budapesten vendégeskedtek az Opus folyóirat szerkesztői április 16-án, a Nyitott Műhelyben tartották meg az idei első két szám bemutatóját. A lapot Hodossy Gyula kiadó, Petőcz András főszerkesztő és Angyal Sándor vezető szerkesztő képviselték.

PETŐCZ ANDRÁS DADOG. Lapunk főszerkesztőjének legújabb verseskötetét mutatták be április 16-án a budapesti Nyitott Műhelyben. A *Dadog* című kötetet, mely a szerző legújabb verseit és képverseit tartalmazza, Kukorelly Endre méltatta, az estet Berka Attila vezette.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Aich Péter (Pozsony, 1942). Költő, prózaíró, szerkesztő, tankönyvszerző. A Pozsonyi Casino alapító tagja. Több könyve is megjelent.

Benkő Máté (Komárom, 2002). Spirituális beállítottsága miatt kezdett verseket írni. „Mindannyiunknak megvan a saját belső világa, verseimmel ide igyekszem kopogtatni” – állítja.

Bereczk Imola (Székesfehérvár, 1974). Jogot végzett, vállalkozói és a nonprofit szférában is dolgozott. 2018 óta ír prózát és drámát, képzí magát. Írásai antológiákban, irodalmi lapokban jelentek meg, alkalmanként díjazottként. 2023-ban a Színházi Dramaturgok Céhének egyik döntőse.

Frigula Bianka (Dunaszerdahely, 2005). Novellái pályázati antológiákban jelentek meg. A pozsonyi Duna utcai Gimnázium diákja. Kedvelt műfaja a horror, a thriller és a fantasy.

Halmosi Sándor (Szatmárnémeti, 1971). Költő, műfordító, 2021-től a World Poetry Movement magyarországi koordinátora. Legutóbbi kötete: *Tantra és hőszivattyú* (Gondolat Kiadó, 2023).

Hodossy Gyula (Dunaszerdahely, 1960). József Attila-díjas költő, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, Balázsfán él. Legutóbbi kötete 2022-ben jelent meg *Veletek egyedül* címmel.

Hörcher Eszter (Budapest, 1984). Irodalomkritikus, irodalomesztéta, művészettörténész, elsősorban kortárs magyar irodalommal foglalkozik. Egyetemi tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen folytatta. Első kötete válogatott írásaiból 2023-ban jelent meg. A budapesti Holokauszt Emlékközpont munkatársa.

Jenei Gyula (Abádszalók, 1962). Költő, újságíró, magyartanár, az Eső c. irodalmi lap főszerkesztője. Szolnokon él. Legutóbbi kötete: *Isteni műhiba* (2024).

Katona Nick (Dunaszerdahely, 1993). Költő és egyetemi tanár. Leggyakoribb témái az emberi elidegenedés, a kapcsolatok mindennapi töredékeinek bemutatása, a női lélek, valamint a queer motívumok. Utolsó verseskötete *Lélekszilánkok* címmel jelent meg.

Kiss Bálint Béla (Dunaszerdahely, 2005). *Romok között* című kisregényével az Író-Deák Vers- és Novel-láíró Pályázaton dobogós helyet ért el. Vers- és prózaírással, valamint zenével is foglalkozik.

Klein T. László (Budapest, 1959). Író, dráma- és forgatókönyvíró, filmproducer. A Népművelési Intézetben színházrendezést Máté Lajosnál, a Kodolányi János Egyetemen szépírást Petőcz Andrásnál, filmírást a Korda Sándor Filmakadémián, filmrendezést a Brit Filmakadémián tanult. A közelmúltban az Entropláza kortárs irodalmi online magazinban és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Irodalomismeret folyóiratában publikált. A Fiatal Drámaírók Háza Okuláré Projektjének döntőse. A Pannoni Irodalmi Kör Budafok-Tétény és Zugló tagozatának tagja. Budafokon él.

Petőcz András (Budapest, 1959). József Attila-díjas, Magyarország Babérkoszorúja-díjas író, költő, az Opus főszerkesztője. Legutóbbi verskötete: *Dadog* (Tiszatáj Kiadó, 2024.).

Szabó Bakai Elena (Vágsellye, 1970). Ügyvéd, fordító, tolmács. A Komenský Egyetemen szerezte diplomáját, hobbija a történelem és történelmi miniatűrök, ill. esszéik írása és korunk időszerű kérdéseinek történeti távlatokból történő megvizsgálása. Szakterületén 2015-ig a szlovák és magyar ügyvédi kamarák közös találkozásainak kulcsszereplője volt.

Szarka Tamás. Kossuth-díjas előadóművész, zeneszerző, költő. Hétesztendős kora óta ír verseket, tizenöt évesen publikált először. Költeményeit számos nyelvre: szlovákra, angolra, németre, franciára, mongolra is lefordították. Első verseskötete, a VÁVÁVÁ 2000-ben látott napvilágot, legutóbbi kötete, a *Mézet ont az ég* 2021-ben jelent meg. Az első hangoskönyve 2008-ban készült, amit azóta több is követett. Verseit Törőcsik Mari, Piros Ildikó, Dörner György, Szarvas József, Béres Ilona, Rudolf Péter, Eperjes Károly, Vecsei H Miklós, Gesztesi Károly, Pápai Erika, Stohl András és Berettyán Nándor mondták.

Szárász Pál (Nagysurány, 1954). Prózaíró, költő. Nagyfödémesen él. Talamon Alfonz- és Vár díjas. Nagykér díszpolgára. Legutóbbi kötetei: *Az éneklő mákdaráló* (novellák, 2022), *Nyuszi és barátai* (mesék, 2023).

Szolláth Mihály (született Kircsi Mihály, Kecskemét, 1955). Tanár, lektor, szerkesztő, író, költő. Magyar szakos tanár volt elsősorban, emellett 1994-től rádiós szerkesztő, lektor, kiadói és irodalmi lapszerkesztő, magazin-főszerkesztő. Jelenleg a Litera-Túra Művészeti Magazin szerzője és főszerkesztő-helyettese.

"Bűvös kőrök? Kitörni? Befeküdni?
Nizilván átút a vágy — semmi se rejhe —
esszéje sejtése, s vesszeje kaja."
Szolláts Miklós

ISSN 1338 - 0265

9 771338 026000 >